

ระเบียบการ

หนังสือพิมพ์พระพุทธศาสนา ของคณะธรรมทาน

บรรณาธิการและผู้จัดการ : นายธรรมทาส พานิช

สำนักงาน : ห้องธรรมทาน ริมทางรถไฟ สถานีไชยา

กำหนดออก : ออกเป็นรายตรีมาส ในเดือน กุมภาพันธ์ พฤษภาคม สิงหาคม พฤศจิกายน. (ปีละ ๔ เล่มหรือสามเดือนครั้ง) เล่มแรกออกในเดือน กุมภาพันธ์.

อัตราค่าบำรุง : ส่งทางไปรษณีย์ธรรมดาปีละ ๑ บาท. ส่งไปต่างประเทศ ปีละ ๑ บาท ๒๕ สตางค์. รัับที่ห้องธรรมทาน (ไม่มีค่าส่ง) ปีละ ๑๕ สตางค์. รัับประเภทถาวร ส่งค่าบำรุงอย่างต่ำครั้งละ ๕ บาท (สำหรับตลอด ๕ ปี) รัับประเภทกระดาษดีพิเศษ เสียค่าบำรุงสองเท่า, คือ ทางไปรษณีย์ธรรมดาปีละ ๒ บาท ประเภทถาวรกระดาษดี ส่งค่าบำรุง ๑๐ บาท (สำหรับตลอด ๕ ปี)

การส่งเงิน : ต้องส่งพร้อมกับบอกรับ เงินจำนวนน้อย โปรดส่ง ธนบัตรหนึ่งบาท ต้องลงทะเบียนซองจดหมายนั้นด้วย, อย่าส่งธนบัตรในซองจดหมายที่ส่งโดยธรรมดา. เงินจำนวนมากต้องส่งทาง ษนาณัติ ในนาม นายธรรมทาส พานิช ผู้จัดการคณะธรรมทาน อำเภอไชยา เป็นผู้รัับ ส่งจ่ายเงินที่ทำการษนาณัติ ป. ณ. อ. ไชยา. หรือจะ ส่งเช็ค (ใบส่งจ่ายเงินของษนาการ) ษะนิกเข้าบัญชี จ่ายในนาม คณะ ธรรมทานไชยา ก็ได้ ในกรุงเทพฯและธนบุรี จะส่งเงินบอกรับได้ที่ร้าน มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศ, ศึกษานุมิตรสมาคม สีแยกวัดตึก, บริษัทศรีภัทร ๖๓๑ ถนนบำรุงเมือง.

พระรัตนตรัย

องค์พระพุทธเจ้า	โคบาล
สอนธรรมสมาณจิตต์	สัตว์บุรุษ
นำแนวสู่นิรพาน	พันทุกข์
พระนราศกสุทธิ	ศาสดา ฯ

ธรรมา ดิเรก รุ่ง
 น้อมนำ ดวงจิตต์ จร
 สละ ไตร ทูจริต
 ธรรมะ คั่ง กอบ แก้ว

ชวลิต
 สู้ชอบ
 เห็นโทษ
 โภยทอง ฯ

อีกผองสาวกเจ้า	ทรงจำ
กำหนดบทพระธรรม	สอนโลก
สงฆ์ประคองนำทาง	รอดบาป
เหมือนช่วยให้สว่างไสก	สุดภัย ฯ

ไตรรัตน์ ชงัด ยิ่ง
 ใครพึง พึ่งสู่ สวรรค์
 ไตรรัตน์ ย่อม กันภัย
 ใครพึง ถึงแม่ ทุกข์

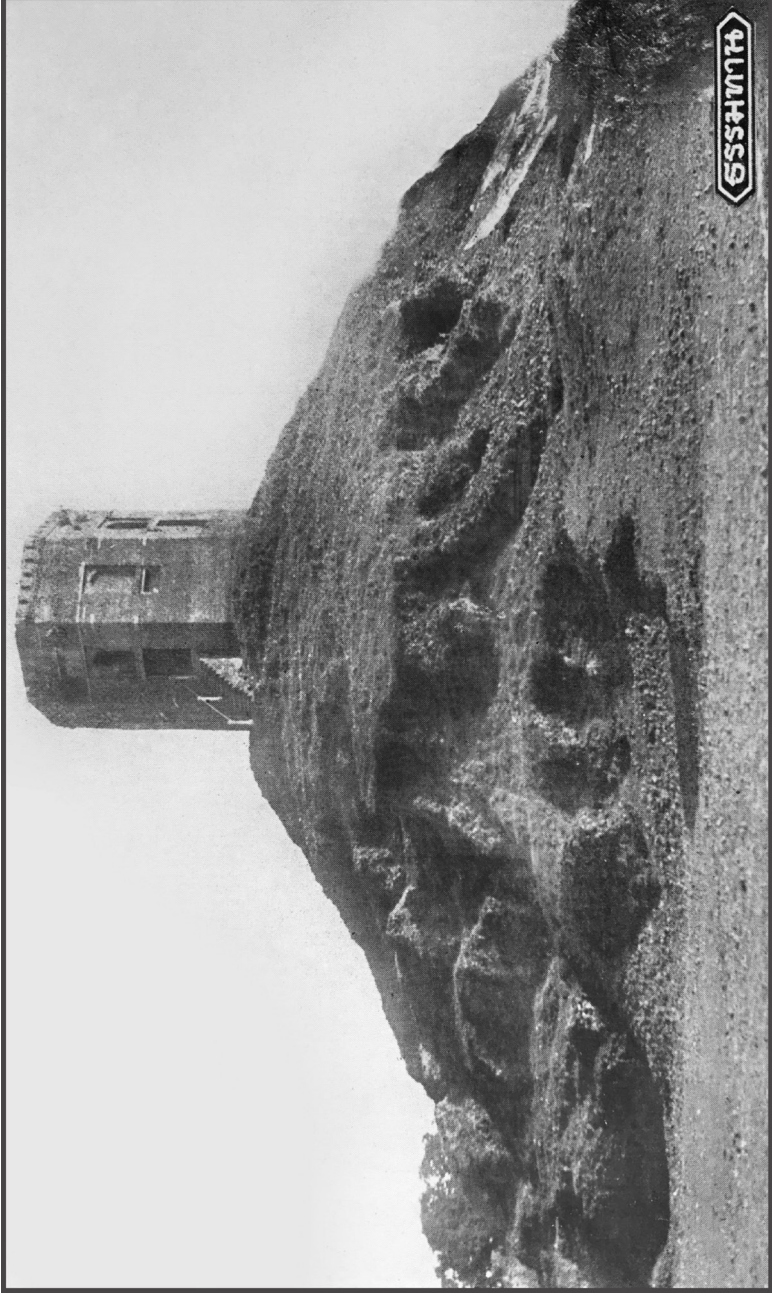
เทวัญ
 แม่แน่แท้
 อุบาทว์
 ส่างสูญ ฯ

พระราชนิพนธ์
 พระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า.

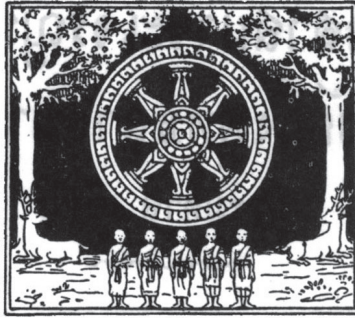
การแปลงศาสนา

การที่ฝรั่งเขาถือศาสนาคริสต์ ท่านทั้งหลายเข้าใจหรือว่า เพราะเหตุใด ? ฝรั่งเขาเห็นเหมือนกัน ว่าศาสนาพระพุทธของเรา มีธรรมดีเท่าของเขาทุกอย่าง, หรือดีกว่าของเขาก็มี แต่ทำไมเขาถือศาสนาพระพุทธไม่ได้ ? เพราะศาสนาคริสต์งได้ไปถึงเมืองเขาก่อน นาน ปู่ย่าตายายของเขาทั้งหลาย ได้ถือศาสนาคริสต์มานานแล้ว, ถ้าจะเปลี่ยนมา รู้สึกว่าดูเหมือนแปลงชาติ, อีกนัยหนึ่ง ตรงกับคำที่เขาถือว่า ศาสนาพระพุทธนั้นบางทีจะดี, แต่ไม่ใช่ศาสนาสำหรับชนผิวขาว เป็นศาสนาสำหรับคนผิวเหลืองเท่านั้น. ก็เมื่อเขาเห็นว่าศาสนาเกี่ยวกับผิวหนัง ไม่ได้เกี่ยวกับความเชื่อจริงเช่นนี้, คนเราผิวเหลืองเสียแล้ว ผิวเราสำหรับกับพระพุทธศาสนา, ถึงแม้เราจะนิยมความศิวิลย์ของฝรั่ง ไปถือคริสต์ศาสนา, นึกหรือว่าเขาจะนิยมนับถือเรา ? แท้จริงต้องเปลี่ยนผิวเสียก่อน เขาจึงจะเชื่อ. เหตุฉะนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่า ท่านทั้งหลายเป็นเพื่อนไทยด้วยกัน, อย่างไรเราก็ลืมผิวของเราไม่ได้, ถึงแม้เราอยากยอมก็เปลี่ยนผิวไม่ได้; แม้เราจะเปลี่ยนถือศาสนาคริสต์ เขาก็อาจจะดูถูก. เมื่อเป็นเช่นนี้ ควรหรือที่เราจะเปลี่ยน ? ไม่ควรเลย ! พระพุทธศาสนามาถึงเมืองเราก่อน, พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเรา, เราจำเป็นต้องถือด้วยความกตัญญูต่อบิดามารดา และต้นโคตรวงศ์ของเรา, จำเป็นต้องถือ ไม่มีปัญหาอะไร.

พระสถูปเจดีย์ที่ ตำบลสารนาถ
สถานที่พระพุทธองค์พบพระปัญจวัคคีย์

พระพุทธศาสนา
ภาคความรู้ทั่วไป

ดูก่อนอานนท์! ภิกขุ ภิกขุณี อุบาสก อุบาสิกา ไตฺย, ประพฤติ
ธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรมอยู่, ผู้นั้นย่อม
ชื่อว่า สักการะ เคารพ นับถือ บูชา ตถาคต ด้วยการบูชาอันสูงสุด.

มหาปริณิพพาน. มหา. ที.

ปีที่ ๘

พฤศจิกายน ๘๓

เล่ม ๓ - ๔

ชาวพุทธ
ใช้วัดเป็นสโมสรสถาน
หยุดงานในวันแปดค่ำวันพระ

จงร่วมกันส่งเสริม

วัฒนธรรมของชาวพุทธ

๑. รักใคร่กันอย่างพี่น้อง ใช้คำแทนชื่อ พี่ ป้า น้ำ อ้าว ฯลฯ สัตว์ และมนุษย์ทั้งหลาย นับว่าเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน.
๒. มีใจคอมั่นคงสงบเยือกเย็น ไม่ผูกพยาบาทจองเวร ไม่แสดงความยินดี หรือเสียใจ จนเกินควร.
๓. ยึดหลัก “ทำดีได้ดี” ไม่เชื่อถือของขลัง เครื่องราง โขลกต่าง, หมอคุณ ฤกษ์ยาม ฯลฯ ซึ่งเป็นของลึบๆ คล้ำๆ อยู่ภายนอก.
๔. เห็นแก่ความสุขของเพื่อนสัตว์ร่วมโลก ชอบสร้างศาลา สะพาน บ่อน้ำ ปูลูกต้นไม้มีร่ม ฯลฯ เป็นสาธารณประโยชน์.
๕. เครื่องแต่งกาย อาหาร ที่อยู่ ยาแก้โรค ใช้ที่หาได้ง่าย เท่าที่จำเป็นแก่ร่างกาย, ไม่คาดหมายความดีชั่วของคนที่เครื่องแต่งตัว, ที่อยู่ ฯลฯ ของเขา.
๖. วัดเป็นสโมสรสถาน มีว่างไปสนทนาหาความรู้ทางธรรม หยุดงานในวันแปดค่ำวันพระ.

ท่านจะพบวัฒนธรรมเหล่านี้

ในหมู่ชาวพุทธตลอดแหลมทอง และประเทศพุทธศาสนา
อื่นๆ ในตำบลที่ ความเจริญในการส่งเสริมค้นหา
แบบใหม่ๆ ยังแพร่ไปไม่ถึง.

แถลงการณ์พิเศษ

เนื่องจากประเทศไทยได้เปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่ จากวันที่ ๑ เมษายน มาเป็นวันที่ ๑ มกราคม หนังสือพิมพ์นี้จึงต้องเปลี่ยนฉบับที่ ๑ ของปี จากเดือนพฤษภาคม มาเป็นเดือนกุมภาพันธ์, หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือ เริ่มต้นปีด้วยฉบับมาฆบูชา แทนที่จะเริ่มต้นด้วยฉบับวิสาขบูชา อย่างที่เคยทำมา, ทั้งนี้ เพื่อสะดวกแก่การติดต่อและอื่นๆ อันเป็นการดีด้วยกันทั้งสองฝ่าย.

ฉะนั้น หนังสือฉบับที่ ๓ และที่ ๔ ของปี พ.ศ. ๒๔๘๓ นี้ จึงจำเป็นต้องรวมกันเป็นเล่มเดียวกันเสีย (มี ๑๖๐ หน้า) เพื่อให้หมดงวดปีไปเสียคราวหนึ่ง, และจะขึ้นงวดปีใหม่ในเดือนมกราคม อันจะมาถึงนี้ โดยออกฉบับที่ ๑ ของปี พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นต้นไป. การกระทำความนี้ ไม่กระทำให้เกิดการเสียเปรียบได้เปรียบแก่กันแต่อย่างใด โดยในปีที่ ๘ นี้ สมาชิกก็ยังคงได้รับหนังสือครบทั้ง ๔ เล่ม เนื้อเรื่องเต็มตามจำนวนทุกประการ เป็นแต่รุกเวลาออกปีที่ ๕ ให้เร็วขึ้นมา ๓ เดือน เพื่อให้ตรงกับวันขึ้นปีใหม่ ที่ประเทศของเราได้เปลี่ยนใหม่แล้วเท่านั้น.

จึงขอขอบคุณมายังบรรดาสมาชิกผู้เอื้อเฟื้อทั้งหลาย ได้โปรดส่งค่าบำรุงประจำปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ในเดือนมกราคม อันกำลังจะมาถึง ในต้นปี ๒๔๘๔ นี้ด้วย และคณะกรรมการจะได้พยายามออกหนังสือฉบับแรก ให้ทันในเดือนกุมภาพันธ์.

ขอแสดงความนับถือมายังท่านทั้งหลายในโอกาสนี้ เพื่อเป็นที่ระลึกสำหรับวันสิ้นปี และขึ้นปีใหม่อย่างใหม่ อันจะมาถึงในเร็วๆ นี้. ด้วย.

คณะกรรมการ

๑ ธันวาคม ๒๔๘๓

ไฟไหม้ โลกยุคกิ่งพุทธกาล

ชาติมหาอำนาจในโลก ซึ่งทะนงตนว่าถึงซึ่งความเจริญแล้วอย่างสมบูรณ์ กำลังใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งสมองอันวิเศษของเขา คิดขึ้น สร้างอาวุธอันร้ายยิ่ง เข้ามาฟันประหัตประหารกัน เสียงระเบิดของวัตุระเบิดจากเครื่องบิน จากปากกระบอกปืน ดังก้องประสานเสียงกับเสียงร้องครวญคราง ของผู้ได้รับภัย ไม่ขาดเวลา.

โลกกำลังประสพทุกขเวทนาอันแรงกล้า จากเพลิง โลภะ โทษะ โมหะ ! จากความเจริญอันผิดทางของมนุษย์ !

ต้องการดินแดน ต้องการวัตุดุติบ — โลภะ

ต้องการแก้แค้น ตอบแทน — โทษะ

หลอกลวง, เอาเปรียบ, กีดกันความเจริญของชาติอื่น

ถืออำนาจปกครองเอาโดยใช้กำลังบังคับ — โมหะ

ผลของ โลภะ โทษะ โมหะ ก็คือความพินาศของโลก

ไฟไหม้โลก จะดับลงได้ก็ต่อเมื่อชาวโลกปฏิบัติตามคำสั่งสอนอันง่าย ๆ ของพระพุทธเจ้า คือ

๑. อย่าโลภอยากได้ของที่มีเจ้าของ

๒. เวรย่อมระงับได้ด้วยใจไม่จองเวร

๓. มนุษย์จะอยู่เป็นสุขได้ด้วยความรักใคร่กัน (เมตตา)

ซึ่งทั้งนี้ จะสำเร็จได้ด้วยหลักพระพุทธศาสนาง่ายๆข้อเดียว

คือการทำลายเสียซึ่งการเห็นแก่ตน ด้วย “หลักอนัตตา”

ของพระพุทธเจ้า เท่านั้น.

มรรคแปดของคนทุกวันนี้

โดย “สันติ”

ก่อนหน้าที่ “สันติ” (สามเณรประมั่ง สีลาภริโต) จะถึงแก่กรรม ได้เคยไปพักที่สวนโมกข์ และบำเพ็ญประโยชน์อย่างมากแก่คณะธรรมทาน และสนทนากับข้าพเจ้า ด้วยเรื่องต่างๆ มากเรื่อง. แต่มีเรื่องหนึ่งที่ข้าพเจ้า จะลืมไม่ได้ คือการที่เธอได้เขียนบทประพันธ์ขึ้นเป็นอันมาก เป็นเรื่องสั้นต่างๆ กัน, และขอร้องให้ช่วยเผยแพร่ตามควร. ความคิดถึงเธอผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้ทำให้ข้าพเจ้าปฏิบัติตามความประสงค์ของเธอมาร้อย ๆ, และนี่ ก็อีกครั้งหนึ่ง.

-- พุทธทาสภิกขุ.

คำว่ามรรคแปด หรือ สีล สมาธิ ปัญญา เป็นภาษาที่คงที่ มีมานานถึงแม้จะเป็นคำที่มีคำมากมายนักหนา แต่ก็ยังไม่เป็นที่ชอบใจของนักศึกษานุ่มนวลโดยมาก เขาเห็นว่าไม่ไพเราะเสนาะโสต ด้วยเหตุนี้แหละเป็นเหตุหนึ่งในเหตุทั้งหมด ที่ตามสถานที่สดับพระธรรมเทศนา มีแต่คนแก่จวนจะเข้าโลงนั่งกันอยู่เป็นหย่อมๆ แต่จะมองหาพ่อหนุ่มและแม่สาวที่ไหน เป็นไม่มี ต่อให้มองจนตาประทุเสียดอีก.

ข้าพเจ้า ได้พนจรไปในที่ต่างๆ มากมาย ได้ประสบความเป็นเช่นนี้มีประจำอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทุกๆ ภาคแห่งสยาม. เวลานี้เป็นอย่างนี้กันทั้งนั้น ซึ่งเหตุการณ์ที่คลุมเครือ เหล่านี้ ได้ทำความตกใจให้แก่ข้าพเจ้านักหนา. ข้าพเจ้าตกใจอะไรหรือ ? ข้าพเจ้าตกใจเรื่องพุทธศาสนา เรื่องความสุข

ของสหายร่วมโลก จะเพาะอย่างยิ่งสยาม^๑; สยามเป็นมาตุภูมิ และปิตุภูมิของข้าพเจ้า. สยามได้ผาสุกมานานนมด้วยพุทธศาสนา อาศัยพุทธศาสนาเป็นโอสถอันวิเศษ คับความกระวนกระวายดิ้นรนของจิตต์ บัดนี้ยุวชนทั้งหญิงและชาย ได้พากันหมั่นไปสู่ความไม่มีศาสนา ทั้งให้แต่คนแก่รุ่นปู่รุ่นย่า ประคับประคองพุทธศาสนาอยู่ ด้วยความกระปรกกระเปลี้ย เมื่อท่านปู่และท่านย่าเหล่านั้น อย่างเข้าสู่อายุชั้ยเสียหมดแล้ว พระพุทธศาสนา อันเป็นดวงประทีป ส่องทางของผู้ดำเนินตามมรรคาแห่งสันติ จะมีสิ้นแสงเหลือแต่ ถ่านและ ถ้ำ หรือหนอ. ใครเล่าจักมาจรจรโรงพระบวรพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองจรจรโรงหลักวิชาแห่งการครองชีพ. ขออัญเชิญท่านสหายทั้งหลาย ทั้งที่เป็นบุรุษและสตรี ได้โปรดคำนึงดูในความหายนะ แห่งดวงประทีปของชีวิตว่าสมควรหรือไม่ที่จะหมั่นกลับจากสภาวะของผู้ไม่มีศาสนา เข้าสู่ความเป็นผู้มีศาสนา ช่วยกัน ช่วยกันด้วยความพากเพียร พร้อมเพรียงจรจรโรงพระพุทธศาสนา ให้รุ่งเรืองคงอยู่คู่ฟ้าและดิน.

ชื่อของวิทยาทางพุทธศาสนา ถึงแม้บางชื่อจะไม่เสนาะโสต แต่วิทยานั้นยังมีรสประเสริฐ ในเมื่อบุคคลได้ปฏิบัติตามแนวทาง และได้รับผลสมประสงค์ ชื่อไม่เป็นของสำคัญ ทำไมสหายหนุ่มโดยมากจึงคิดว่า นักศาสนา ผู้พูดถึงวิชาศาสนา เป็นคนครีไม่ทันสมัย ของมองดูสมัยของชีวิตตนเองดีกว่าจะมองดูสมัยของตัณหา. สมัยที่สหายของเราปรารถถึง ล้วนแต่เป็นสมัยของความอยากที่ไม่สิ้นสุดทั้งสิ้น ชีวิตร่างกายจิตต์ใจที่หมั่นตามความอยากไม่สิ้นสุด เป็นตัววิญญะ. จงหักวิญญะความหมั่นเวียนเสีย ด้วยกำลังใจและกำลังปัญญา ดำเนินตามมรรคาแห่งสันติด้วยความเข้มแข็ง ประโยชน์อะไรด้วยสมัยที่ไม่รู้จักจบสิ้น. การศึกษาวิชาในเรื่องชีวิตของตนเอง เป็นการศึกษาที่ประเสริฐสุด เมื่อศึกษาแล้ว ท่านจะรู้จักสมัยที่จบสิ้นด้วยตนเอง.

๑. เรื่องนี้ ผู้เขียนฯ ขึ้นก่อนเปลี่ยนคำสยามเป็นไทย ในที่นี้ ขอเปลี่ยนเป็นไทยเสียด้วย.

ศาสนาอยู่ที่ตัวคน ถ้ามีคนปฏิบัติตามหลักธรรมในศาสนา ถูกต้องตามหลักที่จริงแท้มากเท่าใด พระศาสนาก็เจริญมากเท่านั้น. พระพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาข้างลาด ศาสนาหลอกมนุษย์. ผู้ที่ไม่รู้จักศาสนาจริงแท้ มองเห็นแต่ความลวงบางอย่าง ที่มนุษย์บางคนเสกสรรขึ้น ก็รีบเบือนหน้าและเกลียดชังไปเสียก่อน เป็นการส่อความโง่ของตนเอง ในการที่ไม่รู้จักเท่าถึงในการลวง. ผู้ประสงค์ดำเนินชีวิตของตนเป็นพุทธศาสนิกชน ฟังใคร่ครวญ ค้นคว้าหาเหตุผลให้ดีเสียก่อน อย่าด่วนวิ่งเปะปะตามเขาไป มีตัวอย่างให้เห็นอยู่มากมาย. เวลานี้คนแก่ๆ ผู้วิ่งตามเขาไปอย่างว่านี้ ได้หลงศาสนาเสียมากมาย ตัวอย่าง เช่นการไปประชุมกันฟังธรรมเทศนา เพื่อให้ทราบข้อปฏิบัติในการครองชีพ ในวันธัมมัสสวนะ หรือวันอะไรก็ตามที โดยมากมักจะถือกันว่าไปฟังเทศน์เอาบุญกันเสียหมด ฟังแล้วจะได้ความรู้เพิ่มเติมขึ้นสักนิดก็ที่ยาก ช่างน่าอนาถใจเสียนี้กระไร พุทธบริษัททั้งฝ่ายฆราวาสและบรรพชิตในสมัยก่อนกับสมัยนี้ เกือบจะตรงกันข้ามอยู่แล้ว ในสมัยก่อนพุทธบริษัทเป็นนักเหตุผล หมุนใจของตนเองไปตามหลักของเหตุและผล ทุกท่านเป็นนักศึกษาหลักธรรมที่จริงแท้ อุทิศชีพไว้ในพระศาสนา ทุกๆท่านรื่นเริงเพิลิดเพิลินอยู่ ด้วยการจรรโลงพระศาสนา รื่นเริงอยู่ด้วยการรักษา ศีล สมาธิ ปัญญา ทุกๆคนมีหน้าตาผ่องใสด้วยการปฏิบัติ แต่พุทธบริษัทในสมัยนี้โดยส่วนมาก ไม่ได้อุทิศชีพเพื่อการศึกษา เรื่องของศาสนาไม่ใช่เรื่องของชีวิตของท่านเหล่านี้ กิจการของพระศาสนา เป็นเพียงพิธีอันหนึ่งเท่านั้น. ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ดำเนินไปเพื่อความสิ้นทุกข์ มรรคอันจริงแท้แห่งผู้แสวงสันติสุข ได้ถูกลบเลือนด้วยเมฆหมอกแห่งความเขลาของพุทธบริษัท. ศีลเป็นพิธีประจำวัด เป็นพิธีล้างบาปของคนแก่ สมาธิหลักแห่งจิตตวิทยาชั้นสูง ถูกผลักออกไปพักไว้ชั่วคราว สมาธิที่เป็นสักว่าพิธีของคนหลงศาสนา ได้ถูกเสกสรร

ขึ้นตั้งไว้แทน. ปัญญาอันเป็นปรัชญาที่เยี่ยมยอด ถึงขีดขั้นของ
 อภิปรัชญา ถูกพวกสาวกของมารคัดค้าน อ้างว่าไม่มีใครจะสามารถ
 บรรลุถึงอภิปรัชญาอันประเสริฐนั้น เสียงตะโกนกึกก้องของมารสาวก
 อันมีมากมาย ได้ท่วมทับเสียงแห่งชัยเกริของพุทธสาวกเสียแล้ว.

ขอปวงสหายทั้งหลาย ผู้แสวงหาอยู่ซึ่งสันติสุข จงได้ทราบความเป็น
 ไปของพระพุทธศาสนา. ท่านผู้เบือนหน้าพระพุทธศาสนา ของจงพินิจดูอีกที่
 พระพุทธศาสนา คือ สมานธิ ปัญญา หลักวิชาที่สูงที่สุด กำลังต้องการความ
 ช่วยเหลือจากพวกเราทั้งหลาย ถ้าท่านยังสงสัย ท่านจงสงบสักครู่ สงบกาย
 และใจ แล้วท่านจะได้ยินเสียงแห่งชัยเกริของพุทธสาวก ที่ล่องลอยมาสลับกัน
 กับเสียงกึกก้องของมารสาวก. ถ้าพวกเราช่วยกันจริงๆ จัง มารสาวกก็จะ
 หดอำนาจ เสียงกึกก้องอุโฆษณาการ จะมีเพียงเสียงเดียว คือเสียงชัยเกริ
 แห่งพุทธศาสนาเท่านั้น ต่อจากนั้นเมฆหมอกแห่งชีวิตของพวกเรา ก็จะค่อย
 อันตรธาน ยิ่งเหลืออยู่แต่ความแจ่มใสของชีวิต เป็นสันติสุขที่เยี่ยมยอด เพราะ
 เหตุผลเหล่านี้แหละเป็นต้น ขออัญเชิญพุทธบริษัททั้งหลาย ขออัญเชิญท่าน
 สหายทั้งหลาย ทั้งบุรุษและสตรี จงช่วยกันจรโลงดวงประทีปอันใหญ่ยิ่งนี้
 ของจงช่วยกันเชิดชูวิชาอันสูงสุด อภิปรัชญาอันประเสริฐ จะเจริญในพวก
 เราด้วยอาการอย่างนี้.

คราวเมื่อธรรมทูตมา

สิริวิยาส

มีหมู่บ้าน หนึ่งหนอ ขอกล่าวาน
ตั้งเก่าแก่ มาแต่ โบราณกาล มีชลธาร ล้อมรอบ เป็นขอบคัน
ในบัดนี้ มีคน เกลื่อนกล่นน้ก เดินไขว่ขวัก ไปมา แต่น่าขัน :
ทุกๆ คน มิได้มี **“ชีวิต”** กัน นำอัศจรรย์สงสัยเชิญไตร่ตรอง.

สิ่งที่มี มากมาย ในบ้านนี้
ทั้งโรงสวด โบสถ์สุเหร่า ล้วนเป่าร้อง
พุทธรูป เทวรูป และอื่นๆ
รวมเรียกว่า รูปพระ ปฎิมา
ล้วนแต่สร้าง บุ่มบ่าม เอาตามฝัน
มีรูปร่าง ต่างกัน ฝันของใคร
บางบ้านใช้ รูปอื่น ปั้นขึ้นแทน
จะสร้างรูป เหมือนรูป ท่านศาสดา

คือเจดีย์ วัฒนา อารามพอง
กันรวมกอง สวดบ่น ท่องมนตรา
ดูคาดตื่น สร้างสรร กันนักหนา
ซื่อขายเป็น สิ้นค้า ก็ทั่วไป
ดูน่าขัน คนสร้าง พระเจ้าได้!
ก็สร้างไป อย่างเราท่าน ปั้นตุ๊กตา
เป็นเครื่องหมาย ตามแกน เพราะไม่กล้า
ด้วยกลัวฟ้า จะพิโรธ ลงโทษทัณฑ์.

มีนักบวช เหลือหลาย เป็นนายหน้า
คอยทำการ สื่อสารัน ให้ผูกพัน

ของฟากฟ้า ตัวแทน แคนสวรรค์
ติดต่อกัน กับโลก ที่ลี้ลับ

ให้คนตาย ได้เกิด ในโลกา
 ให้คนเป็น สวัสดิ์ มั่งมีทรัพย์
 อันนักบวช นั้นๆ ท่านหยิ่งยศ
 พุดค้อยๆ คมขำ สำรวมดี
 ให้หายก ทายิกา สละทรัพย์
 ธรรมบัญญัติ จริยา นานานั้น

มีนักพุด ประมัตต์ ได้จัดจ้าน
 กระทบกระแทก แดกดัน กันเป็นเกลียว
 สิ่งอัศจรรย์ เหลือหลาย ในบ้านนี้
 ประปนกัน ยุ่งชิง ถ้ายิ่งมอง
 กรรมฐาน ภาวนา ตามตลาด
 ผู้ให้ทาน ชัดสน กว่าคนที่—

คนกำยำ กล้ามเนื้อ ดูเหลือหลาย
 คนผอมเหลือง เปรี๊ยะปราด องอาจเดิน
 คนเตี้ยต่ำ นำจูง คนสูงสุด
 คนมีแรง แข็งขึง ต้องฟังฟัง—
 คนเปลือยกาย ผายผัน เป็นหมู่ๆ
 คนนุ่งผ้า ชุกช่อน นอนเจียบครัน
 ทุกๆ คน โกรธกัน ปั่นหน้าไว้
 ถือตัวใคร ตัวมัน มีปัญญา
 นี้แหละหลัก ศีลธรรม ของบ้านนี้
 ของชาวบ้าน ขณะนี้ มีหลักไว้

ที่เป็นสุข แก่กล้า ไม่แตกดับ
 และเกียรติศัพท์ สมาคม อุดมมี
 เพราะปรากฏ ลือชา สง่าศรี
 ทำพิธี สั่งสอน ห่อนเว้นวัน
 แล้วท่านรับ นิกมา ก็นำขัน
 บัญญัติกัน เพื่อใช้ กับฝ่ายเดียว.

แต่ฟังชาน ใจตระหนี่ แสนขี้เหนียว
 เพราะต่างเชื้อว ชาญธรรม คุณำพอง
 คือข้อที่ บทพระธรรม คัมภีร์ผอง
 ยิ่งเห็นต้อง ไฟเผา แหละเข้าที่
 ดูเคลื่อนกลาด ในป่าลับ กลับเจียบฉี่
 มาขอทาน สิ่งนี้ ช่างแปลกเกิน.

เดินเซกาย อ่อนระทวย นำขวยเงิน
 ดูเพลิดเพลิด เร็งร่า นำขันจริง!
 ฝ่ายบุรุษ เป็นควาย ให้ฝ่ายหญิง
 คนอ่อนแอ แอบอิง ไม่เว้นวัน
 ตามหนทาง จับคู่ ดูheimหรรษ์
 อยู่ในห้อง ทั้งวัน ไม่ออกมา
 ราวกะว่า รักใคร่, ใจริษยา
 ต่างตั้งหน้า แข่งขัน กันรำไป
 หรือสิ่งที่ ดิงาม ตามวิสัย
 ว่า “ถ้าใคร ดีกว่าฉัน ต้องบั่นรอน”

ทุกๆบ้าน ถือกัน มั่นคงนักร
 พวกชาวบ้าน อิ่มใจ ไม่โศกร้อน

ไม่ยอมยัก เปลี่ยนใหม่ ไม่ยอมถอน
 ลือกระห่อน เราเจริญ เกินบ้านใด.

ครั้นวันหนึ่งถึงยามฤกษ์งามนักร มีคนพรักร พร้อมพรักร กว่าครั้งไหน
 ที่ห้าแยก วงเวียน โลงเตียนไกล คนหมู่ใหญ่ ประชุมพร้อม
 อดออดกัน
 มีเสียงร้อง ก้องมา ว่า “ฟังก่อน จงผันผอน กันบ้าง ฟังเสียงฉัน
 เราคือทูต แห่งธรรม ประจำกัลป์ มาหาท่าน เพื่อเร้า ให้เข้าใจ
 ประวัติศาสตร์บันทึกการณ์ไว้นานแล้ว ว่าความเคย ผ่องแผ้ว แต่ไหนๆ
 มามืดมัว หม่นหมาง จืดจางไป เพราะเหตุไร รู้หรือเจ้า
 เราถามที่ ?”

เสียงหมู่คน ร้องค่าน “ท่านหลับตา
 หมู่บ้านเรา เราเห็น เขือกเขินดี
 หมู่บ้านนี้ สีวิไลซ์ คืบไปมาก
 หรือท่านมี ข้อพิสูจนั จะพูดจา

หรือจึงว่า เราหมอง ไม่ผ่องศรี
 ยิงทวิ สานติสุข ทุกยุคมา
 ไยท่านตาก ่างเล่น เช่นนั้นขา
 ก็ลองว่า ออกไป เราใครฟัง.”

ธรรมทูต จึงภิปราย ขยายเค้า
 มีชีวิต สันๆ มั่นปิดบัง
 คือชีวิต ชาติเดียว จะเหลียวเห็น
 อายุบ้าน มากมาย ไม่มีใคร
 ในบางยุค งามงด คุสโตส
 นับได้ว่า มี “ชีวิต” ะชนิดนี้

ว่า “เออเจ้า มิได้แล มาแต่หลัง
 ตั้งตูกัง ไว้ในกรง จึงหลงไป
 เหตุการณ์เป่น ต้นปลาย ได้ไฉน
 จะรู้ได้ ว่านาน กี่ล้านปี
 ทั้งกายใจ เขือกเขิน เป่นลูจี
 ต่างกับที่ เกิดมาทุกข์ ไม่สุขเลย.

เกิดมาเปล่า เท่ากับไร **“ชีวิต”** แท้ จงคิดดู ให้แน่ เถิดท่านเอ๋ย
 สิวไลซ์ มิได้หมาย ว่าสุขเลย หรือแพร่เผย สุขกระแสให้แก่กัน”

“จงรักษา หลักใจ ให้ผ่องผุด อันทางแห่ง สุขสุด จงเชื่อฉัน
 มีหลักเกณฑ์ ง่ายๆ สบายครั้น อย่าเย้ยหยันว่ามันง่ายแล้วไร้คุณ
 ไม่จำต้อง ปองอยาก ให้มากนัก มิแต่มัก จูงใจ ให้หันเห
 ไปตามความ ไหลหลง เลยงงงุน เผ้าแข่งขันกันเป้นจรรณักระเจิงไป
 จนเห็นเลว เปนดี มีเกียรติยศ ได้ปรากฏ ปิงชา จะหาไหน
 ที่เป้นธรรม งามดี ไม่มีใคร เอาใจใส่ ช่อนตัว กลัวเขาเปียน”

“คนไร้ธรรม ฟันเพื่อน เหมือนเปลือยกาย มันน่าอาย อดได้
 ไม่คลิ่นเหียน

คนมีธรรม รู้อาย ไม่ว่ายเวียน จูงดูให้ แนบเนียน มีอาภรณ์
 อาจสุขเย็น เห็นประจักษ์ เพราะรักตัว ไม่เมามัว รักกิเลส เปนเหตุถอน—
 ตนออกจาก ความจริง สิ่งถาวร จนเห็นกง—จักรร่อน เปนดอกบัว
 ความเห่อเหิม เพิ่มตัณหา ให้กล้าจัด เหมือนหลงสร้าง สมบัติ ไว้ทูนหัว
 ยิ่งมีมาก หนักมาก ยิ่งยากตัว ทั้งยังกลัวความวิบัติขึ้นบัดดล.”

“จงรักษา ดวงใจ ให้ผ่องแผ้ว อย่าทิ้งแนว การถือ คือเหตุผล
 อย่าถือแต่ ตามตำรา จะพาดน ให้เวียนวน ติดตัง นั่งเปิดดู
 อย่าถือแต่ ครูเก่า เผ้าส่องบาตร ต้องฉลาด ความหมาย สมัยสุ
 อย่ามัวแต่ อ่างย้า ว่าคำครู แต่ไม่รู้ ความจริง นั้นสิ่งใด
 อย่ามัวแต่ ถือตาม ความนึกเดา ที่เคยเขลา เก่าแก่ มาแต่ไหน
 ต้องฉลาด ชูดเขลา ปัดเป่าไป ให้ดวงใจ แจ่มตรู เห็นลู่ทาง
 อันลัทธิ นานา นำเวียนหัว จงถอยตัว ออกมา เสียให้ห่าง
 เรื่องพระเจ้า เรื่องสวรรค์ นั้นเหมือนยาง เปนตังเหนียว กั้นกาง

เป็นกรงทอง จองจำ จำกัดเขตต์ นำทุเรศ กลับรัก เป็นหลักฐาน
 ความหลุดพ้น ไซ่อร่อย เช่นอ้อยตาล ทั้งไม่ลาน ตาพราว ราวเพ็ชรพลอย
 รสสวรรค์ นั้นเสพติด พิชณมัจจ ถูกกักขัง ก็ไม่รู้ เหมือนปฐุหอย
 อยู่แต่รู้ มิได้รู้ เรื่องนกน้อย ที่บินลอย เวหา ว่าปานใด
 อย่างมัวเวลา เมามบุญ ว่าอุ้นจิตต์ จะกลายเป็น ยาพิษ จันก็ได
 ถ้าหลงติด จิตต์ยึด ตะพิดไป เป็นต้องได้ แยกย่น ตัวสั้นเทียว.”

“อัน**“ชีวิต”** ที่แท้ นั้นสดชื่น ไม่มีฝืน มีหวั่น หรือสั้นเดียว
 เห็นทุกสิ่ง รวมเข้า เป็นสิ่งเดียว ล้วนไม่น่า เกาะเกี่ยว ทั้งบาปบุญ
 สิ่งนั้นๆ เป็นเหมือน ของเคลื่อนกลาด ที่เป็นบาป เก็บกวาด ทั้งใต้ถุน
 ที่เป็นบุญ มิไว้ เพียงเจือจุน ใช้เป็นคุณ สะดวกตาย คล้ายรถเร็ว
 หรือบ่าวไพร่ มิไว้ใช้, ไซ้ไว้แบก ; ก้าวตกแตก ใจสั้น ประหวั่นเหลือ
 เรากินเกลือ ไซ้จะต้อง บูชาเกลือ บุญเหมือนเรือ มิไว้จี้ ไปนิพพาน
 มิใช่เพื่อ ไว้ประดับ ให้สวยหรู เทียวอวดชู แยกไป ทุกสถาน
 หรือลอยล่อง ไปในโลก โอมกันดาร ไม่อยากข้าม จันนิพพาน
เสียดายเรือ

อัน**“ชีวิต”** อิศสระ นั้นนะเจ้า เบาทแสนเบา โปร่งดี ไม่มีเพื่อ
 ลอยละล่อง ฟ่องไป ไม่มีเมื่อ ครั้นถึงแล้ว ทั้งเรือ ไม่แบกไป
 เจ้าพ่อเอ๋ย คิดดู ให้ดีดี สร้างเรือนี้ ก็เพียงข้าม ชลาลัย
 มิใช่เพื่อ อวดแข่ง แย่งชิงชัย ว่าของใครมาก,สวย,ร่ำรวยเอย.”

พวกชาวบ้าน ร้องค้าน ขึ้นเสียงแข็ง พวกหนึ่งแย้ง แฉมดำ ว่า “พ่อเอ๋ย
 พุดอะไร ไม่เห็น เป็นเรื่องเลย พ่อคนบ้า นี่มาเหย้า ข้าหรือไร
 เจ้าเปนมาร ปีศาจ มาลวงล่อ ให้เราพลอย บ้าบอ หรือโจน

ตัวผีร้าย ล่องฉันท ให้หันไกล
 ทั้งมาตี เตียนบุญ คุณสุวรรณค์
 โบสถ์วิหาร มากมาย จะให้เอา
 หากพวกข้า หมุนทำ ตามคำมิ่ง
 พุดอะไร ไม่เห็น จะเข้าที่
 พุดเป็นคั้ง เป็นแคว แต่เหลวไหล
 ไปเสียเถิด ขึ้นอยู่ จะต้องตาย

จากคลองธรรม อำไพ ในบ้านเรา
 แล้วจะทำ อย่างไรกัน พ่อคนเขลา
 ไปทิ้งเสีย ไหนเล่า พ่อคนดี
 จะเข้าถึง พระเจ้า อย่างไม่
 ช้ายังมี แต่จะทำ ให้วอดวาย
 เพราะเป็นคำ คลใจ ของผีร้าย
 อ้ายฉิบหาย จงไป ในทันที.”

ทุดแห่งธรรม เหลือจะพรั้า แดลงใจ
 พลังสังเกต ได้ว่า มีผู้ที่
 แต่คนน้อย ไหนจะสู้ คนหม่อมมาก
 ไม่ว่าใคร ต้องเป็นไป ตามกรรมตน

สู้ไม่ไหว จำต้อง บ่ายหน้าหนี
 พอเข้าใจ ได้ดี **สี่ห้าคน**
 ฎุมะพรั้า ยัดปาก ไม่เป็นผล
 จึงจรดล รีบกลับ ไปจับปล้น.

หมู่บ้านซึ่ง กล่าวนี้ อยู่ที่ไหน
 หรือว่าเรา ทั้งหมด นี้ด้วยกัน
 ก็ชาวบ้าน บ้านนั้น ดังฉันกล่าว
 และเรียกเขา เองว่า “คน” ผู้เฟื่องฟู
 ทั้งอยู่ใน สมัยสี - วิลชันัก

ธรรมทุด พุดเพื่อ ไปหรือไร

ท่านเคยคิด หรือไม่ สหายฉัน
 ก็อยู่ใน บ้านนั้น น่าคิดดู
 เรียกบ้านเขา เองว่า “โลก” ซึ่งคนอยู่
 ด้วยความรู้ และภูมิธรรม อันอำไพ
 ไม่มียุค ไหนจัก เกินไปได้

ขอฝากให้ ท่านคิด พินิจเอย.

สจฺจํ เว อมตา วาจา
สจฺจํ ฐาเรนฺติ ปณฺฑิตา,
เอเตน สจฺจวชฺเชน
ปลาญนฺตุ อธมฺมิกา.

เรื่องนำของเล่มนี้

การบำรุงพระศาสนา

อันศาสนาที่เจริญหรือเสื่อมได้นั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นเพราะพุทธบริษัทสี่. แต่ในบริษัททั้งสี่นั้น เมื่อพิจารณาให้ละเอียดแล้ว บริษัทประเภทภิกษุ เป็นสำคัญกว่าประเภทอื่นทั้งหมด. เมื่อจะเปรียบเทียบให้เห็นได้ง่ายๆ ภิกษุเปรียบเสมือนทหาร อุบาสกอุบาสิกาเปรียบเสมือนพลเมือง ในเมื่อสงครามมาประชิดประเทศ ทหารจำเป็นจะต้องออกทำการรบก่อน.

ท่านทุกคน คงเคยได้อ่านหรือได้เห็นภาพโฆษณา ที่ปิดไว้ตามสถานที่ชุมนุมชนต่างๆ ที่มีใจความว่า “ประเทศเป็นบ้าน ทหารเป็นรั้ว.” ในที่นี้หมายความว่า บ้านของเราคือประเทศ รั้วบ้านของเราคือทหาร เราที่เป็นพลเมืองอยู่ในบ้าน และภายในรั้วคือทหาร. ใครที่จะมาทำอันตรายเราถึงภายในบ้านเราได้ จำเป็นจะต้องทำลายรั้ว

บ้านเสียก่อนจึงจะเข้ามาได้. เมื่อรื้อพังแล้ว เป็นหน้าที่ของคนที่อยู่ในบ้าน จะต้องทำการต้านทานลำพังตน จนกว่าจะถึงที่สุดอีกชั้นหนึ่ง.

ศาสนาก็เช่นเดียวกัน : ชาวพุทธทั้งหลาย มีพุทธศาสนาเป็นบ้าน มีภิกษุเป็นรื้อบ้าน ในเมื่อรื้อบ้านไม่มีความแข็งแรงพอแล้ว ภายในบ้านก็ย่อมเป็นอันตราย และเป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นว่า นั่นแหละ คือความพินาศของพุทธศาสนา! ส่วนอุบาสกอุบาสิกา เป็นผู้ที่ยกย่องภิกษุ หรือรื้อบ้าน ให้แข็งแรงอยู่เสมอ เพื่อจะมีให้ข้าศึกเข้ามาสู่ภายในบ้านได้.

เพราะฉะนั้นภิกษุ เมื่อเห็นหน้าที่อันสำคัญของตน กล่าวคือมีหน้าที่เป็นรื้อบ้านแล้ว จึงได้พยายามทำตนให้เป็นผู้ที่มีความสามารถพอที่ผู้อยู่ภายในจะอุ่นใจได้. ไม่เป็นเหมือนรื้อที่รวนเร พอถูกพายุแห่งอารมณ์ที่มากกระทบเข้าหน่อย ก็ล้มให้คนในบ้านดูเสียเลย; เป็นผู้รู้จักหน้าที่ของตน รู้จักสิทธิ์และความชอบธรรมอยู่เสมอๆ ว่าเรามีชีวิตเนื่องด้วยผู้อื่น จะต้องตอบแทนเขา ด้วยการทำความไว้วางใจให้แก่เขา ประชาชาวโลกสมกับสักการะของเขา. และรู้สึกว่าเขาเป็นผู้นำเขา ป้องกันเขา เขาช่วยเหลือเราให้ทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ ทั้งแก่เขาและแก่เรา.

สรุปความว่า การบำรุงพุทธศาสนา ก็คือการทำพุทธบริษัททั้งสี่ ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง และโดยจะเพาะอย่างยิ่ง ฆราวาสภิกษุจะต้องทำหน้าที่เป็นแนวหน้าอันเข้มแข็ง เป็นที่อุ่นนอกอุ่นใจ พวกที่อยู่ข้างหลังเสมอไป.

“ศาสนลิตี”

การสร้างชาติกับคณะสงฆ์

โดย “ครูแก้ว”

คณะเราเห็นว่า บทประพันธ์เรื่องนี้ เกี่ยวข้องกับความเป็นไป ในอนาคตของคณะสงฆ์อยู่โดยตรง ควรที่วิญญูชนทุกๆ ไปจะพิจารณาดู เพื่อ ยังผลให้เกิดขึ้นแก่พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ที่จะออกใหม่ตามควร. ข้อที่ใจความในบทประพันธ์นี้ จะควรแก่การเห็นตามเพียงไรหรือไม่ นั้น เราขอยกไว้ให้ท่านผู้อ่านพิจารณาเอาเอง. ในที่นี้เราหวังเพียงแต่ว่า ขอให้เรื่องทำนองนี้ ได้ผ่านความพินิจพิจารณาของท่านผู้เป็นพุทธบริษัททุกๆ ไปเท่านั้น จึงนำมาลงไว้ในที่นี้. -- คณะบรรณาธิการ

เมื่อใกล้ปิดสมัยประชุมสภาผู้แทนราษฎร นายทองอยู่ เอี่ยมบุญอุ้ม ส. ส. นนทบุรี ตั้งกระทู้ถามเชิงเตือนการร่าง พ. ร. บ. ปกครองคณะสงฆ์ ฉบับแก้ไขที่รัฐบาลกับคณะสงฆ์ทำอยู่นั้น สำเร็จเพียงใดและเมื่อไหร่จะเสร็จ. เจ้าของกระทู้ถาม คงทราบว่ามีคนส่วนมากสนใจอยู่ไม่น้อย ประการหนึ่ง, แล นายทองอยู่ เอี่ยมบุญอุ้ม เคยบวชเรียน ดูเหมือนถึงขั้นเปรียญโทรุ่นเก่า แล ทั้งสนใจกับเศรษฐกิจในส่วนปฏิบัติอีกประการหนึ่ง ; จึงย่อมจะทราบภาวะ การของคณะสงฆ์และเศรษฐกิจเป็นอย่างดี ที่ประเทศบำรุงคณะสงฆ์อยู่ คิด เป็นเงินไม่น้อยกว่าปีละ ๔๐ ล้านบาท ซึ่งจำเอนจะปรับปรุงให้ต่างฝ่ายได้เกื้อ กูลโดยหน้าที่อุปการะและปฏิการะแก่กันดียิ่งขึ้น ให้เหมาะสมกาลสมัย.

คณะสงฆ์ เป็นคุณแก่ประเทศในส่วนให้การศึกษาเป็นลำดับมาช้านาน ก็จริง แต่ภาวะปัจจุบันนี้ จะเพาะภายในประเทศของเราหรือทั่วโลก ได้เปลี่ยนไปจากภาวะเดิม เมื่อก่อนสิบปีถอยหลังไป. การปกครองคณะสงฆ์จะยัง ย่ำเท้าอยู่กับภาวะเดิม ก็ย่อมจะไม่เหมาะสมเป็นธรรมดา เพราะคณะสงฆ์กับประเทศ เกื้อกูลผูกพันกันอยู่แล้วอย่างแยกไม่ออก. ปัจจุบันนี้ ฝ่ายประเทศ กล่าวคือรัฐบาลกับประชาชน กำลังดำเนินร่วมกันทุกลักษณะ ไปสู่จุดที่หมาย สร้างชาติสร้างความวัฒนาถาวร โดยมากจึงเห็นจำเป็นแก่องค์การปกครอง คณะสงฆ์ ให้เหมาะสมกับภาวะปัจจุบัน แล้วตั้งต้นดำเนินการร่วมประสาน กับรัฐ ไปสู่จุดที่หมายเดียวกัน.

ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ตามที่สภาชุดก่อนลงมติอนุโลมการปกครอง ยังแยกกันเป็นสองนิกาย ต่างขึ้นต่อส่วนกลาง ซึ่งรวมเอาระหว่างสองฝ่ายบริหาร ร่วมกันเป็นส่วนกลางนั้น ดูเหมือนค่อยคืบใกล้จุดประสงค์ ของการรวมเป็น อันหนึ่งอันเดียวเข้าไปได้สักหน่อย ซึ่งพอดีกับนโยบายของรัฐบาลวาระนั้น. แต่เมื่อ พ. ร. บ. นั้นยังคลานตัวมเตี้ยมอยู่ต่อมาจนเดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้าใคร่ขอ เสนอต่อคณะสงฆ์ โดยจะเพาะพระเถระที่นับถือสักการะ ได้โปรดสังเกต รัฐบาลและประชาชนปัจจุบันนี้บ้าง ว่ามีความมุ่งหมายดำเนินงานทุกอย่าง ร่วม ประสานกันในงานสร้างชาติ สร้างความวัฒนาถาวรให้แก่ชาติและประเทศไทย ซึ่งคณะสงฆ์ประดิษฐานอยู่. คณะสงฆ์ตั้งอยู่ในหลักปฏิบัติเป็นสุปฏิป็นโน แลอุชุปฏิป็นโน ก็ย่อมตั้งอยู่ในทิฐุชุกรมด้วยดียิ่ง. ถ้าพระคุณเจ้าจะมี น้ำใจกว้างขวาง เห็นแก่ประเทศชาติที่คณะสงฆ์ตั้งอยู่ แสดงความจำนงแก่ ร่าง พ. ร. บ. ปกครองคณะสงฆ์ไทย ให้ร่วมการปกครองเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกัน ช่วยกันนำ ช่วยกันทำ ช่วยกันสร้างสิ่งที่ดีกับรัฐบาลในงานสร้างชาติ ให้คณะสงฆ์เหมาะสมร่วมสมกับกาลสมัยปัจจุบันนี้ ก็จะเป็นที่โมทนา กัน อย่างสูงสุด ทั้งจะตราปรากฏอยู่กับประวัติของชาติสืบไป.

ในส่วนที่ยังมีทิวภูมิ ในข้อปฏิบัติยิ่งหย่อนกว่ากันในลัทธิวิธีอะไรนั้น ถ้า คณะสงฆ์ร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว ย่อมเป็นโอกาสงาม ที่จะช่วย กันนำ ช่วยกันทำ ช่วยกันสร้างสิ่งที่ดีที่พึงประสงค์ได้เป็นอย่างมาก แล้วคณะ สงฆ์จะอยู่ในสถานะคุณภาพอย่างสูง ด้วยประการทั้งปวงทั่วถึงกัน. คณะ สงฆ์จะเป็นที่เกื้อกูลอย่างดียิ่งแก่ประเทศ แทนที่จะเป็นอยู่อย่างในปัจจุบันนี้ ซึ่งโดยมากเหมือนที่פקของคนไม่ทำงาน แต่ทรงชีพอยู่ได้อย่างดี.

ข้าพเจ้า เคยทราบข้อรังเกียจบางประการของคณะสงฆ์ ที่ไม่ ยินยอมรวมกันได้นั้น เมื่อพิจารณารอบคอบอย่างเป็นธรรม ย่อมเห็น ว่ายึดหลัก CONSERVATIVE จัด จนล้าสมัยเกินไป หรือจนกลายเป็น การเห็นแก่ตนของชนหมู่น้อย ที่ไม่เผื่อแผ่ถึงคนหมู่มาก ซึ่งควรจะ เหลียวสังเกตรัฐปัจจุบันนี้ : ทั้งรัฐบาลฝ่ายบริหาร และรัฐสภาฝ่าย นิติบัญญัติ แสดงน้ำใจกว้างขวางแข็งขันร่วมกันในการสร้างชาติ มี ฝ่ายค้าน ก็ค้านกันแต่ในกรณีที่จะปรับปรุงความเข้าใจร่วมกัน ให้ ได้ดำเนินการที่เป็นประโยชน์ดีประโยชน์ชอบ แก่ประเทศชาติ ระวัง การเห็นแก่ชนส่วนน้อย และความเห็นแก่ตน. ข้าพเจ้า หวังใน ความมีคุณธรรมประเสริฐ ของพระเถระผู้ใหญ่ จะตริตรองข้อเสนอ นี้ ร่วมกันสร้างชาติฝ่ายรัฐ และ พ. ร. บ. ปกครองคณะสงฆ์ ก็ จะทันเข้าสภานิติบัญญัติ ในสมัยประชุมคราวหน้า ได้ออก พ. ร. บ. เป็นปทัฏฐาน และกำหนดนโยบายสำหรับบริหารคณะสงฆ์.

นโยบายนั้น มีสิ่งที่จะต้องปรับปรุง และทำขึ้นใหม่อีกหลายประการที่ เดียว จึงจะสอดคล้องกับงานสร้างชาติของฝ่ายรัฐ หรือโดยฉะเพาะ พ.ร.บ. วัฒนธรรมของชาติไทย ที่เพิ่งผ่านรัฐสภา. และคุณภาพของภิกษุสงฆ์ จะ

สูงขึ้นถึงขนาดที่พึงประสงค์ สมกับที่คณะสงฆ์กับประเทศไทย ต่างก็ถือคุณ
แนบแน่น แยกกันไม่ออกสืไป ; และสมเป็นส่วนสืบศาสนาดีงาม ที่อยู่ใน
อุปถัมภ์ ตามรัฐธรรมนูญของประเทศไทย อีกประการหนึ่งด้วย.

จาก ไทยใหม่ ๒๗ กันยายน ๒๓.

สองนายทหารอากาศ กลับใจถือศาสนาพุทธ กลาโหมยินดีจะอุปการะผู้อื่น ที่จะกลับใจต่อไป

ปรากฏว่ามีนายทหารในกองทัพอากาศ ๒ นาย ซึ่งเดิมนับถือศาสนาโรมันคาทอลิก ได้กลับใจมาเคารพนับถือและปฏิบัติตามศาสนาพุทธ และได้กระทำพิธีแสดงตนเป็นพุทธศาสนิกแล้ว การปฏิบัติของข้าราชการทั้ง ๒ นายนี้เป็นการชอบด้วยราชการเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งกระทรวงกลาโหมยินดีที่จะช่วยส่งเสริมในบุญกุศลนี้.

กระทรวงกลาโหมจึงได้แจ้งให้หน่วยราชการต่างๆทราบ ว่า หากข้าราชการกลาโหมประจำการผู้ใด ซึ่งยังเป็นบุคคลในศาสนาอื่น ได้กลับใจมาเคารพนับถือศาสนาพุทธ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมก็มีความยินดีที่จะให้อุปการะในการกุศลนี้ โดยเต็มศรัทธาอุปการะทุกประการ.

ประจามิตร ๒๐ กันยายน ๒๔๘๓.

คำของการเดินธุดงค์

ข้าพเจ้า ได้ออกเดินธุดงค์ และเห็นอนิสงส์บางอย่าง คิดว่า คงจะเป็นทางให้เกิดปัญญาแก่ผู้อ่านบ้าง จึงได้เขียนมาลงพิมพ์ไว้ในที่นี้ เพื่อปลุกฉันทะของกุลบุตรทั้งหลาย ผู้ออกบวชด้วยศัทธามุ่งละกามสุขเป็นเบื้องหน้า บำเพ็ญวิปัสสนาธุระอยู่เนื่องนิจ. ข้าพเจ้า ออกเดินธุดงค์ยังเป็นเวลาน้อยมาก ไม่สามารถจะบรรยายเหตุการณ์ที่น่าสนใจให้มากกว่านี้ จึงขอเขียนเท่าที่มองเห็น และได้ประสบด้วยตนเอง. อนึ่ง ทั้งไม่เป็นการรบกวนหน้ากระดาษของเขามากนักด้วย. ส่วนท่านผู้ออกปฏิบัติมานๆ คงเห็นอนิสงส์มากกว่าของข้าพเจ้าเป็นแน่.

แท้จริง คำว่า “ธุดงค์” ก็เป็นคำที่มีความหมายเฉพาะอยู่ในตัวเองแล้ว, นอกจากจะนำไปใช้ผิดๆ ถือเป็นโล่ห์บังหน้าชั่วคราวของคนพวกหนึ่ง เท่านั้น. เหตุการณ์จึงกลับเป็นอื่นไปเสีย, ถึงกับทำให้คนที่เข้าใจคำว่า “ธุดงค์” คืออะไรดีแล้ว ละอายใจ ไม่กล้าออกรับหน้ากับคนพวกนั้น. นี่เป็นเพราะเขาไม่ยอมเข้าใจ หรือสนใจ คำว่า “ธุดงค์” ตามพุทธประสงค์เดิมนั่นเอง.

ความมุ่งหมายของผู้ออกเดินธุดงค์. ผู้ออกเดินธุดงค์นั้นล้วนมีแต่ความมุ่งหมายต่างๆ กัน สูงบ้าง ต่ำบ้าง. เท่าที่ข้าพเจ้าเคยพบเห็นโดยมาก คือ บางพวกมุ่งไปนมัสการปูชนียสถาน ในที่ต่างๆ,

บางพวกอยากเห็นภูมิประเทศที่น่าชม ซึ่งตนยังไม่เคยไปไม่เคยเห็น, บางพวกมุ่งหาของขลัง และถือโอกาสเปนมอยาหมอผีไปในตัวอีกด้วย. ถ้าจะกล่าวให้สิ้นเชิง ก็เป็นเรื่องที่ยืดเยื้อ จึงขอเว้นไม่กล่าว จะกล่าวเฉพาะผู้มุ่งบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ และสั่งสอนประชาชนบ้าง ตามกาลอันสมควร เท่านั้น.

เครื่องใช้บางอย่าง. ท่านผู้ออกเดินธุดงค์ มักมี กรด บาตร ย่าม ยาแก้ไข้ กาน้ำ รองเท้า ผ้าอาบน้ำ และของเบ็ดเตล็ดอื่นๆ อีกเล็กน้อย. ชั้นแรกออก, ทุกท่านมักจะบันจูลิ่งของเบ็ดเตล็ดเสียจนเต็มย่าม. ต่อไปนานวันเข้า ก็มองเห็นโทษ สลัดทิ้งได้ที่ละสิ่ง สองสิ่งไปเอง. นีว่าถึงท่านที่ถืออยู่ปานกลาง. ส่วนท่านที่สมบูรณ์ด้วยกำลังกาย กำลังใจแล้ว ดูไม่รุงรังด้วยสิ่งของอะไรเลย นอกจากของจำเป็นบางอย่าง เช่น บาตร กาน้ำ ผ้าอาบน้ำ และไตรจีวร เป็นต้น. กรดท่านไม่เอา. ท่านเคยพูดว่า “กรดนั้นมันหอมนัก คนเห็นเข้าไม่ได้ เป็นทำพิชัยให้ทุกที.” ย่ามก็ไม่เอา เวลาจำวัตร ก็อาศัยตามโคนต้นไม้จำวัตร. นีว่าถึงถืออย่างอุตกฤษฎ์.

ฤดูออกเดินธุดงค์ นับตั้งแต่เดือนอ้ายเป็นต้นไป. อนึ่ง ก่อนจะไป ผู้ไม่ประมาทในชีวิต ควรจัดแจงสิ่งของต่างๆ เสียให้เรียบร้อย จะได้หมดกังวล ทั้งต้องเป็นคนอดทน หนักแน่น ไม่เห็นแก่ความทุกข์ยากที่จะได้รับข้างหน้าด้วย. ท่านผู้ออกด้วยการมุ่งบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ ไม่ควรเป็นกังวลในการเดิน มุ่งจะให้ถึงที่นั่นที่นี้ ควรไปตามสบาย. ข้าพเจ้า เคยเดินเพียงตอนเช้าราว ๘ กิโลเมตร ตอนบ่าย ๑๐ กิโลเมตร หรือยิ่งบ้าง. ท่านผู้ต้องการวิเวกอย่างปานกลาง จะเดินไปตามถนนรถยนต์หรือรถไฟก็ได้, และหาเพื่อนร่วมใจไปด้วยสัก ๒ - ๓ รูป จะขึ้นเหนือ ลงใต้ ก็สุดแต่ใจชอบ. แต่

ชายหาคริมทะเล มีอากาศดีเหมือนกัน. ส่วนท่านผู้ต้องการวิเวกอย่างสูง จะขึ้นป่าสูง ซึ่งมีหมู่บ้านคนห่างๆ กัน ก็สุดแต่กำลังใจ. ถ้าพบที่ที่ควรบำเพ็ญสมณกิจ มีป่าสูง ภูเขา ท้องถ้ำ โคนต้นไม้ และป่าช้า เป็นต้น จะหยุดพักทำความเพียรนานๆ ตามความพอใจ ก็ได้, แล้วจะได้ถือการเที่ยวบิณฑบาต เป็นวัตรด้วย. การบิณฑบาต รู้สึกว่าผิดกับกรุงเทพฯ และถือนั่นคนเดียว เป็นเหตุให้ระลึกถึง พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระอริยสาวกสงฆ์หลายครั้ง, สามารถจะละมิจฉาวิตก มีกามวิตก ซึ่งคอยทิ่มแทงหัวใจได้ ด้วยวิเวก มีกายวิเวก และจิตตวิเวก เป็นต้น, ทำใจให้อิ่มเอิบ เพราะสังคัมและอกุศลกรรมทั้งหลาย ไม่อาศัยในสิ่งภายนอก มีสถานที่อาหาร และตระกูลโยมอุปถัมภ์ เป็นต้น เป็นผู้เบา เทียบไปดูลูกนกเที่ยวไปในอากาศฉะนั้น. ทางกาย, ช่วยบำบัดโทษได้บางอย่างที่ประจักษ์แก่ข้าพเจ้า คือโรคเส้นประสาท มีอาการชู่ซ่าในเวลาหลับบ่อยๆ หายไป. และโรคท้องผูกก็ไม่รบกวน. ทางใจรู้สึกว่าการดีขึ้น.

สรุปผล :

๑. ช่วยบำบัดโรคทางกาย ได้บางอย่าง
๒. ความง่วงเหงาไม่ครอบงำ
๓. ได้แนะนำประชาชน ของประเทศชาติ ให้เป็นพลเมืองดี
๔. ได้พบท่าน ผู้ทรงธุดงค์คุณ ทำให้มั่นในการถือธุดงค์วัตรยิ่งขึ้น
๕. ทำให้มั่นระลึกถึง พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระอริยสาวก แรงเข้า

๖. ได้ประพฤติถูกต้อง ทำศีลให้บริสุทธิ์ดีขึ้น
 ๗. ได้กายวิเวก เพราะไกลจากหมู่คณะ, จากอารมณ์ที่ยั่ววน
 เป็นเหตุให้ได้สมาธิ และปัญญาเป็นลำดับ สามารถจุด
 กระจกตนขึ้นจากเปลือกตมคืออกามได้ สมตามเจตนาที่ได้
 ออกเดินธุดงค์.

“กมยา”

พุทธภาษิต

One should overcome one hanghty by
 civility, one who is bad by goodness ;
 a niggardly person by liberality, one
 mendacious by veracity.

(โลกนีติ)

ผจญคนโกรธ ด้วย
 ผจญหมู่ทุรชน ดี –
 ผจญคนจิตต์โลก มี –
 ผจญอัสถยให้ยัง

ไมตรี
 ต่อตั้ง
 ทรัพย์เพื่อ แผลนา
 หยุตด้วยสัตยา

(โลกนีติ ๑๐๒)

วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม

แสดงโดย ภิกขุ พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

ณ พุทธธรรมสมาคม กรุงเทพฯ ฯ

จดชวเลขโดยนักชวเลขกรีก แห่งประเทศไทย

ปาฐกถานี้ แม้จะได้เวลาแสดงถึง ๒ ชั่วโมง ๑๕ นาที ก็ปรากฏว่า คำอธิบายที่เป็นอุทาหรณ์ และการพิสูจน์จะเพาะเรื่อง ยังสั้นไปบ้าง จึงเมื่อ ตอนตรวจแก้สำเนาบันทึกของผู้จดชวเลข ข้าพเจ้าจึงได้เพิ่มเติมข้อความ บางตอน ที่เห็นว่าควรเพิ่มเติมลงตามควร เพื่อให้เป็นที่เข้าใจง่ายสำหรับ ผู้อ่านทั่วไป. ท่านผู้อ่านที่ท่านเคยฟังการแสดงโดยตรง เมื่อพบข้อความ ส่วนน้อยบางส่วนแปลออกไปกว่าที่เมื่อข้าพเจ้าแสดงจริง โปรดทราบ ตามนี้, แทนที่จะเข้าใจเป็นอย่างอื่น. เช่นผู้บันทึกจดต่างไปจากตามที่ เป็นจริง, เป็นต้น. -- พุทธทาสภิกขุ.

เพื่อนสหธรรมิก และท่านสุภาพชน ทั้งหลาย !

แม้ว่าข้าพเจ้าจะมีได้เป็นสมาชิกแห่งพุทธธรรมสมาคมนี้โดยตรง เพราะ เหตุว่าสมาคมมิได้มีสมาชิกที่เป็นบรรพชิตก็ตาม แต่ข้าพเจ้าก็ได้เป็นสมาชิก แห่งพุทธธรรมสมาคม โดยน้ำใจ. ทั้งนี้เพราะเหตุว่า วัตถุประสงค์ของ พุทธธรรมสมาคม นั้น เป็นวัตถุประสงค์ที่ข้าพเจ้าก็ประสงค์อยู่เช่นเดียวกัน กล่าวคือวัตถุประสงค์แห่งการเผยแผ่พุทธธรรม. เมื่อพุทธธรรมสมาคม ได้ขอรับรองให้ข้าพเจ้ามากล่าวกถา เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ณ ที่นี้ เพื่อเป็นเครื่อง

ระดับปัญญาและความรู้ส่งเสริมความเชื่อและความพากเพียรของพุทธบริษัทให้ยิ่งขึ้นไป ข้าพเจ้าจึงมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง เพราะรู้ว่าสมาชิกทั้งหลายล้วนแต่มีน้ำใจในอันใคร่ที่จะทราบหลักแห่งธรรม ของพระผู้มีพระภาคเจ้า. และด้วยเหตุนี้เอง ข้าพเจ้าจึงได้เลือกเรื่องที่จะนำมากล่าวให้พอเหมาะกัน และให้ชื่อเรื่องนั้นว่า “วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม” อันหมายถึงวิถีที่คนเราจะเข้าถึงพุทธธรรมได้อย่างไร.

พุทธธรรม ได้แก่อะไร ? นี่เป็นปัญหาที่จะได้วิวัฒนาการไปเป็นลำดับ. จะเพาะในที่นี้ สิ่งที่เราเรียกว่าพุทธธรรม จะเพ่งเอาเฉพาะสิ่งที่เป็ความจำเป็นในด้านจิตใจของมนุษย์เรา ยิ่งกว่าสิ่งอื่น. แต่เมื่อกกล่าวโดยทั่วไปแล้ว คำว่า “พุทธธรรม” อาจจะไม่แปลและมีความหมายได้เป็นหลายอย่าง เช่นแปลว่า **ธรรมของพระพุทธเจ้า**, ในที่นี้ หมายถึงคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเหตุนี้เอง จึงได้แก่พระปริยัติธรรมโดยตรง. ถ้าหากจะแปลคำพุทธธรรมว่า **ธรรมที่จะทำคนเราให้กลายเป็นพระพุทธเจ้า** แล้ว คำว่าพุทธธรรม ย่อมจะหมายถึงการประพฤติปฏิบัติประเภทหนึ่ง ซึ่งจะทำบุคคลธรรมดาผู้ปฏิบัติธรรมนั้นๆ ให้กลายเป็นพระอรหันต์ได้, เพราะฉะนั้น ในข้อนี้ พุทธธรรมย่อมหมายถึงพระปฏิบัติธรรม อันเป็นข้อที่สอง. และคำว่าพุทธธรรม อาจแปลได้สลับไปว่า **ปกติภาพของพระพุทธเจ้า** หรือแปลอีกอย่างหนึ่งว่า **“ถึง”** สิ่งหนึ่งซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ. เมื่อกกล่าวโดยนัยหลังทั้งสองประการนี้ ปกติภาพของพระพุทธเจ้านั้น โดยจะเพาะอย่างไรก็คือ ญาณกับสัจธรรม. นั่นแหละคือ ปกติภาพของพระพุทธเจ้า. ญาณได้แก่ความรู้ ขณะใดที่เมื่อรู้แล้ว ย่อมทำให้ไม่ต้องการรู้อะไรอีกต่อไป. สัจธรรมก็คือความบริสุทธิ์และสงบเย็นแห่งจิตต์. ส่วนนัยสุดท้าย ที่แปลคำ

พุทธธรรมว่า “**ถึง**” สิ่งหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบนั้น เป็นข้อที่ต้อง การคำอธิบายเป็นอย่างมาก จึงจะพอเข้าใจได้. แต่เมื่อกกล่าวโดยสรุป ก็ ได้แก่สภาพที่เป็นการหลุดรอดของชีวิต หรือที่เรียกว่าสุขนิรันดร. และ โดยเหตุนี้ คำว่าพุทธธรรมตามนัยหลัง จึงได้แก่พระปฏิเวธธรรม โดยตรง. และพุทธธรรมตามนัยที่บ่งถึง “**ถึง**” สิ่งหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบนี้ แหละ คือนัยที่ข้าพเจ้าจะได้แสดงโดยละเอียด ณ ที่นี้, จึงขอให้เข้าใจว่า ชื่อ ของเรื่องที่ข้าพเจ้ากำลังจะกล่าว ที่ชื่อว่า “วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม” นั้น คำ ว่าพุทธธรรม โดยส่วนใหญ่ ย่อมหมายถึง “**ถึง**” สิ่งนี้เอง.

ทำไมคำว่าพุทธธรรมในที่นี้ โดยส่วนใหญ่จึงหมายถึง “**ถึง**” สิ่งนี้ โดยจะเพาะ ? ในเมื่อคำว่าพุทธธรรมอาจหมายถึงปริยัติธรรม และ ปฏิบัติธรรม ทำไมจึงได้เพ่งเอาจะเพาะปฏิเวธธรรม อันเป็นผลคั่นสุดท้าย ? ทั้งนี้ก็เพราะว่า พระปริยัติธรรมตามที่เรารู้และเข้าใจกันอยู่ในบัดนี้นั้น ย่อม หมายการเรียนพระคัมภีร์ทั้งหมด อันเรียกว่าพระไตรปิฎก. ในที่นี้ ท่าน ทั้งหลายซึ่งเป็นพุทธบริษัท จะมีสักกี่คน ที่จะสามารถท่องเทียวไปในพระ ไตรปิฎกให้ทั่วถึง. และในส่วนพระปฏิบัติธรรมนั้นเล่า จะมีสักกี่คน ที่จะ สามารถปลื้กตนออกประพฤติพรหมจรรย์ บำเพ็ญตบะกรรมฐานของบรรพชิต โดยเคร่งครัด. ถ้าหากว่าพุทธธรรม เป็นสิ่งที่เข้าถึงได้จะเพาะแต่โดย การผ่านทางพระไตรปิฎกอย่างทั่วถึง และโดยการบำเพ็ญกรรมฐานในสถานที่ อันวิเวกอย่างเคร่งครัดแล้ว การก็อาจกลายเป็นว่า พุทธธรรมนี้เป็นของเหมาะ สำหรับบุคคลเพียง ๒ – ๓ คน หรือไม่ก็คนเท่านั้น. แต่เพราะเหตุที่พุทธธรรม เป็นสิ่งที่มีอนุภาพอันกว้างขวาง สามารถเป็นประโยชน์แก่คนทั่วไป ไม่เลือก หน้า ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวว่า ความมุ่งหมายส่วนใหญ่ของพุทธธรรม หมาย

ถึงญาณกับสาคติ หรือสิ่งๆ หนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ. ทั้งนี้เพราะว่า
 คนเราอาจลู่ถึง “ถึง” สิ่งนี้ได้ โดยไม่ต้องผ่านทางพระไตรปิฎก หรือทาง
 การบำเพ็ญตบะอันเคร่งเครียดอย่างเดียว, ดังจะได้ยกอุปมาด้วยเรื่องการ
 แสวงหาผลอย่างโลกๆ. คนเราตามธรรมดาทั่วไป ปรารถนาทรัพย์ ยศ
 และการสมาคมหรือมิตรภาพอันกว้างขวาง. ถ้าหากว่าเราได้ทรัพย์ หรือสิ่งที่
 จำปรารถนานั้นๆ มาแล้ว บุคคลนั้นจะเป็นผู้ผ่านการศึกษาได้รับปริญญาเป็น
 บัณฑิตหรือไม่ก็ตาม จะมีลักษณะและการกระทำอันเข้มแข็ง เป็นมหาบุรุษ
 หรือไม่ก็ตาม ข้อนั้นไม่เป็นสิ่งสำคัญอันใดแล้ว เพราะว่าวัตถุประสงค์นั้นๆ
 เขาได้ลู่ถึงแล้ว และสิ่งทั้งสามนั้น มิใช่เป็นสิ่งที่จำกัคว่ามิได้เฉพาะท่านผู้
 ถือปริญญาหรือปริญญาในศาสตร์ หรือเข้มแข็งเป็นมหาบุรุษเท่านั้น ก็หาไม่.
 โดยทำนองเดียวกันนี้พุทธธรรม ก็เป็นสิ่งที่สาธารณะทั่วไปแก่ทุกคน. ญาณ
 คือความรู้ชนิดที่ทำให้รู้ให้หมดความทะเยอทะยานในโลก อาจเกิดได้แม้
 แก่ผู้ที่ได้ชิมโลกมาจนเบื่อ เหนื่อยหน่ายที่จะเสพคบกับอารมณ์ นานๆ ชนิดอีก
 ต่อไป โดยที่ผู้นั้นไม่ต้องผ่านพระไตรปิฎก และฝึกบทเรียนในทางจิตต์อัน
 เคร่งเครียด ก็ได้, ดังที่เราเรียกพระอรหันต์ประเภทนี้ว่า พระอรหันต์ผู้
 สุขขวิปัสสก คือเห็นแจ้งอย่างแท้จริง ไม่รอบรู้แตกฉานเหมือนพระอรหันต์
 ประเภทอื่นก็จริง แต่ท่านก็หมดกิเลส บริสุทธิ และเป็นสุขโดยสิ้นเชิงเช่นเดียว
 กัน. ความสงบหรือปลอดจากทุกข์ทั้งมวล ได้มีแก่ท่านแล้ว ซึ่งเราเรียก
 ว่า สาคติ. เมื่อมีทั้งญาณและสาคติเช่นนี้ ก็ชื่อว่าท่านได้เข้าถึงพุทธธรรม
 แล้ว กิจของชีวิตที่จะต้องขวนขวายให้สูงขึ้นไปอีก ย่อมไม่มีอีกต่อไป. ท่าน
 เข้าถึงพุทธธรรมได้ โดยไม่ต้องผ่านทางพระไตรปิฎก และการบำเพ็ญตบะ
 กรรมฐานอันเคร่งครัดได้ด้วยอาการอย่างนี้.

เราควรจะระลึกไว้สืบไปว่า การที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงค้นหา
 พุทธธรรมนั้น มิใช่เพื่อพระองค์เองโดยส่วนเดียว, แต่ได้เป็นด้วยอำนาจ

พระกรุณาแก่ปวงสัตว์ในสากล. สิ่งซึ่งพระองค์ทรงค้นได้มา จึงเป็นสิ่งที่
 สาธารณะแก่ปวงสัตว์เหล่านั้นด้วย. พุทธธรรมหรือสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบ
 จึงเป็นสิ่งที่สาธารณะแก่ทุกคน และมีอยู่ทั่วไป พร้อมทั้งจะสัมผัสกับคนทุกคน
 อยู่ทุกเมื่อ. แต่เมื่อคนเรามองไม่เห็น การก็เป็นราวกะว่า เป็นของที่เร้นลับ
 จนสุดวิสัย. ตามธรรมดาเราท่านทุกคน มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นเครื่อง
 รู้สึกล่อสิ่งภายนอกอันแวดล้อม. เราารู้สึกหรือรู้จักเพียงเท่าใด ก็เหมา
 เอาว่าสิ่งนั้นทั้งหลายมีเพียงเท่านั้น หรือแม้จะมีมากออกไป ก็ตกอยู่ในลักษณะ
 เดียวกัน. เพราะเหตุนี้เอง **“สิ่ง”** ชนิดนี้ที่เป็นภายในหรือด้านใน จึงยากที่
 จะปรากฏ เพราะความเข้าใจผิดนั้นๆ เป็นม่านเข้ามาบังเสียเสมอไป. ด้วย
 เหตุผลดังกล่าวมา การเข้าถึงพุทธธรรม จึงจำเป็นต้องขอร้องให้พุทธบริษัท
 ทั้งหลายเตรียมตัว เพื่อจะมองสิ่งทุกอย่าง ในด้านใน.

เท่าที่รู้สึกกันอยู่ตามธรรมดา เรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย สำหรับสัมผัส
 และรู้สึกใน รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ. แต่เราารู้สึกและสัมผัสสิ่ง
 เหล่านี้ด้วยอาการชนิดที่เรียกว่ามองในด้านนอก หรือด้วยเครื่องมือสำหรับ
 มองในด้านนอก, เราจึงไม่พบ **“สิ่ง”** สิ่งหนึ่ง ซึ่งจะพบได้ ก็ต่อเมื่อเรามอง
 ในด้านใน หรือมองด้วยเครื่องมือสำหรับมองในด้านใน เช่นเดียวกับที่พระ
 พุทธองค์ได้ทรงมอง และมองจาก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ นั้นเอง.
 การมองในด้านใน มีลักษณะเป็นอย่างไรนั้น เพื่อให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง
 เราอาจพิจารณาเปรียบเทียบขึ้นไปจากการมองด้านนอก แต่เป็นขั้นที่ประณีต
 สักหน่อย และประณีตมากจนถึงกับอาจมีบางคนจัดให้เป็นการมองโดยด้าน
 ในไปก็ได้. ก็สิ่งทั้งหมดที่ปรากฏแก่เรา ที่เราวมเรียกกันว่า โลก นี้ โดย
 สั้นเชิงก็มีเพียงเท่าที่เรารู้สึกได้ โดยอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ๕ อย่างนี้
 เป็นมูลฐานแห่งการสัมผัส. แต่ความจริง อาจไม่เป็นเช่นนั้น ก็ยังมีสิ่งที่

เราไม่สามารถจะรู้จักหรือรู้สึก. เราทราบไม่ได้ว่ามีอะไรอีก ถึงจะให้ทายก็คงผิด. แต่ถึงกระนั้น เราก็ยังเชื่อได้โดยเหตุผล ว่าถ้าเราสามารถมีอายตนะภายในให้มากกว่า หรือประณีตกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย เท่าที่เรามีอยู่แล้ว เราจะสามารถสัมผัสและรู้จักสิ่งอื่นที่แปลกออกไป ที่เราไม่เคยนึกฝันว่าจะมี ได้อีกเป็นอันมาก. สมมติว่าเราไม่มีหู เราก็ไม่มีทางรู้สึกได้เลยว่า โลกนี้มีเสียง มีดนตรี อันเป็นความไพเราะทางเสียง. เราจะยังคงมอยู่เหมือนสัตว์บางชนิด เช่นไส้เดือน. เพราะเรามีหู เราจึงสามารถสัมผัสโลกในด้านเสียงนี้ได้. ทีนี้ สมมติว่าถ้าเรามีอายตนะสำหรับสัมผัสโลกอย่างอื่น มากออกไปอีกจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ซึ่งเรามีอยู่เพียง ๕ อย่างนี้ เป็น ๖ – ๗ อย่าง หรือ ๑๐ – ๒๐ อย่าง แล้ว ปรากฏการณ์ของโลกที่แสดงออกแก่เรา ก็จะมากออกไปอีก. เราจะพบสิ่งอื่น นอกไปจาก รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ. (แต่ในที่นี้ เราไม่มี และไม่ได้พบสิ่งนั้น โลกจึงไม่มีนามศัพท์ที่ตั้งขึ้น เป็นชื่อของสิ่งนั้น). เรารู้จักโลกกันในบัดนี้ เท่าที่เราอาจสัมผัสมันได้ เพียงเท่าที่เรามีอายตนะ. โลกส่วนที่เราไม่รู้จักหรือสัมผัสได้ ยังมีอีก.

อีกประการหนึ่ง อายตนะต่างๆ เท่าที่เรามีนั้น เราอาจสัมผัสสิ่งต่างๆ ได้ภายในขีดอันจำกัด คือเท่าที่ประสิทธิภาพของมันจะพึงมี. ยกตัวอย่างเช่นหูของมนุษย์ดังเช่นเราท่านนี้ เราสามารถได้ยินเสียงได้มากมายหลายชนิดก็จริง แม้จะนั้นก็ได้อินจะเพาะเสียงที่ขนาดอันพอเหมาะกับหูของเรา เท่านั้น. ถ้าหากว่าเสียงที่ส่งมานั้น ประกอบด้วยระยะแห่งความถี่ หรือที่เรียกว่า Frequency มากหรือน้อยไปกว่าขนาด ที่หูของมนุษย์ธรรมดาเราจะรับได้แล้ว เราจะได้ยินเลย. การทดลองทางวิทยาศาสตร์ปรากฏว่า หูของสุนัขสามารถจะได้ยินเสียงที่มีระยะความถี่ สูงกว่าที่หูของมนุษย์ได้ยิน. คือ

เมื่อเสียงนั้นมีระยะความถี่สูง หรือที่เรารู้จักกันว่าเสียงแหลม สูงถึงปานนั้นแล้ว มนุษย์จะไม่ได้ยินเลย แต่สุนัขได้ยินและวิ่งมา. ตาของสัตว์แมลงบางจำพวก สามารถเห็นสิ่งที่มนุษย์มองไม่เห็น เช่นรศมีสีม่วงอันมีอยู่ในแสงสว่าง. นี่เป็นเครื่องแสดงว่า แม้เรามี ตา หู แล้ว เราก็ยังไม่สามารถมองเห็นสี หรือได้ยินเสียงบางชนิด ซึ่งแท้ที่จริงมันก็มีอยู่ตามธรรมดา เช่นเดียวกับสีหรือเสียงอื่นๆ ต่างกันก็แต่ขนาดเท่านั้น. เราไม่สนใจ และค้นคว้าและเข้าใจว่าสิ่งเหล่านั้น ไม่มีเอาเสียเลยทีเดียว.

และที่ยิ่งไปกว่านั้น เรายังเข้าใจสิ่งนั้น ผิดไปจากความจริงของมันอีกเป็นอันมาก จนถึงกับทำให้เกิดความหลงใหล. เช่นสีต่างๆ มีสีเขียว สีแดง เป็นต้นนั้น เราได้ปล่อยให้ความรู้สึกนึกคิดของเรายึดถือเอาว่า มันมีสีเช่นนั้นจริง และแตกต่างกันจนถึงกับให้ความหมายแก่สีนั้นๆ ต่างๆกัน เป็นสีที่จะนำมาซึ่งโชคดี โชคร้าย เป็นต้น. วิทยาศาสตร์ได้บอกให้เราทราบว่าตัวสีแท้ๆ นั้นไม่มีอยู่จริง มันอยู่ที่ตาของเราต่างหาก เห็นเป็นสีอย่างนั้นอย่างนี้ไปเอง และทั้งสัตว์บางชนิด อาจเห็นเป็นสีอื่น หรือไม่เห็นก็ได้. ซึ่งตามความจริงสีนั้นไม่มีที่ตรงไหน มีแต่วัตถุที่มีลักษณะสะท้อนแสงกลับ โดยขนาดต่างๆ กัน และมีแสงสว่างส่องอยู่ กับมีแก้วตาเป็นที่รับแสงอันสะท้อนนั้น. ถ้าหากวัตถุอันละเอียดนั้น สะท้อนแสงกลับมาที่แก้วตา เราก็จะเห็นสิ่งนั้นเป็นสีนั้นสีนี้ แล้วแต่ว่าวัตถุนั้นได้สะท้อนกลับมาโดยคลื่นขนาดไหน. สีเขียว สีเหลือง สีส้ม สีแดง สีน้ำเงิน เหล่านี้ เป็นแต่เพียงความแตกต่างของคลื่นแสงสว่างที่สะท้อนกลับ อันมีขนาดมากน้อยกันตามลำดับเท่านั้น ซึ่งทำให้ตาเห็นเป็นสีไปเอง สีนั้น จึงเป็นเพียงมายาที่ตาเห็น. เช่นใบไม้สีเขียว แต่ความจริงสีเขียวไม่มี มีแต่วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่ใบ อันสะท้อนแสงกลับให้เกิดคลื่นขนาดแก้วตาเราเห็นเป็นสีเขียวไปเอง และต้องประกอบด้วย

คอยฟังผลแต่ที่จะเป็นความอร่อย หรือไม่อร่อย โดยไม่มีเวลาที่จะนึกว่า ความจริงมันเป็นเพียงอะไร. ถึงกระนั้นก็ตาม เพียงเท่าที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นเพียงเรื่องด้านนอกอีกเหมือนกัน. เพราะแม้จะมองเห็นซึ่งลงไปถึงเพียงนั้นแล้ว ก็ยังเป็นเรื่องราวของวัตถุที่มองได้ด้วยตาภายนอก เพียงแต่อาศัยการค้นคว้าที่ลึกลงไปเท่านั้น. ที่ยกมาแสดงค่อนข้างที่จะยืดยาวครึ่งหนึ่งก่อน ก็เพื่อให้จับความได้ขั้นหนึ่งก่อนว่า แม้แต่เรื่องทางวัตถุ หรือที่เรียกกันว่า Physics ก็ยังมีความเร้นลับยากแก่การมองถึงเพียงนี้. ส่วนเรื่องแห่งพุทธธรรม ที่จะต้องมองจะเพาะแต่ด้านในโดยแท้จริงนั้น นอกเหนือไปจากวิสัยแห่ง Physics, หรือเรียกกันว่า Meta – Physics, เป็นสิ่งที่ไม่อาจสัมผัสได้ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ตามธรรมดา, จะสัมผัสได้ด้วย ญาณอย่างเดียว. การมองให้พบสิ่งที่เรียกว่า “ด้านใน” เป็นสิ่งที่ประณีตและเร้นลับอยู่เพียงไรก็ตาม แต่ก็เป็สิ่งที่อาจมองพบ เช่นเดียวกับที่เราสามารถมองพบความลับของ รูป สี และเสียง โดยนัยที่ยกมาเป็นตัวอย่างแล้วนั้น. และเราจำเป็ที่จะต้องมองให้ทะลุให้จนได้ เพราะว่ามีสิ่งนี้เอง ที่เป็นฝ้าปิดบังพุทธธรรมอยู่. เมื่อเรามองเห็นซึ่งถึงด้านในของโลกเมื่อใด ก็จะพบสิ่งที่พระพุทธรองค์ทรงค้นพบ. ด้วยเหตุนี้เอง ขอท่านทั้งหลายพึงเรียกร้องมาซึ่งความไม่ประมาท กำหนดให้เป็นปทัฏฐานในขั้นต้นเสียก่อนว่า อันสิ่งที่เราไม่อาจสัมผัสมันได้ตามธรรมดา นั้นมีอยู่ เป็นสิ่งที่ค้นพบได้โดยท่านผู้เป็ปราชญ์ หรือเป็บัณฑิต ในสิ่งที่เลยหรือนอกเหนือไปจากวัตถุธรรม. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็ผู้หนึ่ง ซึ่งได้พบสิ่งเหล่านี้ และได้ทรงพบพร้อมทั้งวิธีที่สัตว์ทั้งปวงจะเข้าถึงสิ่งเหล่านี้ได้ด้วย.

เราท่านทั้งหลายที่เคยชินต่อการมองจะเพาะด้านนอก หรือวัตถุธรรม มีความยึดติดอย่างโลกๆ ครอบงำอยู่เป็ธรรมดาเสียแล้ว ย่อมยากที่จะมอง

ทะลุถึงด้านในอันเป็นความจริงหรือความลับของมัน. เช่นเรารักกุหลาบสีแดง ก็มองดูด้วยสายตาและใจที่รักความงามในสีของมัน (ตามที่เรารู้จักแวลล้อมอบรมให้เห็นว่างามมาแต่เล็ก) เราไม่ได้มองด้วยการตั้งข้อรังเกียจ และจะค้นให้พบว่าสีแดงนั้นงามหรือไม่ และเป็นเพียงมายาเท่านั้น. ใจของเราถูกความอยากหรือความรักของเราซึ่งเป็นเหมือนด้าย เย็บมันให้ติดอยู่กับความงามของสีแดง ไม่หลุดออกจากกันได้ จึงไม่มีอิสระออกไปตั้งข้อรังเกียจ จับความลับหรือความเป็นมายาหลอกลวงของมันได้เลย. ความยึดติดอันนี้ เป็นเครื่องกักกัน หุ้มห่อมิให้ใจของเราพบกันเข้าได้กับสิ่งที่เรียกว่า “พุทธธรรม,” หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็ว่า ครอบงำเราไว้มิให้แสวงหาพุทธธรรมส่องสาดลงมายังใจของเราได้. เมื่อใด เราเพิกถอนสิ่งที่ปิดบังอันนี้เสียได้ พุทธธรรมซึ่งมีอยู่เองในที่ที่ทั้งปวง ก็จะสัมผัสกับใจเราทันที. อุปมาง่าย ๆ ในด้านวัตถุ เช่นถ้ามีสิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกซ่อนอยู่ภายในวัตถุที่ปกปิดอย่างหนึ่ง เช่นมีตัวแมลงอยู่ภายใต้กะลาครอบอันมิดชิด มันก็ไม่มีโอกาสที่จะสัมผัสกับอากาศหรือแสงสว่างข้างนอก ซึ่งมีพร้อมอยู่ทุกเมื่อ นั้นเลย. เมื่อใดได้ทำลายวัตถุที่ครอบนั้นเสีย เมื่อนั้น อากาศหรือแสงสว่างย่อมสัมผัสกับตัวแมลงนั่นเอง โดยไม่ต้องมีการขอร้องหรือพยายาม. โดยทำนองเดียวกันนี้ พุทธธรรม หรือ **“สิ่ง”** สิ่งหนึ่ง ซึ่งพระพุทธรูปองค์ทรงค้นพบ ก็เป็นสิ่งที่พร้อมอยู่ในที่ทั่วไป พร้อมทั้งจะเข้าสัมผัสกับจิตต์ ซึ่งปราศจากโลกียธรรม อันหุ้มห่อ เช่นเดียวกับที่ว่า เมื่อลอกเปลือกออกเสียแล้ว อากาศข้างนอกย่อมสัมผัสกับสิ่งที่เปนนภายในได้ นั่นเอง. การเข้าถึงพุทธธรรมจึงมีใจความสำคัญอยู่ที่ว่า **จงทำลายเปลือกหุ้ม หรือกรง หรือบ่วงอันรัดแน่นๆ เสียให้เหลกกลาญ**

ณ สมัยนี้ เป็นสมัยแห่งการเลี้ยงไก่. ทุกๆ คนย่อมเคยเห็นลูกไก่ที่ฟักออกมาเป็นตัวบ้าง ตายเสียในไข่นั้นไม่ออกมาเป็นตัวบ้าง. ทุกคนได้มองเห็นลูกไก่ทั้งหลายในสภาวะเช่นนั้นๆ. แต่ว่าแทบทุกคนได้สัมผัสหรือมองไม่เห็นลูกไก่อีกตัวหนึ่ง ซึ่งสำคัญมากกว่าลูกไก่ทั้งปวง เป็นลูกไก่ที่กำลังตายอยู่ในไข่ ไม่มีโอกาสที่จะถูกฟักออกมาเป็นตัว. ลูกไก่ตัวนั้น ก็คือเราท่านแต่ละคนๆ ที่ประกอบตนอยู่ด้วยอวิชชา ถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้ และตายไปในเปลือกหุ้ม. แต่ยังมีลูกไก่พิเศษตัวหนึ่ง เป็นลูกไก่ตัวอย่าง ที่สามารถทำลายเปลือกไข่ ฟักตัวเองออกมาเป็นตัวให้ปรากฏแก่ตาโลก. ลูกไก่ตัวนี้คือพระพุทธองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายทรงเป็นลูกไก่ตัวหนึ่ง ความข้อนี้นี้มีปรากฏอยู่ในพระบาลีวินัยปิฎก. ในที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ฟองไข่ทั้งหลาย ๑๐ ฟองบ้าง ๑๔ ฟองบ้าง. อันแม่ไก่กักฟักให้อบอุ่นดีแล้ว ย่อมออกมาเป็นตัวลูกไก่โดยสวัสดิ. ในบรรดาลูกไก่เหล่านั้น ตถาคตเป็นลูกไก่ตัวแรก เป็นลูกไก่อ่อนลูกไก่ทั้งปวง ที่สามารถทำลายกะเปาะฟองเครื่องหุ้มห่อ หลุดออกมาสู่สถานที่อันกว้างนี้ได้. และยังมีลูกไก่ที่ทำลายกะเปาะฟองหลุดตามหลังออกมาเป็นลำดับ.” ความข้อนี้นี้ พระองค์ทรงหมายถึงว่า อันวิธีที่จะทำลายกะเปาะฟองกล่าวคืออวิชชาออกเสีย เพื่อให้พุทธธรรมกล่าวคือญาณกับสานติ เข้ามาสัมผัสได้นั้น พระองค์ทรงกระทำได้เป็นบุคคลแรก. และโดยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวโดยความหมายอัน

จำกัดว่า พุทธธรรมคือ **“ถึง”** สิ่งหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ, อันเป็นสิ่งที่จะสัมผัสกับเราได้. ในเมื่อได้ทำลายกะเปาะฟองอันหุ้มห่อออกเสียได้แล้ว. นี่ก็คือสิ่งที่เรียกว่า พุทธธรรม ในที่นี้, และเป็นสิ่งที่เราจะเข้าใจได้ ต่อเมื่อเรารู้จักมองโลกในด้านใน.

เมื่อได้กล่าวมาถึงตอนนี้, ก่อนแต่ที่จะกล่าวถึงวิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรมอย่างไรสืบไปนั้น ข้าพเจ้ามีความจำเป็นที่จะต้องขอความร่วมมือจาก

ท่านผู้ฟังทั้งหลายสักอย่างหนึ่ง. สิ่งนั้นคือ นอกจากจะขอให้ท่านทั้งหลาย ตั้งอกตั้งใจฟังอย่างถึถ้วนแล้ว ยังจำเป็นที่จะต้องขอยืนยันแก่ท่านทั้งหลายว่า การที่จะเข้าใจถึงพุทธธรรมให้ได้จริงๆ นั้น ท่านผู้ฟังจะต้องเพิกถอน ทำลายล้างความคิดนึก หรือความรู้สึกอันป่วนอยู่ในใจของท่านทั้งหลายออกไปเสียให้หมดก่อน แม้ที่สุดแต่ความรู้สึกแปลกใจประหลาดใจในถ้อยคำที่ข้าพเจ้า กำลังกล่าวนี้ก็ดี. ความรู้สึกและความเห็นที่ท่านมีอยู่ในทางธรรม หรือลัทธิ นิกาย วงการสมาคม ซึ่งย่อมมีหลักปรัชญาอย่างใดอย่างหนึ่งประจำอยู่, ซึ่งครอบงำอยู่ในจิตต์ใจของท่านทั้งหลายมาแต่กาลก่อนนั้น ในบัดนี้ขอให้ เก็บไว้, เพียงแต่ให้ท่านทั้งหลายกระทำตนเป็นกลาง ปราศจากเสียซึ่งความเห็นด้วยหรือยอมรับ ปราศจากเสียซึ่งความเพ่งแต่จะคัดค้านหรือปฏิเสธ. ขอให้ฟังด้วยน้ำใจที่เป็นกลางๆ ก็อาจจะเข้าใจได้เป็นอย่างดี.

อันการที่จะมองโลกในด้านใน เพื่อให้เห็นพุทธธรรมนั้น เราจะต้องใช้ เครื่องมือที่เป็นอินทรีย์ชั้นพิเศษ. อินทรีย์ธรรมดากล่าวคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามธรรมคานั้น ไม่มีกำลังพอ. อินทรีย์ชั้นพิเศษนั้น ได้แก่ปัญญา และ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ควบคุมไว้ได้ภายใต้อำนาจของปัญญา, มิใช่ขณะใดที่ถูกตัณหาเย็บให้ติดแน่นอยู่กับโลก. กิริยาที่มองในด้านในนั้น ได้ แก่มองให้ทะลุโลกอันประกอบไปด้วยฉากที่สวयงาม ซึ่งสามารถจะจับเอาใจ ของสัตว์ให้หยุดชะงักติดอยู่เพียงนั้น. อธิบายว่า ไม่ว่าเราจะมองไปทาง ไหน กระแสแห่งการมองของเราก็ไปติดตันอยู่แค่สิ่งที่เราเรียกว่า โลก. หู ของเรา จมูกของเรา ลิ้นของเรา ประสาททางกายของเรา ใจของเรา ถูก กักขังอยู่ในวงโลก กล่าวคือ เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง แล้วกัวนเวียนอยู่กับสิ่งนั้น ถ้ามิใช่ด้วยความพอใจ ก็ด้วยความไม่พอใจ ป่วนอยู่ในภายในเสมอ หลีกไปทางไหนก็ไม่พ้น เหมือนกับ

ปีศาจที่คอยหลอกเราอยู่รอบทิศ ไม่ว่าเราจะหมุนหน้าไปทางไหน. อินทรีย์ของเราจึงต้องทำการพัวพันอยู่กับสิ่งเหล่านี้ไม่มีสร้าง. อินทรีย์ธรรมดาของเราจึงใช้ไม่ได้ เพราะไม่มีความสามารถพอ. เราจึงจำเป็นต้องบ่มหรือสร้างอินทรีย์ชนิดพิเศษ ที่สามารถมองเห็นสิ่งอันพ้นไปจากวิสัยโลก. โดยมองผ่านทะลุโลกเข้าไปทางด้านใน.

สิ่งที่เรียกว่าพ้นไปจากวิสัยโลก นั้น เป็นคำที่เข้าใจยากอยู่. อาจมีผู้สงสัยขึ้นในทันทีที่ว่า ถ้าพ้นวิสัยโลกแล้ว มันจะอยู่ที่ไหนเล่า. ข้อนี้ควรทำความเข้าใจพอเป็นเค้าในขั้นต้นเสียก่อนว่า ถ้อยคำที่มนุษย์เราใช้พูดกันนี้ มีความหมายแคบ หรือไม่พอกับความหมายของปรัชญา. ปรัชญาจึงกลายเป็นของยาก หรือเข้าใจยากไป. ที่ว่าพ้นวิสัยโลก ก็ไม่อาจอยู่ที่อื่นที่ไหนได้ คงสัมพันธ์กันอยู่กับโลกนั่นเอง. ยกตัวอย่างเช่น แก้ว กับความไม่มีแก้ว. แก้วอยู่ที่นั่น, ถ้าเรายกแก้วไปเสีย ความไม่มีแก้ว ก็อยู่ที่ตรงนั้น, แต่ถึงแม้เมื่อแก้วยังอยู่ที่แก้ว ความไม่มีของแก้ว ก็มีอยู่แล้วที่ตรงนั้นเหมือนกัน. ท่านไปมองเห็นแก้วเสีย ท่านจึงมองไม่เห็นความไม่มีแก้ว ซึ่งแท้ที่จริงก็ซ้อนกันอยู่ตรงนั้น. การมองสิ่งที่พ้นไปจากวิสัยโลก ก็ทำนองเดียวกัน ก็จะต้องมองที่โลก แต่มองให้ทะลุถึงด้านในของมันเท่านั้น. แต่เมื่อเราเป็นโลกเสียเอง ก็ย่อมตกบ่อของตัวเอง มองอย่างไรก็ไม่ทะลุพ้นออกไปจากโลกได้ เลยถูกความยึดถือในโลกหุ้มห่อเอาเป็นเปลือกหุ้มอันหนาแน่น ไม่มีโอกาสที่จะสัมผัสกับพุทธธรรม อันเป็นสิ่งที่อยู่เหนือวิสัยของโลกชนิดหนึ่งด้วย.

สิ่งที่พ้นหรือนอกเหนือไปจากวิสัยโลก ซึ่งเรียกว่าโลกุตระ หรือโลกุตระธรรมนั้น ถ้าจะให้เข้าใจชัด ควรจะจับเงื่อนไขขึ้นศึกษาหรือพิจารณา

ไปจากโลกหรือโลกิยธรรมนั่นเอง. โลกิยธรรมทั้งหลาย จะเป็นพวกรูปธรรมหรือวัตถุก็ตาม หรือเป็นพวกนามธรรมคือจิตต์ใจก็ตาม ทั้งสองพวกนี้ล้วนมีแต่เหตุปัจจัยปรุง คืออาศัยสิ่งอื่นๆ ช่วยอีกทอดหนึ่ง จึงจะเกิดปรากฏขึ้น แล้วแปรผัน แรกทำลายไป แล้วกลับเกิดใหม่อีก ตลอดเวลาที่เหตุปัจจัยยังมีอยู่. โลกิยธรรมทั้งหลายจึงเป็นสิ่งที่หมุนเวียน และต้องหมุนเวียนอยู่เสมอ ทรงตัวมันอยู่ได้เพราะความหมุนเวียน หยุดหมุนเวียน ธรรมพวกนี้ก็ดับไม่มีอะไรเหลือ. เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกกันว่าโลกๆนั้น จึงเป็นเพียงสิ่งทั้งหลายที่กำลังหมุนเวียนไปเรื่อยๆ เท่านั้น ได้แก่ความหมุนเวียนของธาตุทั้งหลาย ทั้งที่ประกอบด้วยนามธาตุคือวิญญาณ และหาวิญญาณมิได้. ขาดความหมุนเวียนเหล่านี้เมื่อใดแล้ว โลกหรือโลกิยธรรมก็ไม่อาจทรงตัวอยู่ได้ จะสลายลงทันที. แต่เมื่อสิ่งเหล่านี้สลายดับไปหมดแล้ว อะไรเหลืออยู่ได้ โดยตนเองไม่แตกดับ สิ่งนั้นย่อมแสดงอยู่ในตัวเองแล้ว ว่ามันเป็นสิ่งอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งตรงกันข้ามกับโลกิยธรรมทั้งหลาย คือเป็นสิ่งที่ไม่อยู่ภายใต้อำนาจหรือภายใต้วิสัยแห่งการหมุนเวียนนั่นเอง มันทรงตัวอยู่ได้โดยไม่ต้องมีการหมุนเวียน. เพราะฉะนั้น เมื่อก้าวโดยสิ้นเชิง เราจึงสามารถแบ่งแยกสิ่งทั้งหลายออกเป็นสองประเภท คือพวกที่มีเหตุปัจจัยปรุง ต้องหมุนเวียนและเกิดดับ นี้พวกหนึ่ง, กับอีกพวกหนึ่งตรงกันข้าม ไม่มีเหตุปัจจัยปรุง ไม่หมุนเวียน ไม่มีการเกิดการดับ. พวกแรกที่มีเหตุปัจจัยปรุงนั้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สังขตธรรม, พวกหลังซึ่งตรงกันข้ามนั้น เรียกว่า อสังขตธรรม. ทั้งสองประเภทนี้ ท่านผู้ใดมองเห็นประจักษ์ชัด ก็ชื่อว่าเห็นพุทธธรรม หรือเห็นสิ่งซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงค้นพบ. คำว่าเห็นในที่นี้ หมายถึงเห็นประจักษ์ชัดด้วยญาณทั้งหมด ชะนิตที่สามารถจะเปลี่ยนหัวใจให้เหนียวแน่น ละวางต่อโลกิยธรรม และเห็นซึมซาบในโลกุตตรธรรมที่จิตต์ของตนได้ลุถึงโดยสมบูรณ์แล้ว. เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าท่านทั้งหลาย

เห็นประจักษ์ชัดซึ่งโลกียธรรมในด้านใน อันหุ้มห่อรังรัดดวงวิญญาณอยู่ ก็สามารถเพิกถอน และเห็นโลกุตระธรรมได้พร้อมกันนั่นเอง เพราะทั้งสองสิ่งนี้เป็นคู่กัน และซ้อนกันอยู่ เช่นเดียวกับแก้วี กับความไม่มีแก้วี ซึ่งซ้อนกันอยู่ แต่เรามองเห็นเพียงแก้วีอย่างเดียว โดยทำนองที่กล่าวมาแล้ว.

โลกียธรรม และโลกุตระธรรม ตั้งอยู่ปรากฏอยู่เป็นคู่กัน. แต่เพราะเหตุที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามธรรมดาของเรา เป็นแต่เพียงเครื่องมือที่จะสัมผัสได้กับพวกโลกียธรรมเท่านั้น เราจึงไม่อาจเห็นโลกุตระธรรม ซึ่งมีอยู่พร้อมกันในที่นั่นเอง. ตา หู ตามธรรมดาดังกล่าวนี้ เห็นโลกโดยรอบตัว จะเพาะด้านนอก จึงให้ผลเพียงด้านนอก และให้เกิดผลกระทบอื่นอย่างอื่น ๆ สืบไป ก็ล้วนแต่ด้านนอกทั้งนั้น. เรามีตาเห็นรูปทั้งปวง เช่นเห็นโคมไฟฟ้า เห็นประตู่ เห็นหน้าต่าง ตู้หนังสือ และอื่นๆ ในสถานที่นี้. ความรู้สึกที่ได้ จากตาเช่นนี้มีเพียงว่า นั่นดวงโคม นั่นประตู่ นั่นหน้าต่าง นั่นเป็นสิ่งนั้น นี่เป็นสิ่งนี้ ล้วนแต่ต่างกัน เช่นโคมไฟฟ้าต่างจากตู้หนังสือ ตู้หนังสือต่างจากโต๊ะ เป็นต้น. สิ่งใดงามหรือถูกใจ ก็ชอบ บอกว่าพอใจ อยากมี อยากได้ สิ่งใดไม่งาม ก็ไม่ชอบ อยากให้ไปพ้นหูพ้นตา หรือคิดเกะกะไปเสียทั้งหมด. และนี่เป็นเหตุผลที่ตาหูอันเป็นวิสัยแห่งโลกียะได้ก่อให้เกิดขึ้น. ความรู้สึกจับฉวยเอาด้วยใจ จนเกิดผลกระทบเป็นความสบายใจ และไม่สบายใจเช่นนี้ เป็นเสมือนเปลือกที่งอกซบซ้อนห่อหุ้มดวงใจยิ่งขึ้นทุกที จึงยากที่แสงสว่างแห่งโลกุตระธรรมจะส่องเข้าถึง. ต่อเมื่อใดได้อาศัยวิธีอันประเสริฐ กระทำตามธรรมดาให้เป็นอินทรีย์ชั้นพิเศษ สามารถเจาะแทงเพิกถอนเปลือกหุ้มนี้เสียได้ เห็นลักษณะอันเร้นลับที่เป็น “ด้านใน” ของสิ่งทั้งปวง เมื่อนั้นจะมองเห็นโลกุตระธรรมในทันที, และก็มองเห็นที่โคมไฟฟ้า โต๊ะ ตู้หนังสือ แก้วี และอื่นๆ เหล่านี้ เช่นเดียวกันอีกนั่นเอง แต่เป็นการมองเห็น

ข้ามพ้นโลกด้านนอกเข้าไปถึงด้านใน. การมองตามวิธีนี้ เห็นแปลกกัน คือ เห็นเป็นสิ่งเดียวกัน หรือเหมือนกันไปหมด เช่น โคมไฟฟ้าก็เหมือนกับตู้หนังสือ ตู้หนังสือก็เหมือนกับโต๊ะ โต๊ะก็เหมือนกับเก้าอี้ อะไรๆ ก็เป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวเหมือนกันไปหมด ไม่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบอัน คือความถูกใจ หรือความไม่ถูกใจ ไม่ได้ก่อให้เกิดความพอใจหรือความไม่พอใจ ไม่รักไม่ชัง ไม่กระหายดื่มรณ ไม่แสดงความรู้สึกแปลกประหลาดอันใดหมด. สรุปความว่า ผู้ที่ตาหูอันเป็นวิสัยโลกิยะ ย่อมมองเห็นด้านนอก เป็นสิ่งทั้งหลายแตกต่างกันนานาประการ, แต่ตาหูชนิดที่เป็นวิสัยแห่งโลกุตตระ ย่อมมองเห็นด้านใน เห็นทุกๆ สิ่งเหมือนกันหมด, ไม่เห็นความงามในสีหรือสัณฐานของสิ่งต่างๆ ในโลก แต่ได้ทะลุไปเห็นใจความอันสำคัญ คือที่เรียกในภาษาธรรมะว่า “สามัญญลักษณะ.”

สามัญญลักษณะนั้น คือลักษณะที่ทั่วไปแก่สิ่งทั้งปวง หรือแก่โลก ได้แก่ภาพแห่งการแปรผันไม่เที่ยงไม่แน่นอน ความที่เมื่อพิจารณาดูให้ดีแล้ว เป็นของน่าระอา และความเป็นอนัตตา คือหาจุดกลางที่เป็นตัวตนอันเป็นสาระอันใดมิได้. ภาพหรือลักษณะอันนี้ ได้ปรากฏเด่นชัดอยู่เองแล้วที่สิ่งทั้งปวงในโลก แต่มนุษย์เราได้โพล่ไปมองภาพที่เป็นรูปร่างทรวดทรงที่งาม หรือไม่งามไปเสีย จึงไม่เห็นภาพแห่งสามัญญลักษณะ คุณเดียวกับเมื่อมองเห็นเก้าอี้ก็ย่อมมองไม่เห็นความปราศจากเก้าอี้ ฉันทก็ฉันทนั้น. ภาพแห่งสามัญญลักษณะ ได้ส่องแสงแจ่มแจ้งยิ่งกว่าแสงอาทิตย์สักพันดวงรวมกัน แต่เมื่อก่อนนั้นภาพแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็ยังไม่กระทบสายตาของมนุษย์ธรรมดาได้ ด้วยเหตุนี้จึงมองข้ามพ้นไปเสียทางอื่น คือคงมองเห็นนั่นเห็นนี่ชนิดที่ให้เกิดความพอใจหรือความไม่พอใจอยู่่าไป. ต่อเมื่อมีตาพิเศษดังกล่าวแล้วเกิดขึ้น จึงไม่เห็นรูปเขียวรูปแดง น่ารักไม่น่ารัก เป็นต้น

นั้นๆ เห็นแต่แสงอันแจ่มจ้าจากสิ่งทั้งปวง ซึ่งส่องอยู่เป็นอย่างเดียวและเป็นอันเดียวกันทั้งหมด คือแสงแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นั่นเอง. โต้ะก็ส่องแสงจ้า และเป็นชนิดเดียวกับโคมไฟฟ้าส่องแสง ตู้หนังสือ ก็ส่องแสงจ้าชนิดเดียวกับที่เก้าอี้ส่องแสง. อะไรๆ ก็ส่องแสงชนิดเดียวกันหมด ไม่มีแตกต่างกัน. เพราะฉะนั้นผู้ที่เห็นพุทธธรรมแล้ว ย่อมเห็นสิ่งทั้งปวงในโลกเป็นเพียงสิ่งๆเดียว โลกทั้งหมดเป็นเพียงสิ่งๆ เดียว คือทั้ง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ในใจต่างๆ นั้น เป็นสิ่งเดียวกัน มีการเป็นมาและไปอย่างเดียวกัน เป็นแต่กฎแห่งขนาดและเวลา (Time & Space) ทำให้รู้สึกแตกต่างกัน และอวัยวะที่ใช้สัมผัส ก็สัมผัสได้เพียงชั้นที่เป็นมาภายนอก ของสิ่งเหล่านั้นเท่านั้น. เมื่อเห็นสิ่งทั้งปวงโดยความเป็นอันเดียวกัน และเป็นเพียงเกลียวแห่งความหมุนเวียนของสิ่งที่เป็นเหตุผลของกันและกัน โดยไม่มีหยุดหย่อน จนกว่าจะดับ อย่างเดียวกันดังนี้แล้ว ทั้งโลกก็ยังเหลือแต่ “ธรรมคา” ตัวเดียวเท่านั้น. ความไม่ข้องใจ ไม่เข้าไปผูก ไม่ยึดถือไว้ด้วยใจ ก็จักพลันเกิดขึ้นเอง โดยไม่ต้องมีการพากเพียร หรือขอร้องให้เกิดขึ้น เช่นเดียวกับที่จุดไฟขึ้นเป็นแสงสว่าง ความมืดก็หายตัวไปเอง ฉันทิดก็ฉันทัน.

ความจริง กับความเท็จ เป็นข้าศึกกันอยู่ในตัวเองแล้ว. เรากำลังถูกรอบงำอยู่ด้วยความเท็จของโลก เพราะเราหลงไปจับฉวยเอาโลกในด้านเท็จเอง. ถ้าเราไปคว้าเอาโลกในด้านความจริง เข้าได้เมื่อใด ความเท็จก็หายวับไป เหมือนคนที่ตั้งใจปลอมตัวมาหลอกลวงอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เขารู้ทันเสีย. นักเรียนเรียนวิทยาศาสตร์ มิใช่เพื่อค้นหาเหตุผลเพื่อพิสูจน์ความเหลวแหลกของวิชาไสยศาสตร์ แต่เรียนเพื่อเข้าถึงความจริงทั่วไป แต่ในที่สุดก็พบความเหลวแหลกของศาสตร์ อันเป็นมาษาเหล่านั้นเอง. ทั้งนี้ ก็เป็นเพราะความเท็จกับความจริง จะอยู่ในจิตต์ใจดวงเดียวกัน ของบุคคลคนหนึ่ง

ในขณะที่เดียวกัน ไม่ได้. และอันนี้เป็นกฎทางจิตตวิทยา หรือกฎธรรมดาของจิตต์. เมื่อสิ่งหนึ่งเข้ามา สิ่งตรงกันข้ามจะต้องออกไป โดยที่ไม่ต้องมีกายพยายาม หรือขอร้อง. ยกตัวอย่างเช่น เราเดินไปในที่มีด ได้รับสัมผัสขณะนิคถูกสับเข้าที่เท้าโดยแรง เลือดไหลซิบ ร้องเอะอะขึ้น มีผู้ร้องบอกที่ตรงนั้นมีงู ซึ่งเขาได้เห็นเองเมื่อเย็นนี้. ความเจ็บปวดอันมีลักษณะของการถูกกัดได้เกิดขึ้น เป็นทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า น้ำตาไหล เหงื่อตก ครั้นมีคนอีกคนหนึ่งมาช่วยเหลือ และเอาไฟมาส่องดู และได้พบสิ่งนั้น กลายเป็นเพียงวัตตุมิคม ขณะนี้ที่กระดกได้เร็วในตัวเอง (เช่นกะลามะพร้าวที่แตกเป็นวงโค้งมีปลายแหลมทั้งสองข้าง) ขณะหนึ่ง สับเอาเท้า มีรอยประกอบกันพอดี ไม่ใช่ขูด. ความเชื่อและความรู้สึกที่ว่าถูกงูกัด ก็หายวับไปราวกะปลิดทิ้ง ความรู้สึกที่ว่าไม่ได้ถูกงูกัด หรือกระทั่งความขบขัน จะเกิดขึ้นเองทันที โดยไม่ต้องพยายามหรือขอร้อง. หรือไม่ถึงอย่างนั้น เช่นเดินไปมีดๆ เขี่ยบเอาเชือกเข้าด้วยอุปาทานที่สำคัญว่างู ก็สคว้งกลัว กระโดดโหรงไปยืนตัวสั้นระริกอยู่ ต่อเมื่อได้ไฟมาส่องดู เห็นเป็นเชือก ความขบขันก็จะเกิดขึ้นแทนความกลัวที่ได้หายวับไป. ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ความเข้าใจว่างูกับความรู้สึกว่าไม่ใช่งู จะอยู่พร้อมกันในใจไม่ได้ ทั้งที่เรื่องจริงหรือของจริงเป็นอันเดียวกัน ได้แก่เชือกเส้นเดียวกันนั้น. มันอาจให้ผลในทางใจแก่เรา ในฐานะเป็นงูก็ได้ หรือเป็นเชือกก็ได้. และมีลักษณะสำคัญที่น่ากำหนดอยู่ตรงที่ว่า เมื่อใดความเท็จเข้ามาแทนที่อยู่ ความจริงก็ไม่แสดงตัวออกมา. โลกหรือโลกิยธรรมก็ฉนั้นนั้น จะให้ผลเป็นงู หรือเป็นเชือกได้ทั้งสองอย่างแล้วแต่ว่าเราจะมองเห็นมันในด้านสามัญญลักษณะ หรือมองเห็นแต่ในด้านมายา ซึ่งเป็นผิวนอกอันฉาบไว้ ซึ่งเราเรียกว่า ตัวโลกเอง. เมื่อใดเห็นสามัญญลักษณะ เมื่อนั้นย่อมไม่เห็นโลก. เมื่อใดเห็นโลก เมื่อนั้นไม่เห็นสามัญญลักษณะ ทั้งที่สามัญญลักษณะก็อยู่ที่โลกนั่นเอง. นี้ย่อมแสดงว่า

สิ่งที่ดำตาเราท่านอยู่ทุกเมื่อนั้น ยังมีใช้ลักษณะอันแท้จริงของโลก. จากโลกนั่นเอง เราจะต้องมองให้เห็น “**สิ่ง**” อีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งเมื่อเรามองเห็นแล้ว จะไม่เห็นโลกนั้นอีกเลย. ข้อนี้ข้าพเจ้าใคร่ที่จะสาธกให้เห็นความชัดเจน ด้วยเรื่องราวเรื่องหนึ่งแห่งพระเวท ตามที่เคยได้ยินได้ฟังมา.

เรื่องนั้นเล่าว่า ท้าวชนก ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นกษัตริย์ที่โด่งดัง ได้ออกผนวชบำเพ็ญโยคะเป็นโยคี เป็นเวลานานครบถ้วนแล้ว เข้าใจว่าตนได้ลุถึงญาณอันเป็นชั้นยอดสุดของโยคปฏิบัติ กล่าวคือได้เห็นอาดมัน อันเรียกตามโวหารของพระเวท ซึ่งเมื่อเทียบกับฝ่ายพุทธศาสนา ก็คือเห็นอสังขตธรรมหรือนิพพานนั่นเอง. ประชากรายกฐ์ก็แตกตื่นลือเลื่องกันทั่วไป ว่าท้าวชนกเป็นผู้สำเร็จ หรือเป็นผู้ชนะโลก กล่าวคืออารมณ์ทั้งปวงแล้ว. มีนักบวชสตรีรูปหนึ่ง ซึ่งไม่มีความเชื่อในเรื่องนี้ คือไม่เชื่อว่าราชฤทธิชนกจะเป็นผู้สำเร็จจริง. เพื่อจะทดสอบสวนด้วยตนเอง วันหนึ่งจึงเดินเปลือยกายเข้าไปหาท้าวชนกในที่ๆท่านนั่งสงบอารมณ์อยู่. พระโยคีผู้ได้รับสมญาว่าได้บรรลุความสำเร็จแล้วนั้น แม้จะมีได้แสดงอาการกระวนกระวายอย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม แต่ก็ได้เบือนหน้าไปนิดหนึ่ง แล้วอยู่ในปกติภาวะสืบไปอย่างเดิม. นางบรรพชิกาผู้นั้น ได้ตบมือร้องเย้ยหยันขึ้นว่า นี่หรือท่านผู้สำเร็จ! ในทันที.

ความขื่อนืออธิบายว่า ผู้ใดเห็นอาดมัน ผู้นั้นไม่เห็นโลกียธรรม เช่น อดีตภาวะ หรือความเป็นหญิง ที่ปรากฏอยู่ที่รูปธรรมหรือวัตถุนั้นๆ เลย. กล่าวคือ มีความรู้สึกขณะจิตที่สูงเกินไปกว่าที่จะรู้สึกในเพศ ว่าเพศนั้นเพศนี้, คือไม่มีความเป็นหญิงหรือชาย ในความรู้สึก. มีแต่ความรู้สึกอย่างเดียวกันกับที่เราท่านมีความรู้สึกเรื่องเพศในเก้าอี้หรือโต๊ะ. เรามีความรู้สึกใน

เก้าอี้หรือโต๊ะอย่างไร ท่านผู้สำเร็จแล้ว ย่อมมีความรู้สึกในหญิงหรือชาย อย่างนั้น คือสำหรับท่านนั้น สิ่งทุกๆ สิ่ง เหมือนกันหมด และเป็นอันเดียวกันหมดด้วย. ถ้าท่านชนกกำลังมีความรู้สึกชนิดที่มีอาตมอันเป็นอารมณ์ เยี่ยงวิสัยแห่งผู้สำเร็จทั้งปวงแล้ว ทำไมจึงเห็นเพศ หรือมีความรู้สึกในทางเพศ ซึ่งเป็นเพียงภาพที่อาศัยอยู่ที่กายนั้นเท่านั้น. การเบือนหน้าแผ่นดินหนึ่ง ย่อมแสดงว่าท่านได้เห็นหรือรู้สึกในเพศ. อุทาหรณ์อันนี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า ถ้าเห็นอสังขตธรรมหรือพุทธธรรม อันเป็นสิ่งๆ หนึ่งซึ่งพระพุทธรูปทรงคัมภีร์ ก็จะไม่เห็นโลกตามที่สายตาคนธรรมาแลเห็น, ถ้าเห็นโลกตามที่สายตาคนธรรมาแลเห็น ก็ไม่เห็นอสังขตธรรมหรือพุทธธรรม. หรือกล่าวสั้นๆ ก็ว่า ถ้าเห็นโลก ก็ไม่เห็นพุทธธรรม ถ้าเห็นพุทธธรรม ก็ไม่เห็นโลก ทั้งที่เราต้องมองดูพุทธธรรมที่โลกนั่นเอง. การเห็นอสังขตธรรมหรือสิ่งอันพ้นวิสัยโลกนั้น ดวงตาที่เป็นภายนอกไม่ทำหน้าที่ หรือไม่อาจมองเห็นสิ่งใด, หรือแม้หากว่ามันจะเห็นสิ่งใด ก็ย่อมไม่ก่อให้เกิดการกระทบกระเทือน หรือการเปลี่ยนแปลงใดๆ ขึ้นแก่การเห็นโลกุตตรธรรมในภายใน จึงเท่ากับเป็นการไม่เห็นเลยเหมือนกัน. การเห็นในด้านใน คือเห็นโลกุตตรธรรมหรืออสังขตธรรม จึงเป็นสิ่งที่แปลกประหลาดเป็นพิเศษ โดยประการดังกล่าวมาแล้ว. เท่าที่ได้ยกอุทาหรณ์มายืดยาวนี้ ก็เพื่อแสดงว่า ในขั้นต้น เราไม่พึงประมาทในสิ่งที่ยังไม่สามารถเข้าใจได้, และยิ่งกว่านั้นก็คือว่า สิ่งที่เรายังไม่สามารถเข้าใจได้นั้น ก็เป็นสิ่งที่ไม่เหลือวิสัยที่เราจะเข้าถึง. เราทุกคนมีหวังจะเข้าถึงสิ่งที่เราคิดว่าสุดวิสัย ! เรามีเหตุผลอันสมควรที่จะกล่าวด้วยความเชื่อว่า เราทุกคนมีหวังที่จะเข้าถึงพุทธธรรม ซึ่งจะได้พิจารณากันสืบไปว่า จะมีวิถีทางที่เข้าถึงได้อย่างไร.

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การที่เราพบกับพุทธธรรมไม่ได้ ทั้งที่พุทธธรรมมีอยู่ในที่ทั่วไป ก็เนื่องจากมีอะไรบางอย่างเป็นเครื่องกีดกันอยู่

เช่นเปลือกไข่หุ้มห่อลูกไก่เป็นตัวอย่าง. ฉะนั้น วิถีที่จะเข้าถึงพุทธธรรมในข้อแรก ก็จำเป็นต้องพิจารณาถึงเปลือกหุ้มอันนี้เสียก่อนโดยละเอียด. เปลือกหุ้มชั้นนอกที่สุด ก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส อันเป็นภาพลวงของโลก หรือตัวโลกเองในด้านที่ปรากฏแก่คนธรรมดา. ความรู้สึกทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจตามธรรมดาของเรา ไม่ว่าจะส่งไปทางไหน ล้วนแต่จะพบสิ่งเหล่านั้น หรือคอยแต่จะวิ่งไปหาสิ่งเหล่านั้น จนกลายเป็นความรู้สึกประจำตัวหรือสัญชาติญาณ. เรามีตาซึ่งคอยแต่จะวิ่งไปหารูป มีหูซึ่งจะไปหาเสียง มีจมูกซึ่งแต่จะคอยดมกลิ่น มีลิ้นซึ่งคอยแต่จะติดหรือเมาในรส มีกายซึ่งใคร่แต่จะพบกับสัมผัสที่นึมนวลชวนใจ เป็นที่ตั้งแห่งความเสียวกระสัน และมีจิตต์ชะนิดที่คอยแต่จะแส้ไปตามเรื่องของตัณหากล่าวคือความดิ้นรนร่นไปในเรื่องที่มันชอบ โดยอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นสะพาน. ความมีเมาในส่วนที่ตนพอใจ และความกลัดกลุ้มในสิ่งที่ไม่พอใจ และความเชื่อมซึม ในสิ่งที่เฉยๆ ย่อมเกิดขึ้น และเกิดอยู่เสมอไป เพราะความรู้สึกของเราไม่แหลมพอ ที่จะเจาะแทงให้ทะลุความเป็นมาของสิ่งเหล่านี้ไปได้. โลก หรือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส จึงเป็นเหมือนเปลือกที่หุ้มเราอยู่ และเป็นเปลือกชั้นนอกที่สุด. มันปกคลุมเรา, เป็นกรงขังเรา. แต่เราผู้ถูกขังรู้สึกอยู่ว่า มันเป็นทรัพย์สมบัติที่เรามีอยู่อย่างร่ำรวย หรือเป็นโชคคิของเรา ที่มีสิ่งเหล่านี้มากๆ. ในขั้นนี้เรากำลังเพ่นพ่านพาทาสของสิ่งที่เรากำลังสำคัญตัวเราว่าเราเป็นเจ้าของนายเหนื่อมัน. ต่อเมื่อถึงขั้นที่ลูถึงพุทธธรรมแล้วนั้นแหละ เราจึงจะรู้สึกตัวได้ถูกต้อง และมันกลับเพ่นพ่านเราจริง เพราะผู้ที่ลูถึงพุทธธรรมแท้จริงแล้ว ย่อมชนะโลกหรืออารมณ์ทั้งปวง. การที่จะเข้าถึงพุทธธรรม จำเป็นที่จะต้องลอกเปลือกชั้นนอกกล่าวคือสัญชาติญาณแห่งการหลงผิดใน รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ตั้งต้นแต่การสำรวมอินทรีย์ กระทั่งถึงการพิจารณาเห็นความเหลวแหลกของมันใน

ที่สุดด้วยอำนาจปัญญา. ในขั้นนี้จึงลองนึกดูก่อนโดยแยกคำว่า ถ้าความงามหรือความอรร่ของโลก ทั้งทางตา ทางหู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่รังรัดเราได้แล้ว แนวแห่งความคิดของเราจะเป็นอิสระเพียงไร. และท่านจะมองเห็นได้สืบไปว่า เราได้ออกมาจากกรงๆ หนึ่งแล้วจริงๆ.

ครั้นทำลายกรงหรือเปลือกในขั้นนอก กล่าวคือสัญญาติญาณแห่งการหลงคิดในภาพมายาของโลกได้ขั้นหนึ่ง ดังนี้แล้ว ทีนี้ก็มาถึงเปลือกหรือกรงขั้นที่ได้แก่ความยึดมั่นในความเชื่อ ความคิดเห็น หรือลัทธิ ที่คนเราทุกคนตามธรรมดา ย่อมติดอยู่ไม่อย่างหนึ่งก็อย่างใดเสมอ. ความเชื่อ ! เป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องมีอย่างที่จะเว้นเสียไม่ได้. ท่านทั้งหลายย่อมมีความเชื่อในครู ในอาจารย์อย่างยึดมั่น ว่านอกจากอาจารย์ของท่านแล้ว ไม่มีใครพูดถูกทำถูก. ท่านยึดมั่นในลัทธิ หรือในปรัชญาของท่าน ว่านอกจากหลักที่ท่านถืออยู่แล้ว ไม่มีของใครถูก เช่นหลักอันว่าด้วยอัตตาที่แย้งกันอยู่ในบัดนี้. ท่านเป็นสมาชิกของสมาคมไหน หรือเป็นบรรพชิตแห่งนิกายไหน นิกายอื่นสมาคมอื่นใช้ไม่ได้ ไม่ถูก. ท่านเชื่อในหลักการหรือวิธีการแห่งสมาคมของท่าน ไม่ว่าจะเป็นทางการเมือง หรือทางอื่นๆ ตลอดถึงทางศาสนาก็ดี ว่านอกจากหลักของคณะท่านแล้ว ย่อมไม่มีประโยชน์คุ้มแก่การลงแรง. นี้เรียกว่าความเชื่อชะนิตที่เป็นกรงกักขังความคิด และปัญญาของท่านไว้ในวงจำกัด และทำให้หมกคิสสระ. เปลือกกล่าวคือความยึดด้วยอำนาจความเชื่อเช่นนี้ มีแต่จะข้อมหนาเข้าๆ และจะหนายังขึ้นจนกระทั่งเราตาย และตายไปภายในเปลือกหรือกะเปาะฟองแห่งความเชื่อเหล่านั้นเอง โดยไม่มีวันที่จะทะลุออกมาได้. ถ้าหากท่านทั้งหลายในที่นี้ มีความเชื่อว่าการเป็นสมาชิกของสมาคมนี้อย่างเดียวเท่านั้น ที่จะทำให้ท่านเข้าถึงพุทธธรรม หรือนิพพานได้ โดยไม่มีทางอื่นแล้ว ข้าพเจ้าขอยืนยันว่า แทนที่จะเป็นบันไดหรือเป็นเครื่อง

ช่วยเหลือ กลับจะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งจมติด ไม่มีวันที่จะเข้าถึงนิพพานได้เลย. เพราะเหตุว่า นิพพานเป็นความไม่ติดในสิ่งทั้งปวง พุทธธรรมจะปรากฏเฉพาะแก่จิตต์ที่เป็นอิสระ ไม่มีอะไรผูกมัดหรือยึดติด เช่นถูกยึดติดด้วยความเชื่อมั่นนี้เป็นต้น. การทำลายเปลือกหุ้มในขั้นนี้ มีอุดมคติอยู่ที่ว่า ต้องให้จิตใจเป็นอิสระของตัวเอง ให้ปรัชญาตามแผ่ไปได้โดยรอบตัว ไม่มีอะไรจำกัดขัดขวาง ให้ตัวเองเป็นของตัวเอง มิใช่ของความติดมันยึดมันในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง. ตัวอย่างอันประเสริฐแห่งการมีตัวเป็นของตัวเอง ไม่ติดตั้งอยู่ในใครหรือสิ่งใดนั้น ได้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า. เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้ใหม่ๆ นักบวชนิกายอื่นบางคนได้ทูลถามพระองค์ว่า “แหม, อินทรีย์ของท่านผ่องใส ดูท่านเป็นสุขมาก ท่านบำเพ็ญธรรมของใคร ท่านบวชอุทิศเจาะจงพระศาสดาองค์ไหน ?” พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า พระองค์เป็นสยัมภู คือพระองค์เป็นอะไรๆ ของพระองค์เองเสร็จ. มี “สิ่ง” สิ่งหนึ่งเป็นของพระองค์เองโดยจะเพาะแล้ว การบวชจะต้องเจาะจงใครเป็นศาสดาด้วยเล่า. นักบวชผู้นั้นก็มึนศีรษะผิงผังกอยู่ไปมา ด้วยความลังเลว่า ข้อที่พระองค์กล่าวนั้น บางทีอาจเป็นไปได้ แต่ในที่สุดก็ได้จากไปโดยไม่เข้าใจ. ทั้งนี้เพราะว่า การยึดติดด้วยอำนาจของความเชื่อมั่นนั้น เป็นของธรรมดาหนาแน่นเกินไปในหมู่มนุษย์ จนยากที่จะมองเห็นความไม่ยึดติดได้โดยง่ายเสียแล้ว. สัจจตามิถุณแห่งการคิดฟุ้งผู้อื่นก่อนการคิดฟุ้งตนเอง เป็นสิ่งที่เหนียวแน่นเกินที่จะเปรียบได้ด้วยอุปมาอันใด. ไม่ว่าผู้ใดจะเป็นสาวกในศาสนาไหนนิกายไหน ถ้ายึดติดในพระศาสดาของตนอย่างยึดมั่นแล้ว แม้จะปล่อยวางสิ่งอื่นมาได้มากแล้วเพียงใด ก็มาติดตั้งอยู่แก่องค์ศาสดาของตนนั่นเอง ไม่สามารถเข้าถึง “จตุรคอดพัน” ที่พระศาสดาองค์เดียวกันนั้น สั่งสอนให้ และหวังเป็นอย่างมากที่จะให้สาวกของท่านเข้าถึงสภาพอันนี้ มิใช่ให้มาติดตั้งอยู่แค่ท่านเอง อันเป็นการติดชั้นเปลือกนอกอย่างน่าสมเพชเวทนา

เป็นที่สุด. การยึดมั่นในองค์ศาสดาเดี่ยวหรืออาจารย์ เป็นประโยชน์เฉพาะที่ยังอยู่ในขั้นศีลธรรม หรือ Moral แต่ในขั้นปรัชญากลับเป็นสิ่งที่ขัดขวาง มิให้จิตต์หลุดพ้นเป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง. ข้อความในตอนนี มีใจความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า จำเป็นที่จะต้องกระทำปัญญาของตนให้เป็นอิสระ ปราศจากความติดยึดในสิ่งใดๆ เสียก่อน แสงแห่งพุทธธรรม จึงจะส่องถึงตัวเราได้. นี่เป็นการปกปิดเปลือกอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นเปลือกที่เหนียวแน่นยิ่งนัก สำหรับผู้ที่ได้บ่มตัวเองมาภายในวงอันจำกัดของลัทธินิกายใดนิกายหนึ่ง โดยเฉพาะ มาด้วยความยึดถือ จนกระทั่งวัยชรา.

อันสิ่งที่เรียกว่าพุทธธรรมในที่นี้ แม้จะดูคล้ายกับว่าเป็นสิ่งที่เร็นลับลึกเพียงไรก็ตาม แต่ความจริง เป็นเพียงสิ่งที่จัดได้ว่าเป็น “ของธรรมดา” เช่นเดียวกับสิ่งทั้งหลายเหมือนกัน. สิ่งที่เรียกว่า “ธรรมดา” นั้นมีอยู่ ๒ พวก, คือพวกที่หมุนเวียน ได้แก่โลก, กับสิ่งที่ไม่หมุนเวียน ได้แก่สิ่งที่พ้นวิสัยโลกออกไป. พุทธธรรมอันหมายถึงนิพพานนั้น เป็นสิ่งธรรมดาประเภทที่พ้นวิสัยโลก ไม่หมุนเวียน ไม่ต้องมีอะไรสร้างหรือปรุงแต่ง เป็นอิสระอย่างยิ่งในตัวเอง เพราะไม่มีอะไรทำให้เกิด หรือทำให้ดับได้ ดังที่เรียกว่าเป็นอสังขตธรรม. สิ่งนี้ไม่ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งเวลาและขนาด ซึ่งเรียกว่ากฎแห่ง Time & Space. ส่วนโลกหรือสิ่งที่เรารู้สึกได้ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามธรรมดานั้น ถ้าปราศจากเสียซึ่งการกำหนดด้วยกฎแห่งเวลาและขนาดแล้ว จะไม่ปรากฏแก่เรา หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า โลกจะไม่มี. แต่สิ่งที่เร็นลับ อันเราเรียกว่าสิ่งซึ่งพระพุทธรองค์ทรงค้นพบนี้ อยู่เหนือกฎแห่งขนาดและเวลา ไม่ต้องอาศัยกฎนั้น เรารู้ได้ สัมผัสได้ด้วยญาณจักขุ. เพราะเหตุที่สิ่งนี้เป็นสิ่งที่มีอิสระในตัวมันเอง ผู้ที่จะเข้าถึงสิ่งนี้ จึงจำเป็นที่จะต้องเป็นผู้อิสระ โดยทำนองเดียวกันด้วย. เป็นอิสระโดยจิตต์ใจ เป็น

อิสสระต่อความลุ่มหลงมัวเมาต่อเหยื่อล่อของโลก. เป็นอิสสระต่อความเชื่อที่ยึดมั่นติดมั่น จำกัดวงของปัญญาให้คับแคบ. ถ้าปราศจากเสียซึ่งความเป็นอิสสระดังกล่าวแล้ว จะไม่อาจเข้าถึงพุทธธรรมได้เลย เพราะสิ่งที่เป็นอิสสระ จึงจะพบสิ่งที่เป็นอิสสระด้วยกันได้.

ท่านทั้งหลายที่เป็นพุทธบริษัท ย่อมจะได้ยินได้อ่านคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ตรัสไว้ในบาลีกาลามสูตร ติกนิบาตร อังคุตรนิกาย. ในพระสูตรนั้น ทรงสั่งสอนความเป็นอิสสระในทางความเชื่อและความคิดเห็นเป็นอย่างยิ่ง ให้พุทธบริษัทรู้จักปกปป้องในขั้นนี้ นั่นเอง. ทรงสอนว่า อย่ารับเอาความเชื่อหรือถือไว้ เพราะเหตุที่ได้สอนสืบๆ ต่อกันมา. อย่าเชื่อโดยคิดว่าเราฟังมาอย่างนี้, อย่าเชื่อโดยคาดคะเน, อย่าเชื่อโดยเหตุที่เห็นครูอาจารย์ทำสืบกันมาอย่างนี้, อย่าเชื่อโดยคิดว่าสมณะผู้กล่าวนี้เป็นครูของเรา, อย่าเชื่อโดยเหตุว่าข้อความนั้นมีสมอ้างอยู่ในปิฎก ดังนี้ เป็นต้น. ท่านเคยได้ยินได้ฟังดังนี้ ในคำสอนของผู้อื่นบ้างไหม ? คือพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสอนให้กล้าหาญเด็ดขาด ในการเพิกถอน หรือปกปป้องที่หุ้มห่อปริชาญาณ โดยเป็นอิสสระอย่างยิ่ง. ท่านไม่ต้องเชื่อแม้ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังที่พระองค์ทรงสรรเสริญท่านพระสารีบุตร ผู้ยืนยันว่าท่านมีความเชื่อตัวท่านเอง ไม่เชื่อในพระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้งๆ ที่ท่านเป็นสาวกผู้ฟังคำสั่งสอนของพระองค์. ทั้งนี้เพราะว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นศาสดาที่กล่าวสั่งสอนให้ทุกๆ คน เชื่อตน, คือให้เห็นจริงอย่างเป็นอิสสระด้วยตน แล้วมันก็เชื่อของมันเอง โดยไม่ต้องมีการสร้างความเชื่อขึ้นจากปัจจัยภายนอก. ถ้าท่านเชื่อผู้อื่น ท่านก็ไม่มีโอกาสเชื่อตน. คำว่า “เชื่อตน” หมายความว่า ทำตนให้เป็นอิสสระจากความเชื่อที่มาจากภายนอก อันเข้ามาผูกพันหุ้มห่อความคิดอันเป็นอิสสระของตตนั่นเอง. ละในการปกปป้องขั้นที่ต่อไปจาก

ขั้นนี้ เรายังต้องการความคิดที่เป็นอิสระยิ่งขึ้นไปอีก จนถึงกับเพิกถอนตนนั้นเสียอีก ด้วยซ้ำไป. ถ้าหากไม่มีความคิดที่เป็นอิสระในขั้นความเชื่อนี้แล้ว ความคิดอันเป็นอิสระขั้นสูงก็จักเกิดขึ้นไม่ได้เลย.

ท่านผู้ฟังบางท่านอาจนึกแย้งขึ้นในใจว่า ถ้าอย่างนั้นทำไมเราจึงเปล่งวาจาอันยึดเอาพระพุทธเจ้าอันเป็นสรณะว่า “พุทธฺ ธรรมฺ กจฺจามิ” เป็นต้น ดังนี้เล่า? การยึดถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งโดยนัยเดียวกันนี้มีเป็นเครื่องกีดกันคนเราไม่ให้อำนาจเข้าถึงพุทธธรรมไปหรือ? ข้าพเจ้าขอยืนยันโดยแท้จริงว่า ถ้าการยึดมั่นยังมีอยู่ตราบใดแล้ว ก็ย่อมเป็นเครื่องกีดกันมิให้ท่านเข้าถึงพุทธธรรมได้เลย. การยึดถือที่พึ่งมีเฉพาะในด้านศีลธรรม หรือขั้นที่ยังต้องทำความดีความงามวนเวียนอยู่ในโลกที่สูงขึ้นไป เช่นโลกสวรรค์. การยึดถือที่พึ่ง ย่อมไม่มีในขั้นที่เป็นความหลุดพ้น. เฉพาะความหลุดพ้นของท่านผู้หลุดพ้นแล้ว ย่อมเสมอกันและเป็นอันเดียวกันหมด, ไม่มีใครเป็นที่พึ่งแก่ใครได้. และการที่จะหลุดพ้นจากความผูกพันด้วยการถือที่พึ่ง ไปยังความเป็นอิสระโดยตัวเองอันเด็ดขาดนั้น จะมีได้ก็ต่อเมื่อตนพ้นแล้วจากการผูกพันใดๆ. ในภาษาปรมาตมธรรม ไม่มีใครเป็นศิษย์เป็นอาจารย์ มีแต่กัลยาณมิตร ของกันและกันเท่านั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงสอนว่าให้ยึดผู้อื่นเป็นที่พึ่ง, พระองค์ทรงสอนให้ยึดตัวเองเป็นที่พึ่ง โดยบทว่า อุตฺตที่ปา อุตฺตสรณา เป็นต้น. พระองค์ตรัสว่า “ความพยายามเพื่อให้รอดพ้นนั้น เป็นสิ่งที่พวกท่านทั้งหลายจักต้องทำเอง, ตถาคตเป็นแต่ผู้ชี้ทางเท่านั้น.” การยึดถือพระองค์เป็นที่พึ่ง มีความหมายเพียงในขั้นต้นๆ สำหรับคนผู้ยังดำเกินไป ยังไม่สามารถเข้าใจในการยึดตัวเองเป็นที่พึ่ง และเลิกการถือที่พึ่งโดยประการทั้งปวงในที่สุด. ธรรมะ เปรียบเหมือน เรือ แพ ที่เป็นพาหนะ, การประพฤติธรรม เหมือนกับการจี่เรือไปหาฝั่งที่รอดพ้น.

คนที่ยังต้องพึ่งเรือ ก็คือคนที่ยังไม่ถึงฝั่งอันเป็นที่รอดพ้น, ยังต้องถือที่พึ่งในเรืออยู่เพียงใด ก็แปลว่ายังหลุดออกไปสู่ความหลุดพ้นไม่ได้อยู่เพียงนั้น. การหลุดพ้นไปจากโลกิยธรรมอันหุ้มห่อเรา ก็เช่นเดียวกัน. การถือที่พึ่งหรือความเชื่อในบุคคลที่ยึดถืออันเป็นที่พึ่ง มีเฉพาะในขั้นที่ยังเป็นการท่องเที่ยว และปรารถนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ในฝ่ายนี้. สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงชี้ให้แก่สาวกทั้งปวงนั้น คือความหลุดพ้นออกไปเสียจากความผูกพันกับสิ่งใดๆ ทั้งหมด รวมทั้งพระองค์เองด้วย รวมทั้งตัวของตัวเองด้วย. มันเป็นการหลุดพ้นจากความผูกพันโดยสิ้นเชิงจริงๆ. สรุปความสั้นๆ ในตอนนี้ว่าการปกอเปลือกที่หุ้มห่อในขั้นนี้ ก็คือการเปลื้องความผูกพันต่อสิ่งภายนอกที่ผูกพันกันอยู่ในทางความเชื่อหรือยึดถือด้วยใจ ให้หมดจดไปเสียชั้นหนึ่ง. คงเหลือแต่ตัวเองที่เป็นอิสระจากความผูกพันภายนอก ยังอยู่ที่แต่ความยึดตนหรือผูกพันตนของตนเองโดยตนเอง อันเป็นภายใน อันเป็นเปลือกที่จะเปลื้องเป็นขั้นสุดท้าย และขั้นที่ประณีตที่สุด.

การปกอเปลือกขั้นสุดท้ายนี้ คือการเปลื้องตนออกเสียจากตน. ในขั้นแรก ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงการเปลื้องตนออกมาเสียจากความติดใน รูป เสียง กลิ่น รส อันเป็น “เหยื่อของโลก,” ในขั้นที่สอง เปลื้องตนเสียจากความผูกพันกันกับสิ่งภายนอกในทางความเชื่อ หรือยึดเอาเป็นที่พึ่ง, และในขั้นสุดท้าย ซึ่งเป็นขั้นที่ค่อนข้างเข้าใจยาก คือ **การเปลื้องตนเสีย**

จากตนเอง. การกล่าวครั้งนี้ จะช่วยให้เข้าใจได้เร็วเข้าสักหน่อย คือว่า กามารมณ์ หรือเหยื่อโลก เป็นเปลือกชั้นหยาบที่สุดที่หุ้มห่อ, ความผูกพันในทางความเชื่อถือสิ่งภายนอก เป็นเปลือกชั้นกลาง. และความยึดติดตัวของตัวเอง เป็นเปลือกชั้นประณีต, เป็นเปลือกที่จะต้องลอกออกทิ้งเสีย

เป็นชั้นๆ กันดังนี้. ครั้นมาถึงขั้นสุดท้ายนี้ อาจมีความฉงนเกิดขึ้นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้ฟังตนของตน; ทำไมในขั้นนี้ จึงมากล่าวว่าให้เปลื้องตนเสียเล่า. การที่จะเข้าใจเรื่องนี้ได้ชัด จำต้องพิจารณากันถึงสิ่งที่เราเรียกว่า “ตน” โดยละเอียด.

สิ่งที่เรียกว่า “ตน” หรือตัวของเรา ตามที่รู้สึกประจำอยู่ในสันดานนั้น เกิดมาจากสัญชาติญาณตามธรรมดาของสัตว์ ที่ยังประกอบด้วยอวิชา. ตามลักษณะของสัญชาติญาณ จะต้องมีความรู้สึกว่ามีตัวของตัวเสมอ จึงจะมีความรู้สึกรักตัว รักชีวิต และความรู้สึกหนีภัย เป็นต้น ขึ้นมาได้ และชีวิตคงอยู่ได้เพราะความรู้สึกนั้นๆ อันเป็นมูลเหตุแห่งการป้องกันชีวิต. ตลอดเวลาที่สัตว์ยังประกอบด้วย อวิชาอยู่ในสันดาน ย่อมไม่รู้ถูกต้องตามที่เป็นจริงว่าตัวเองคืออะไร, จึงรู้ไปตามที่อวิชาจะอำนวยให้รู้ คือรู้ชนิดที่ทำให้เกิดสัญชาติญาณดังกล่าวมา โดยเฉพะก็คือความรู้ว่ามีตัวตนของตน และความเห็นแก่ตน. ตลอดเวลาเหล่านี้ ยังไม่อาจรู้สึก ว่า ตัวตนหรือสิ่งที่ควรเรียกว่าตัวตนนั้น ไม่มี, มีแต่ “ส่วนแห่งธรรมชาติ” ล้วนๆ ที่กำลังหมุนไปตามกฎของธรรมชาติเท่านั้น. ตามธรรมดา คนเราก็ชี้ตัวตนของเราเองให้ดูไม่ได้ ว่ามันอยู่ที่ตรงไหนกันแน่. ส่วนมากที่สุด ก็ชี้หรือบ่งไปยังจิตต์หรือใจ ที่รู้สึกนึกว่าเป็นผู้มีผู้เป็น มีหรือเป็นเจ้าของสิ่งนั้นสิ่งนี้. เมื่อถูกบาดเจ็บ ก็พูดว่าเราเจ็บ แทนที่จะพูดว่า มือของเราเจ็บ หรือเท้าของเราเจ็บ เป็นต้น. เมื่อรัก ก็พูดว่าตัวรัก ทั้งที่แท้ความรักเป็นเพียงความโงะชนิดหนึ่ง ที่กำลังครอบงำใจอยู่เท่านั้น หาใช่เป็นกิริยาโดยตรงของ “ตัวตน” ไม่. เมื่อตาเห็นรูป หรือหูได้ยินเสียง เป็นต้น ก็เข้าใจเอาว่า “ตัวตน” เป็นผู้เห็น ซึ่งแท้เป็นเพียงการประจวบกันเข้า ระหว่างจักขุวิญญาณกับรูปภายนอก โดยมีลูกตาเป็นสื่อ และให้เกิดผลกระทบอันเป็นความรู้สึกอย่างอื่นๆ ขึ้นอีก

ต่อไปในภายใน ตามกฎธรรมชาติฝ่ายนามธรรม คือฝ่ายใจเท่านั้น. เมื่อยังไม่ปราศจากอวิชชา ก็ยังรู้สึกว่ามีตัวตนจริงๆ อยู่ตลอดเวลา. ครั้นอวิชชาเบาบางไป ก็ย่อมรู้สึกได้เองว่า “ตัวตน” เป็นเพียงคำสมมติ, และเป็นคำสมมติที่จำเป็นคำหนึ่งเท่านั้น. สำหรับสัตว์ที่ยังหนาด้วยอวิชชา คำนี้เป็นคำสมมติที่จำเป็น เพราะมันจะต้องรู้สึกขึ้นมาเองตามอำนาจสติปัญญาในขั้นนั้น อันเป็นขั้นต่ำ, ส่วนสำหรับผู้ที่มีอวิชชาเบาบางหรือปราศจากอวิชชาแล้ว คำสมมติดังนี้ จำเป็นเพียงเป็นอาหารสำหรับพูดของชาวโลก เพราะชาวโลกยังจำเป็นที่จะต้องมีส่วนสำหรับอยู่ในโลก และทำสิ่งต่างๆ ตามที่ชาวโลกต้องการ รวมทั้งการทำความฝันทุกอย่างอย่างหนึ่งด้วย. ถ้าไม่มีตัวเราเป็นตัวยืนพื้น, โลกก็หมุนไปไม่ได้ จะต้องหยุดและดับสนิท และเรื่องของโลกก็จะสิ้นสุดลงเสียทันที. เมื่อชาวโลกยังเป็นชาวโลกธรรมดาอยู่ และเราต้องพูดหรือติดต่อกับชาวโลกธรรมดาแล้ว ก็ต้องใช้โวหารพูดคำนี้ ไปด้วย. สำหรับผู้ที่มีอวิชชาเพียงแต่เบาบาง ยังไม่หมดจดสิ้นเชิงนั้น ก็จำเป็นที่จะต้องมีส่วนตนอยู่เพียงบางๆ บางคราวรู้สึกถูกต้องดี บางคราวก็ลืมหรือหลงไป. แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความรู้ดีว่า คำว่า ตน นี้เป็นคำสมมติ. และเป็นคำสมมติที่จำเป็น ช่วงเวลาที่เรายังยึดถือว่ามีตัวเรา อันเป็นความรู้สึกของผู้ที่ยังละอวิชชาไม่ได้เด็ดขาด. ท่านทั้งหลายลองนึกดูทีหรือว่า ถ้าหากว่าไม่มีสิ่งที่เราเข้าใจอยู่ว่าเป็นตัวเรา ในเวลานี้แล้ว ทำไมท่านจะต้องมาพึ่งข้าพเจ้าพูดที่นี้ ท่านจะเสาะแสวงหาวิธีแห่งการพ้นทุกข์ไปให้ใคร หรือใครเป็นผู้มาแสวงการกล่าวถกเถียงในวันนี้ มิได้มีการป่าวประกาศว่าเป็นการสนทนากันระหว่างพวกที่พ้นทุกข์แล้ว แต่ได้ป่าวประกาศว่าจะได้พูดกันถึงเรื่องที่ว่า เราทั้งหมดมีวิถีทางที่จะเข้าถึงพุทธธรรมหรือความพ้นทุกข์ได้อย่างไร เท่านั้น ทั้งคล้ายกับการแปลนปลุกยกกัน หรือแลกเปลี่ยนความคิดความเห็นกันเท่านั้น. ผู้มาเยี่ยมมาด้วยความหวังที่จะได้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากการฟัง ให้แก่

ตัวของตัว. มิฉะนั้นท่านทั้งหลายคงไม่มาอย่างแน่นอน. เพียงเท่านี้ ท่านก็จะเห็นได้แล้วว่า ความรู้สึกหรือยึดถือตัวตน นั้น เป็นของจำเป็นสำหรับชีวิตที่ยังไม่พ้นทุกข์มากเพียงไร. แต่ความพ้นทุกข์ที่แท้จริงหรือเด็ดขาดนั้น จะมีแก่ตัวตน หรือมีพร้อมกันอยู่กับความรู้สึกว่ามีตัวตน ในจิตต์หรือคนๆ เดียวกันไม่ได้. เพราะว่าในทีใด มีการพ้นทุกข์เด็ดขาดแล้ว ในที่นั้น ไม่มีตัวตนผู้ต้องการพ้นทุกข์. ในทีใดยังมีตัวตนที่ต้องการพ้นทุกข์ ในที่นั้น ไม่มีการพ้นทุกข์อันเด็ดขาด. เพราะฉะนั้น ท่านจะเห็นได้เองทันทีแล้วว่า การพ้นทุกข์อันเด็ดขาด ก็คือการ ทำลายตนผู้ต้องการพ้นทุกข์นั้นเสียเอง. ถ้ายังมีตัวตนอยู่เพียงใด ก็ยังต้องการความพ้นทุกข์อยู่เพียงนั้น อันทำให้มีความปรารถนาและความพยายามต่างๆ. ความมีตัวตนจึงเป็นเสมือนหนึ่งเปลือกที่ หุ้มห่อสัตว์ไว้ภายใน อาการที่เป็นความทรمانชั้น ประณีตสุขุมที่สุด โดยมันไม่ส่อให้รู้สึกได้ง่ายๆ ว่า นั่นแหละคือตัวความทุกข์ละ. ความสำคัญว่ามีตัวมีตน เป็นลักษณะอันหนึ่งของอวิชชา. เพราะอวิชชาครอบงำเอา ตัวตนจึงเกิดมีขึ้นทันที. เมื่อมีตนของตนอยู่ ก็ต้องทรง หรือแบกตนของตนนั้นไว้ ตามที่ตนเข้าใจว่าได้แก่อะไร. เมื่ออวิชชา ยังครอบงำอยู่ แสงแห่งพุทธธรรม ก็ส่องเข้าถึงไม่ได้ อวิชชาในชั้นละเอียด ที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือตัวตน จึงเป็นเสมือนเปลือกชั้นลึกกลับ ที่หุ้มห่อไว้ โดยไม่แสดงอาการหุ้มห่อให้ปรากฏ, ซ้ำกลับแสดงการหลอกลวง ให้เห็นเป็นสิ่งที่ดีที่สบายไปเสีย ดังที่เรารู้สึกในคราวที่เรามีตัวขณะหนึ่งที่ตรงกับความใคร่อันผิดๆ นั้นที่สุด. แม้ว่าเราจะสามารถปอกเปลือกชั้น นอกๆ ที่หุ้มห่อได้สองชั้นมาแล้ว ก็ชั้นเหยื่อโลก กับชั้นความติดยึดในลัทธิในทางความเชื่อถือ ก็ตาม ความทุกข์ก็ยังหาได้หมดไปอย่างเด็ดขาดไม่ จึงจำเป็นที่จะต้องปอกเปลือกชั้นสุดท้ายนี้ อีกชั้นหนึ่ง

การทำลายเปลือกชั้นสุดท้าย อันเป็นการทำลายกะเปาะฟองของลูกไก่
 ชนิดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เคยทรงกระทำมาแล้ว เป็นลูกไก่ตัวแรก เป็น
 หน้าทีของท่านทั้งหลาย ผู้ใคร่จะเข้าถึงพุทธธรรม. เราท่านทั้งหลายทุกๆ
 คน ที่ยังรู้สึกอยากให้เห็นพื้นทุกข์ ย่อมเป็นเหมือนลูกไก่ที่ขุดตัวนอนอยู่ใน
 กะเปาะฟอง. กล่าวคือการพัวพันกันอยู่กับอวิชชาที่เป็นเหตุให้รู้สึกว่ามีตัว
 มีตนของตน. ทำไมข้าพเจ้าจึงใช้คำว่า “ขุดตัวนอนอยู่ในกะเปาะฟอง ?”
 ทั้งนี้ก็เพราะว่า จิตต์ใจของผู้ที่ยังลุ่มหลงอยู่ในความมีตัวมีตน ย่อมขุดตัว
 งออยู่ภายในวงอันจำกัด กล่าวคือความรู้สึกว่าอย่างไรเสีย ก็ต้องมีตัวตนที่
 เป็นของเรา. แม้จะปอกเปลือกชั้นนอกกล่าวคือความคิดในเหยื่อโลก และ
 ลัทธิความเชื่อต่างๆ ได้ทั้งสองชั้นแล้วก็ตาม ถึงกระนั้นก็ยังไม่เป็นอิสระไป
 จากความคิดที่สำคัญเอาว่ามีตน และของต่างๆ ที่เป็นของตน เช่นเวทนาของ
 ตนเป็นต้น. ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เหล่านี้ จะยังเป็นของ
 ตน. เมื่อได้ยินได้ฟังว่าพระนิพพาน ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ดังนี้ ก็
 ยึดมั่นเอาว่าพระนิพพานเป็นตัวตนชนิดที่ไม่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงอยากให้เห็น
 ได้เป็นนิพพาน หรือนิพพานเป็นตัวตนของตน แทนที่จะเข้าใจว่าเมื่อทำลายตน
 เสียแล้ว ความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็หมดไปเอง ยังคงอยู่แต่ธรรมชาติล้วนๆ
 เช่นธาตุดินธาตุไฟเป็นต้น หมุนเวียนอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งเราเคยหลงสมมติ
 กิริยาอาการเหล่านี้ว่า เป็นการเกิด การแก่ การเจ็บ และการตายเอาเอง.
 ความอยากจะเป็นตนนิพพาน คือตนชนิดที่ไม่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้น ก็ยังเป็น
 ตัณหาชนิดหนึ่ง กล่าวคือ ภาวตัณหา และการเข้าใจนิพพานในลักษณะเช่น
 นั้น ย่อมก่อให้เกิดความอยากชนิดนั้นอยู่ร่ำไป เพราะเป็นการเข้าใจใน
 ลักษณะที่ผิด ยังเป็นอวิชชาอยู่นั่นเอง ไม่ทะลุออกไปจากกะเปาะฟองกล่าวคือ
 อวิชชาได้ จึงยังคงตกเป็นลูกไก่ที่น่าสงสารอยู่ตลอดเวลา.

ทุกๆ ส่วนของวัตถุธาตุหรือรูปธรรม ก็ไม่มีส่วนไหนที่เป็นตัวตน. ทุกๆ ส่วนของวิญญาณธาตุหรือนามธรรม ก็ไม่มีส่วนไหนที่เป็นตัวตน. แต่ตามสัญชาติญาณของสัตว์ที่ยังประกอบด้วยอวิชชา ยังถูกอวิชชาหุ้มห่ออยู่นั้น จะต้องสำคัญเอาส่วนใดส่วนหนึ่งขึ้นเป็นตัวตนไว้ก่อนเสมอ ตามแต่ความรู้ของสัตว์นั้นจะสูงต่ำเพียงไร. ความรู้สึกว่ามีตนของตน จึงยังคงมีอยู่ตลอดเวลาที่ยังไม่พ้นทุกข์ กล่าวคือตลอดเวลาที่ยังไม่สามารถละความสำคัญว่าตนมีตนเป็นเสียได้. เมื่อยังถูกความสำคัญคิดเช่นนี้หุ้มห่ออยู่เพียงใด ก็ยังเชื่อว่า “**ขดตัวนอนหลับอยู่ในกะเปาะฟอง**” อยู่เพียงนั้น. จิตต์ของผู้นั้น, ซึ่งเจ้าของได้สมมติเอาเป็นตัวตนของเขา, ก็ยังไม่สามารถทะลุออกไปจากโลกได้ คือไม่สามารถเป็นอิสระจากโลกิยธรรมที่แวดล้อม ไม่สามารถทะลุออกไปจากข่ายแห่งตัณหา ไม่สามารถสลัดแอกหรือภาวะหนัก กล่าวคือเบ็ญจันท์ที่ตนแบกไว้ในฐานะเป็นตัวตน. แม้ว่าวิทยาการในโลกนี้จะเจริญกว้างขวาง จนความรู้ของมนุษย์สามารถรู้ไปทุกซอกกระแหนงของโลกก็ตาม แต่ความรู้นั้นๆ ยังไม่พ้นออกไปจากข่ายของตัณหา ยังไม่นอกเหนือไปจากอำนาจของอวิชชา ที่ทำให้สำคัญว่ามีตัวตนของตน เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงไม่อาจทะลุออกไปนอกกะเปาะฟองของอวิชชาและตัณหา อันเหนียวแน่นนี้ได้เลย อวิชชาหรือตัณหาเพียงชนิดเดียว ก็สามารถที่จะหุ้มห่อโลกไว้ได้ทั้งหมด การจึงเป็นประจักษ์ว่า โลกทั้งโลก ได้ขดตัวงออยู่ภายในกะเปาะฟอง กล่าวคืออวิชชานั้น. สิ่งใดที่เป็นกะเปาะฟองหุ้มจิตต์ จิตต์มาสำคัญสิ่งนั้นเป็นตัวเองไปเสีย จึงไม่รู้จักกะเปาะฟองที่ห่อตัวอยู่, และไม่รู้สึกรู้ว่าตนจะต้องทำลายกะเปาะฟอง กล่าวคือสิ่งที่ตนสำคัญว่าเป็นตัวตนของตนนั้นเองเสีย. โดยนัยนี้ จึงเห็นได้ว่า การปกเปิดล็อกขันธ์ทำลายอวิชชาที่เป็นคูกะเปาะฟองนี้ เป็นขั้นสุดท้าย ที่จะให้ลู่ถึงพุทธธรรมได้จริง และเป็นขั้นที่ประณีตเพียงไร.

เมื่อได้กล่าวถึงการปกอเปลือกที่หุ้มห่อตัวเราทั้งสามชั้น พอเป็นแนวทางแห่งการพิจารณาได้ดังนี้แล้ว ต่อไปจะได้พิจารณากันถึงลักษณะแห่งบุคคลผู้จะทำการ “ปกอเปลือกชั้นใน” โดยจะเพาะ, พอเป็นแนวทางแห่งความคิดนึกสืบไป.

อันบุคคลผู้ประสงค์จะทำลายกะเปาะฟอง กล่าวคืออวิชชานั้น จะต้องทำด้วยตนเอง. อะไรที่ตนถือว่าเป็นตัวเอง ที่จะไม่พ้นทุกข์ ยังต้องการความพ้นทุกข์ สิ่งนั้นแหละ จะต้องทำความพ้นทุกข์ให้แก่ตัวมันเอง. ถ้าจะแบ่งตามลักษณะใหญ่ๆ ที่เห็นได้ชัด ก็อาจแบ่งบุคคลผู้สามารถถอนตนออกมาได้ เป็นสองประเภทคือ พวกที่ถอนออกมาได้ด้วยอำนาจการรวมกำลังใจพวก ๑, และพวกที่ถอนออกมาได้ด้วยอำนาจการรวมกำลังปัญญา อีกพวก ๑. (พวกแรกเรียกว่า เจโตวิมุตต์ พวกหลังเรียกว่า ปัญญาวิมุตต์). พวกแรกหรือเจโตวิมุตต์นั้น คือพวกที่สมักรใจกระทำเอาด้วยกำลังแรง และความเพียรทั้งหมดอย่างเต็มที่ เพื่ออบรมกำลังใจให้แข็งและเฉียบขาด ส่วนมากได้แก่พวกที่สละโลก ออกถือเพศที่จะสะดวกแก่การบำเพ็ญเพียร อยู่ในที่สงัดอย่างยิ่ง แล้วทำความเพียรในการเจริญสมาธิภาวนาเป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้จิตต์มีอำนาจ และกำลังแทงตลอดสิ่งที่หุ้มห่อผูกมัดได้ ด้วยอำนาจการรวมกำลังจิตต์อันใหญ่หลวงตามวิธีนั้น. ส่วนพวกหลัง หรือพวกปัญญาวิมุตต์ มีสภาพที่ไม่สามารถจะทำได้ดั่งนั้นได้ หรือที่เรียกตามโฆหารศาสนาว่า มีอินทรีย์บางประการที่อ่อนไป เช่นมีกำลังใจอ่อนเป็นต้น. พวกนี้กระทำได้ดีก็แต่เพียงภาวนาที่หนักไปในทางปัญญา ให้ความคิดนึกตามธรรมดาที่มีอยู่ คิดไปพิจารณาไปในชีวิตหรือสิ่งที่แวดล้อมอยู่โดยรอบ ด้วยความไม่ประมาทสม่าเสมอและเยบคาย ครั้นถึงเวลาเช้า ก็สามารถเข้าถึงพุทธธรรมได้อย่างเดียวกัน ได้รับผลเป็นความสุขสงบเยือกเย็นชนิดเดียวกัน. จะมีแตกต่างกัน

ก็เพียงแต่ในแง่ความสามารถบางอย่างบางประการเท่านั้น, เช่นพวกแรกหรือพวกเจโตวิมุตต์ เมื่อลูถึงธรรมอันสูงสุดนั้นแล้ว ยังสามารถแสดงธรรมสั่งสอนคนโดยวิธีอันวิจิตร ยังสามารถเป็นพิเศษในอันที่จะแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ และยังสามารถจะทำสิ่งอื่น อันเป็นคุณสมบัติพิเศษที่พวกหลังไม่สามารถกระทำได้อูทาหรณ์ในเรื่องนี้ อาจเปรียบได้เช่นการที่คนมีเงินมากเป็นเศรษฐี, บางคนอาจมิได้โดยการพากเพียรเอาด้วยกำลังมือเท้าเลือดเนื้อ และกำลังความคิดอันแรงกล้า ที่ผ่านการศึกษามาแล้วอย่างสูง. แต่บางคนไม่เป็นเช่นนั้น เช่นอาจได้รับโชคลาภบางอย่างมีเงินเป็นเศรษฐีเสียทีเดียว. เมื่อเพ่งเล็งถึงความสามารถแล้ว จะเห็นได้ว่าพวกหลังมีความสามารถน้อยกว่าพวกแรกมาก. แต่นี้เป็นเรื่องทางวัตถุที่พอเปรียบเทียบกันได้เท่านั้น หากตรงกันโดยประการทั้งปวงไม่. สำหรับเรื่องธรรมะในด้านใน โดยจะเพาะเรื่องการบันลูประนิพพานนี้ พวกที่บันลูดด้วยการรวบรวมกำลังจิตต์อย่างแรงกล้า กับพวกที่บันลูดด้วยการใช้กำลังปัญญา พิจารณาไปเท่าที่เหมาะสมกับอุปนิสัย จนกว่าจะแก้กล้าและสูกองมเอาเอง ทั้งสองพวกนี้ เมื่อถึงที่สุดแล้ว เรียกว่าเป็นพระอรหันต์เสมอกันทั้งหมด. จำแนกประเภทตามความสามารถที่แตกต่างกันบ้างบางประการ ว่าพระอรหันต์พวกฉฬภิญโญ หรือพระอรหันต์พวกสุกขวิปัสสโกเป็นต้นเท่านั้น. ไม่มีความแตกต่างในระหว่างคุณสมบัติส่วนสำคัญ คือความพ้นทุกข์หรือวิมุตติสุขโดยประการใดเลย. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นพวกแรก และยิ่งกว่านั้น ยังเป็นบุคคลแรกที่ค้นพบด้วยพระองค์เอง โดยไม่ต้องฟังมาจากผู้อื่น. พระอรหันต์นอคนั้น ได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้า จึงต่ำลงมาเป็นอีกพวกหนึ่ง คือเป็นสาวก แทนที่จะเป็นศาสดา.

เมื่อได้แสดงให้เห็นว่า วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม มีความแตกต่างกันอยู่เป็นข้อใหญ่ๆ จำแนกได้เป็น ๒ ประเภทดังนี้ ท่านผู้ฟังทั้งหลายคงจะ

เห็นพ้องด้วยข้าพเจ้า เป็นเอกฉันท์ ว่าวิถีอย่างแรกคือพวกเจโตวิมุตต์นั้น มีเรื่องยืดยาวในการพิจารณา ไม่เหมาะแก่การที่จะนำมาบรรยายให้ทั่วถึงได้ ด้วยเวลาอันเล็กน้อยเช่นวันนี้. ที่จะพึงกระทำได้ในวันนี้ ก็คือการพิจารณากันถึงปฏิบัติทางของพวกหลัง คือพวกปัญญาวิมุตต์ ที่ค่อยๆ สร้างสมอบรมปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นทุกๆ วันโดยสะดวกสบาย หรือพอเหมาะแก่คนทั่วไป แม้จะใช้เวลานานสักหน่อย ก็สามารถที่จะเข้าถึงธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ไม่ช้านัก และปราศจากอันตราย. ตามธรรมดาคนเรา ถ้าหากว่าจะพึงเป็นผู้ไม่ประมาท พยายามสะสางปัญหาข้อแรกที่สุดให้ตกเสียก่อน ว่าอุดมคติของชีวิตหรือความเป็นมนุษย์นี้ มีอยู่อย่างไรแล้ว ก็อาจที่จะเป็นปัจจัยส่งเสริม ให้เข้าถึงพุทธธรรมได้โดยเร็วเป็นแน่แท้. ปัญหาแห่งมนุษยภาพ อันมีอยู่ทุกๆ ไป ว่ามนุษย์เกิดมาเพื่ออะไรเป็นต้นนั้น ย่อมเป็นอันเดียวกันกับปัญหาที่ว่าอุดมคติของชีวิตคืออะไร. หมายความว่าชีวิตนี้เราจะใช้มันอย่างไร จึงจะสมค่า. ชีวิต กล่าวคือความเป็นคน ตลอดจนชาติหนึ่งนี้ มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อันเป็นเครื่องเอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่เรา ทำให้เราสามารถศึกษา. ที่นี้ปัญหาที่พึงคิดก็คือว่า เราจะศึกษาอะไร ? เท่าที่เราเห็นกันอยู่ เราใช้เครื่องมือสำหรับศึกษาของชีวิตนี้ เพื่อศึกษาสิ่งที่เราชอบศึกษา. โดยจะเพาะส่วนมากที่สุด ก็รู้กันอยู่แล้ว ว่าศึกษาเพื่อให้ได้ทรัพย์ ให้ได้ยศศักดิ์เกียรติคุณ และให้ได้มิตรภาพในวงการสมาคม รวมทั้งสิ่งอันเป็นวิสัยโลกอื่นๆอีกบางอย่าง. จะมีใครกล้าปฏิเสธญาณความจริงได้สักก็คน ว่าตนกำลังใช้เครื่องมือของชีวิตนี้ ศึกษาเพื่อเข้าถึงพุทธธรรม, หรือโลกในด้านใดเป็นอย่างต่ำ. เมื่อสมุฏฐานหรือรากฐานในเบื้องต้นมาเป็นเสียดังนี้แล้ว การศึกษาชนิดที่อบรมบ่มนิสัย ให้คนเราเข้าถึงพุทธธรรมได้โดยเร็ว ก็ได้รับการกระทบกระเทือน โดยเห็นไปเสียว่า การเข้าถึงพุทธธรรมนี้เป็นของยากเกินไป ไม่ใช่วิสัยแห่งคนที่เกิดใน

สมัยปรตยุบันนี้ และเลยปล่อยตัวเองให้ไหลไปในทางโลกมากขึ้น. ยิ่งไหลไปมากเพียงไร ก็กระทบกับความยุ่งยากมีคมณฑลมากขึ้นเพียงนั้น. นักขึ้นจึงก่อเกิดความสนใจในปัญหาว่า เกิดมาทำไม, โลกจะหมุนไปข้างไหน, อุดมคติของชีวิตคืออะไร ดังนี้ เป็นต้น. เมื่อความเชื่อในพุทธธรรมอันเป็นที่มุ่งหมายของชีวิต, ของบุคคลนั้นยังน้อยเกินไป ปัญหาแห่งมนุษยภาพทั้งหมดนั้นก็ยังคงขุ่นมัว. ในที่สุดเขาก็ต้องตายลงไปภายในความยุ่งเหยิงแห่งปัญหามนุษยภาพ อันกลุ่มมรรุมเหล่านั้นเอง เป็นการสิ้นชีวิตดับชีพลงไปนกะเปาะฟอง. คุณเดียวกับลูกไก่ที่ตายเนาอยู่ในไข่.

ส่วนอีกพวกหนึ่ง คือเราท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท กล่าวปฏิญาณตัวว่า พระพุทธเจ้าเป็นของฉัน พระพุทธเจ้าเป็นของฉันดังนี้ เพื่อเคารพในเกียรติยศและคำปฏิญาณนั้นๆ ควรที่จะใช้ชีวิตนี้ให้ผลัดผลถึงขีดสุดจริงๆ. อุดมคติของชีวิตเพียงในด้านวัตถุหรือ Material นั้น หมายถึงความเจริญด้วยทรัพย์สินเครื่องอำนวยความสะดวกสบาย, ยศศักดิ์เครื่องอำนวยความสะดวก และมิตรภาพอันเป็นเครื่องให้ความบันเทิงใจ ก็จริง แต่ยังหาเพียงพอที่จะเรียกได้ว่าเป็นผลิตภัณฑ์อันสูงสุดของชีวิตไม่. ทั้งนี้เพราะเหตุว่า อันสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น มิได้มีเพียงด้านนอกหรือด้านวัตถุ อย่างเดียว, แต่ยังมีด้านใน หรือที่เรียกว่าด้านจิตต์หรือวิญญาณอันตรงกับคำว่า Spiritual นั้นอีกด้านหนึ่ง. แม้จะได้สะสางปัญหาชีวิตให้ลุล่วงไปด้วยดี ในด้านนอกแล้ว หากด้านในยังระอุเป็นไฟอยู่ การเป็นมนุษย์ก็ไม่ได้จริงเพียงซีกเดียวหรือครึ่งเดียว. ทางที่ดีควรจะเต็มพร้อมทั้งสองด้าน. คำว่าความสุขในด้านจิตต์หรือวิญญาณ อาจมีผู้เข้าใจไปต่างๆ กัน เช่นอาจมีผู้เข้าใจแต่เพียงว่า เมื่อบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สิน และไมตรี อย่างแท้จริงแล้ว ใจก็ย่อมผาสุกเป็นสุขทางใจอยู่ในตัวเองแล้ว ไม่มีทางที่ใจจะเป็นสุขในด้านไหนอีก. ฉะเพาะในที่นี่ ขอให้เข้าใจว่า ความ

สุขในด้านจิตต์หรือวิญญาณนั้น หมายถึงความที่จิตต์เป็นอิสระอยู่เหนือสิ่งที่เป็นความสุขทางกายหรือภายนอกดังที่กล่าวมาแล้ว อีกต่อหนึ่ง. เพราะว่าคนที่มีทรัพย์ หรือยศมาก อาจตกเป็นทาสของทรัพย์และยศนั้นๆ ก็ได้ ยังมีสิ่งทีกระทบทำให้พะยักหน้าพะยักหลัง กลุ่มรุมให้มิดมัวร่ำร้อนอยู่ เช่นเดียวกับคนยากจน กล่าวคือความรัก ความกังวล ความอิจฉาริษยา และอื่นๆ อีกนานาประการ. ต้องร่ำร้อนอยู่ด้วยเพลิงแห่งราคะ โทษะ และโมหะ. ยังต้องหวังความกรุณาจากพระเป็นเจ้าในชีวิตอนาคต ซึ่งเป็นภาระหรือห่วงของวิญญาณ ที่ตนเชื่อว่าได้ทำความดีความงามไว้ถึงที่สุดแล้ว. ทั้งที่เชื่อว่าได้ทำความดีไว้เต็มที่แล้ว ก็ยังไม่วายห่วงที่เป็นความระหายต่อผล อันจะได้รับจากพระเป็นเจ้า หรือจากกรรมของตัว. สถานะทางวิญญาณของบุคคลชนิดนี้ ชื่อว่ายังพร่องอยู่ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า, เพราะหาอย่างไรเสีย ก็ยังสิ่งที่ตนอยากได้อู้อยู่ต่อไป. ความเต็มเปี่ยมแห่งจิตต์จึงมีขึ้นไม่ได้. เพราะฉะนั้น ผลดังกล่าวมานี้ แม้จะเกี่ยวกับจิตต์หรือวิญญาณอยู่มากก็ตาม แต่ก็ยังเป็นผลที่เกี่ยวกับวัตถุ ยังต้องจัดเป็นฝ่ายวัตถุ ยังต้องใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นเครื่องมือเสวยผลนั้นๆ. หาใช่เป็นอุดมคติของชีวิตในด้านจิตต์หรือวิญญาณโดยแท้จริงไม่. อุดมคติในด้านที่เกี่ยวกับจิตต์ ต้องไม่อาศัยวัตถุโดยประการทั้งปวง, ไม่ต้องการเหยื่อล่อ และไม่มีการกินเหยื่อหรือป้อนเหยื่อ จิตต์ก็ยังเป็นสุขมากกว่ามากนัก. ในทางด้านวัตถุนั้น ต้องมีตัณหาหรือความอยากเป็นตัวนายโรง สำหรับเป็นผู้บริโภคนและอร่อย. แต่ในทางจิตต์ที่แท้จริง ต้องปราศจากตัณหา ไม่มีการบริโภค ไม่มีการอร่อย ไม่ต้องเหน้อยเพราะการบริโภคนั้นๆ ได้พักผ่อนเป็นอิสระจากการรบกวนของสิ่งเหล่านั้น. ได้หยุด ได้นั่ง ได้คงที่ ได้สงบและปลอดโปร่งโดยประการทั้งปวง ซึ่งเป็นสิ่งละเอียดและประณีตเกินกว่าผู้ที่เพิ่งเล็งแต่ในด้านวัตถุจะเข้าใจได้ง่ายๆ. โดยเหตุนี้จึงกล่าวว่า แม้จะได้สร้างความคิดความงามไว้เป็น

เครื่องอุ้นจิตต์ ทั้งในโลกนี้ และในโลกของพระпенเจ้าไว้มากมายเพียงไรก็ตาม แต่ถ้าวุฒิประสงค์นั้นๆ ยังเป็นวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความอรรอยแต่ประการใดแล้ว ตามมตินี้ หรือมติแห่งพุทธศาสนา ยังไม่จัดว่านั้นเป็นความสุขในด้านจิตต์หรือวิญญูณเลย. เพราะในด้านนี้ ทางพุทธศาสนาหมายเอาสุขที่ปราศจากอามิส หรือเหยื่อโลก โดยเด็ดขาดจริงๆ. คำที่ว่ากระทำชีวิตให้เต็มเปี่ยมทั้งด้านนอกและด้านใน จึงเป็นสิ่งที่ควรพินิจโดยถี่ถ้วนจริง อย่าให้หลงสำคัญผิดเอาส่วนสูงของด้านนอกมาเป็นด้านในไปได้. ตามความเป็นจริงนั้น เมื่อชีวิตนี้ได้ลุดถึงภูมิธรรมชั้นสูงสุดในด้านจิตต์แล้ว สิ่งต่างๆ ที่เคยเป็นเหยื่อล่อมาแต่กาลก่อน ก็มากลายเป็นเพียงเครื่องให้ความสะดวก หรือยานพาหนะไป ผู้นั้นจึงสามารถได้รับความผาสุกทั้งทางกายและทางจิตต์ ได้พร้อมกันทั้งสองด้าน โดยไม่ขัดขวางกัน.

มนุษย์เรายังเป็นปุลุชน แม้จะสมบรูณ์สักเพียงไร ก็ยังจัดว่าเป็นมนุษย์เพียงครั้งเดียว โดยนัยดังกล่าวแล้ว. พระอรียเจ้าประเภทต่างๆ เป็นพวกที่เกือบเต็มทั้งสองซีกมาแล้ว. ส่วนพระอรียเจ้าประเภทสุดท้ายคือพระอรหันต์นั้น เป็นพวกที่เต็มทั้งสองซีก. เพราะฉะนั้น โวหารทางศาสนาทั่วไป จึงเรียกท่านผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ว่า “ผู้ที่เต็มแล้ว” หรือ Perfected man หมายความว่า เป็นคนที่เต็มเปี่ยมสมบรูณ์จริงๆ แล้ว ทั้งด้านนอกและด้านใน, ทั้งด้านที่ปรากฏและด้านที่ไม่ปรากฏแก่ตาบุณชน, บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม, เป็นสุขทั้งกายและใจโดยแท้จริง. ตามความมุ่งหมายตามธรรมชาติล้วนๆ ที่ส่งเสริมสรรพชีวิตทั้งหลาย ให้วิวัฒน์สืบๆ กันขึ้นมา จนกระทั่งเป็นมนุษย์เห็นปานนี้ ก็เพื่อให้ลุดถึงความเป็นมนุษย์อันเต็มเปี่ยมอันนี้. เราทุกคน อยู่ภายใต้อิทธิพลของกฎแห่งธรรมชาติ, เราจึงมีความจริงอันเร้นลับ ประจำอยู่ในตัวทุกรูปทุกนาม ในข้อที่จะดั้นด้นไป

ให้จนถึงสภาพที่สูงที่สุด. ความจริงอันนี้ มีเหตุผลที่จะสังเกตได้จากข้อที่ว่า แม้จะเป็นคนโง่เง่าสักปานใด ก็ยังไฝ่ฝันที่จะเป็นคนดีที่สุด คนสูงที่สุด ด้วยกันทั้งนั้น. ต่างกันก็แต่ความรู้หรือความเข้าใจอย่างอื่น อันเกิดจากสิ่งแวดล้อมภายหลัง ทำให้เข้าใจในสิ่งที่เรียกว่าดีที่สุดหรือสูงที่สุด ผิดๆ กันไปเท่านั้น. พุทธบริษัทที่เป็นบรรพชิตหรือนักบวช ย่อมหมายความว่าเป็นผู้ที่หลีกออกไปบำเพ็ญพยายาม เพื่อเข้าถึงความเต็มรอบของชีวิต หรือความเป็นมนุษย์โดยเร็วนั่นเอง. ฆราวาสหรือผู้ที่ยังไม่ได้หลีกออกไป มีกิจมากมีเรื่องมาก มีสิ่งที่แวดล้อมทับถมมาก จึงตกเป็นเพศที่หนักกว่า หรือต่ำกว่าเพศบรรพชิต. เหตุการณ์ได้เป็นไปอย่างเหมาะสมที่สุดแล้ว ที่เรามีทั้งบรรพชิตและฆราวาส ซึ่งฆราวาสทั่วไปจะได้อาศัยบรรพชิตเป็นปัทมฐาน ในการบำเพ็ญเพื่อลู่อถึงความเต็มเปี่ยมในทางจิตต์. เมื่อบรรพชิตสำนึกถึงหน้าที่อันนี้ ย่อมเชื่อว่า บำเพ็ญประโยชน์แก่โลกทั้งมวล เพราะว่าถ้าตนเข้าถึงความจริงอันนี้แล้ว ย่อมเป็นการช่วยให้โลกได้เข้าถึงโดยง่ายด้วย. แม้ว่าการครองชีวิตตามแบบนี้ มีหลักว่าจะต้องมองโลกในด้านใน คือเห็นสิ่งทั้งปวงโดยความเป็นอันเดียวกัน อยู่เสมอไปก็ตาม ก็ไม่จำเป็นต้องกลัวไปว่าการทำเช่นนั้น จะทำให้กลายเป็นคนบ้า หรือคนที่มีจิตต์ไม่สมประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งไป. ทั้งนี้เพราะเหตุว่า การมองโลกในด้านใน ด้วยญาณอันเป็นภายในนั้น เป็นของพิเศษ เป็นของคล่องแคล่วต่อหน้าที่ของตนเอง. เมื่อได้รับการฝึกฝนสักเล็กน้อยแล้ว ย่อมพร้อมที่จะมอง พร้อมที่จะทำ และได้รับผลเป็นที่น่าพอใจเสมออย่างน้อยที่สุด ก็ทำให้หายตื่นโลก, หัวเราะเยาะสิ่งที่เข้ามาทำจิตต์ใจให้ยุ่งยาก ได้ทุกเมื่อ.

ปัญหาสืบต่อจากนี้ไปมีอยู่ว่า ตามธรรมดา คนเราบังคับจิตต์ของตัวเองไม่มีใครจะได้, หรือบางคนยอมไม่ได้เอาเสียทีเดียว. ถ้าเป็นดังนี้ การที่จะ

มองโลกในด้านในให้กันไปโดยสม่ำเสมอ จะกลายเป็นของยากอยู่บ้าง. เพื่อแก้ความขัดข้องในเรื่องนี้ ควรจะทราบวิธีการบังคับจิตต์ ชื้นง่าย ๆ อันพอเหมาะ กับคนธรรมดาทั่วไป พอเป็นเค้า ๆ เพื่อแก้ไขข้อติดขัดบางประการ อันอาจมีได้ทั่ว ๆ ไป และเท่าที่ควรทราบไว้เป็นเครื่องช่วยเหลือตัวเอง. ดังที่ข้าพเจ้าจะได้นำมาบรรยายเป็นพิเศษ ในฐานะเป็นเรื่องผนวก พอสมควรแก่ความต้องการของนักศึกษาในชั้นนี้ ดังต่อไปนี้.

....

การฝึกฝนจิตต์ หรือการบังคับจิตต์ให้อยู่ในอำนาจนั้น เป็นของสำคัญมากที่สุด เท่าเท่ากับที่มันเป็นคนของธรรมดาที่สุด เหมือนกัน. แต่อาศัยความที่มีผู้สนใจน้อย จึงถูกถ่ายเป็นของยากหรือพ้นวิสัย. ซึ่งแท้ที่จริงเป็นเพียงในสมัยที่โลกมีความนิยมหนักไปในทางวัตถุเกินไปเท่านั้น. ที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า เป็นของธรรมดา ก็โดยอาศัยเหตุผลที่ว่า มันเป็นเรื่องที่ถ้าเราตั้งใจฝึกกันจริงๆ ouchเดียวกับเรื่องทางภายนอกหรือทางกายแล้ว ก็อาจถึงผลสำเร็จได้เป็นขั้นๆ ouchกัน. การฝึกทางกายเช่นพลศึกษา ในด้านกีฬา คนเราสามารถทำได้แปลกๆ โดยที่ฝึกฝนมาอย่างถูกเทคนิค. แต่ถึงจะแปลกสักเพียงใดก็ดี เมื่อพิจารณาดูแล้ว เราขอมือถือกันว่าเป็นของธรรมดาที่สุด. ผู้ที่มีกำลังกายสมตามที่มีมนุษย์จะพึงมีแล้ว ขอมือฝึกได้ทั้งนั้น. แต่ที่เราไม่ใช่นักกีฬากันไปทุกคน ก็เพราะบางคนไม่ชอบ และไม่จำเป็น. การฝึกฝนอยู่เสมอๆ ช่วยให้กระทำได้แปลกๆ และวิจิตรยิ่งขึ้นไป. เมื่อกระทำถูกวิธี มีความพอใจที่จะทำในเบื้องต้น มีความเพียรพยายามในท่ามกลาง ไม่ขาดสาย ก็สามารถถึงผลสำเร็จในที่สุด. เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่า การฝึกฝนจิตต์นี้ ก็เป็นคนของธรรมดา เช่นเดียวกับการฝึกทางกาย คือเมื่อมีการฝึกมากและถูก

วิธีแล้ว ผลจักเกิดขึ้นในอัตราเดียวกัน. ส่วนที่กล่าวว่าเป็นของสำคัญที่สุด นั้น ก็เพราะว่าการทำเช่นนี้ เป็นช่องทางที่จะช่วยให้เราขึ้นถึงขีดเต็มเปี่ยม ของความเป็นมนุษย์ได้ อันจะทำให้เราได้เข้าถึงความสุข หรือสานติชะนิต หนึ่ง ที่เราจะพอใจเป็นอย่างมากในเมื่อได้เข้าถึงแล้ว.

ใจความของการฝึกฝนบังคับจิตต์ นั้น เมื่อก้าวโดยโหวหารธรรมดา ที่สุดแล้ว มันเป็นเพียงการระวังรักษาสิ่งที่กลับกลอกเร็วชะนิตหนึ่ง นั่นเอง. ถ้าจะเปรียบเทียบกับอุปรมา เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายๆ ข้าพเจ้าอยากจะสาธก ด้วยเรื่องธรรมดาที่สุด ว่ามีคนๆ หนึ่ง อยากได้เงินโดยวิธีแสดงละครลิงให้คน ดู, เขาก็ต้องไปจับลิงมาฝึกเป็นธรรมดา. ลิงเป็นสัตว์ที่กลับกลอก ปรโลกปลิ้น ลูกกลนและรวดเร็วอย่างไร ก็เป็นที่ทราบกันอยู่ดีแล้ว, การที่จะ ฝึกหรือบังคับลิง อันเป็นสัตว์ที่มีลักษณะกลับกลอกเห็นปานนั้น ให้กลับกลาย มาเป็นสัตว์ที่กระทำตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด ย่อมเป็นของยากและขบขัน. แต่เพราะเป็นของยากนั่นเอง คนจึงอยากดู และเก็บเงินได้ง่ายเพราะเหตุนั้น.

หลักใหญ่ๆ แห่งการฝึก ในกรณีนี้ มีอยู่ว่า เมื่อจับลิงมาได้แล้ว ในขั้นแรกที่สุดของการฝึก ก็คือจะต้องปราบปรามให้อยู่ในอำนาจ, หรือให้ หยุดกิริยาอาการชะนิตที่ไม่ต้องประสงค์เสียให้ได้ก่อน. เมื่อปราบ ให้อยู่ในอำนาจได้เป็นขั้นที่หนึ่งดังนี้แล้ว ขั้นต่อไปก็คือฝึกฝนให้ทำอย่างนั้น อย่างนี้แปลกๆ เป็นพิเศษตามที่ต้องการ. เมื่อกระทำได้ตามที่ต้องการแล้ว ผลคือการเก็บเงินค่าดู ก็เป็นสิ่งที่หวังได้โดยแน่นอน. โดยทำนองเดียวกันนี้ จิตต์ก็เป็นสิ่งที่กลับกลอก เบา เร็ว อย่างยิ่ง ดังนั้นเราท่านเคยได้ยินได้ฟังท่าน เปรียบเทียบกันมา ก็ปรากฏประจักษ์ว่าลิงเช่นเดียวกัน. เพราะจิตต์เป็นของ ที่เบามาก เร็วมาก การกลับกลอกจึงเร็วมาก. มิหนำซ้ำการกลับกลอกนั้น

ยังเป็นการกลีบกลอกชนิดที่จะกลิ้งไปในฝ่ายต่ำ ไม่ต้องการจะขึ้นมาฝ่ายสูง. เช่นเดียวกับปลาหรือสัตว์น้ำทั่วไป เมื่อเราจับขึ้นมาจากน้ำ โยนไปบนตลิ่ง มันก็คืนรนอย่างยิ่ง. และคืนรนเพื่อจะกลับลงสู่ น้ำ ไม่ยอมขึ้นบก ฉันทิด จิตต์ นี้ก็ฉันทัน. มันมีปกติกลีบกลอก และคืนลงฝ่ายต่ำ จะลงน้ำ กล่าวคือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส หรือที่เรียกว่าโลกนี้เอง. ฉะนั้น ในขั้นแรกจึงต้องมีการฝึกชะนิตให้อยู่ในอำนาจเสียก่อน คือละจากอารมณ์ฝ่ายต่ำที่เปรียบเหมือนน้ำ มาสงบอยู่ในอารมณ์ฝ่ายสูงอันใดอันหนึ่ง อันเป็นที่ๆ เรากำหนดให้. เมื่อฝึกอยู่ในอำนาจได้เป็นขั้นสมถภาวนาดังนี้ ก็เปรียบเหมือนลิงที่ถูกฝึกให้กลัวและอยู่ในอำนาจขั้นหนึ่งแล้ว. ต่อจากนั้นไปจึงฝึกขั้นสอง คือขั้นที่ทำให้กระทำอาการอันวิจิตรอย่างอื่นๆ สืบไป อันเปรียบกันได้กับขั้นวิปัสณาภาวนา. ต่อจากนั้นคือขั้นมรรคผล อันเปรียบได้กับการเก็บเงินจากผู้คู่ใจตามที่ตั้งใจไว้เดิม.

วิธีการแห่งการฝึก ในการที่จะปราบลิง ผู้ฝึกจะต้องปักหลักที่มั่นคงไว้ใจได้ แล้วใช้เชือกผูกลิงให้ติดอยู่กับหลักนั้น. ส่วนการฝึกลิง กล่าวคือจิตต์ ก็จะต้องมีหลักเช่นเดียวกัน. ตามที่เราทราบกันทั่วไป และที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญ ก็คืออานาปานสติกัมมฐาน เป็นกรรมฐานที่แพร่หลายมาก. ในกัมมฐานนี้ เราใช้ลมหายใจเข้าออก เป็นหลักปัก, และเป็นกัมมฐานที่สะดวกสบาย สามารถฝึกที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ เพราะตามธรรมชาติ เราก็หายใจเป็นธรรมชาติอยู่เองแล้ว. แนวแห่งลมหายใจที่เล่นเข้าเล่นออกอยู่อย่างไรนั้น เป็น “หลักผูกลิง.” เราผูกลิงคือจิตต์ ด้วยเชือกกล่าวคือสติ. เราเขียนลิงด้วยไม้คือสัมปชัญญะ. สติเป็นเครื่องกำหนดลมหายใจยังไม่ผลออกไปเสียเพียงใด เชือกผูกลิงก็ยังไม่ขาดอยู่เพียงนั้น. ลิงก็ไม่อาจหลุดไปจากหลัก วิ่งกลับเข้าปากกล่าวคือโลกิยารมณ์ได้ เป็น

ธรรมดาอยู่เอง. อีกประการหนึ่ง ควรทราบว่า สัตว์ป่าที่แรกจับมาจาก ป่า เช่นข้างเปนต้น เมื่อจับมาฝึกใหม่ๆ ย่อมดิ้นรนเหลือประมาณ. ตามที่เราเคยเห็นกันอยู่ มันดิ้นจนเชือกบาดเท้า บาดคอ ฟังลึกเข้าไปในเนื้อ หรือถึงกระดูกก็ยังดิ้น. เมื่อมันอยู่ในป่าตามธรรมชาติ มันไม่ดิ้น ไม่มีลักษณะที่น่าตกใจเหมือนเมื่อมันถูกฝึก. และเมื่อฝึกได้ดีเรียบร้อยแล้ว มันก็หยุดดิ้น และเป็นข้างที่สุภาพ พร้อมทั้งจะทำประโยชน์ตอบแทนเจ้าของ. จิตต์นี้ก็เช่นนั้น เมื่อมันคลุกกันอยู่กับอารมณ์ในโลก ก็ดูไม่ร้ายกาจอันใดนัก. แต่ครั้งถูกจับมามัดกับหลักสำหรับฝึก มันก็จะดิ้นในสภาวะที่น่ากลัวและแปลกประหลาด. ทั้งเป็นการดิ้นชนิดที่สามารถทำลายความตั้งใจ และความพากเพียรของบุคคลนั้นให้สูญสลายไป โดยให้เกิดความคิดว่าเราไม่มีอุปนิสัยที่จะฝึกสมาธิเสียแล้ว เปนต้น. อำนาจความดิ้นรนของจิตต์เมื่อถูกผูกถูกเขี่ย ย่อมประจักษ์เป็นภาวะที่ชวนให้เกิดความกลัว และอ่อนใจหรือกวัดแกว่ง ซึ่งถ้าเชือกคือสติไม่เหนียวแน่นพอ ก็อาจที่จะลี้มเล็กหรือทำลายลงในขณะนั้นได้. เพราะฉะนั้นจึงจำต้องใช้เชือกหรือสติให้มันไว้ ไม่หวั่นไหวไปตามอาการที่ปรากฏขึ้น ทั้งในทางที่ยั่วให้รู้สึกตื่นเต้น หรือในทางที่น่าตกใจกลัวก็ตาม. พึงกำหนดไว้แต่แรก และเห็นเป็นสังฆธรรมดา ว่าเปนคุณอาการของข้างที่เพิ่งถูกจับมาฝึก ฉันทก็ฉันทนั้น. ข้างที่อยู่ตามสัญชาติของมันในป่า เรียบร้อยไม่ตั้งต้งเหมือนข้างที่ถูกฝึกก็จริง แต่ยังเป็นข้างที่ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ เราจึงลงทุนทำข้างป่าให้เป็นข้างบ้าน โดยซื้อเอาด้วยการทนความเอะอะต้งต้งของมันชั่วขณะหนึ่ง ต่อจากนั้นก็สบาย. ด้วยว่าจิตต์ที่รับการฝึกฝนดีแล้ว ย่อมมีสภาวะตรงกันข้าม คือจะอยู่ในอำนาจ และนำมาแต่ความสงบเย็นอย่างเดียว เปนจิตต์ที่ไม่กลับกลอก บริสุทธิ์ ขาวผ่อง นิ่มนวล อ่อนโยน ควรแก่การงานทางฝ่ายจิตต์ เหมือนลิงที่พร้อมแล้วเพื่อจะเดินรำทำเพลงต่อไป. ในขั้นที่ฝึกให้อยู่ในอำนาจได้นี้ เรียกตามภาษาธรรมะว่า สมาธิ หรือ

สมถะกัมมฐาน. ได้ผลในขั้นนี้ คือความสงบ ความน่าดู ความเชื่อฟัง และความคล่องแคล่วต่อการฝึกในขั้นต่อไป. ขั้นต่อไปจากนี้ ก็คือการน้อมจิตต์ที่ฝึกไว้เป็นอย่างดีแล้วนั้น ไปสู่การพินิจพิจารณาธรรมทั้งปวง เพื่อเกิดปัญญาขั้นวิเศษรู้แจ้งแทงตลอด โดยประการที่มันจะไม่จับฉวย หรือยึดมั่นสิ่งใด อันจัดเป็นขั้นปัญญา หรือวิปัสสนากัมมฐาน จนกว่าจะสำเร็จเป็นมรรคผล ลุถึงความสุขชนิดที่เป็นโลกุตตระ, ไม่กลับคืนมาสู่ความต่ำ หรือความพร่อง อีกต่อไปตลอดอนันตกาล.

ลักษณะแห่งความเป็นสมาธิ นั้น, สำหรับการฝึกที่ใช้ลมหายใจเป็นหลักหรืออารมณ์ ในที่นี้ มีแนวย่อๆ คือ ขั้นแรกที่สุด การที่สติกำหนดลงตรงลมหายใจ ดูว่าบุคคคลจตสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้าที่สิ่งอื่นอีกสิ่งหนึ่ง เราเรียกว่า “**วิตก.**” ภาวะที่เรียกว่าวิตกในที่นี้ มิได้หมายถึงความตริตริก หรือคิดแต่อย่างหนึ่งอย่างใด แต่หมายถึงอาการที่สติกำหนดแน่วแน่เฉยๆอยู่ในอารมณ์ที่ไม่มีความหมาย (หรือไม่ทำความหมายในทางการพิจารณาหาเหตุผล) อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งเท่านั้น. ส่วนการที่จิตต์ต้องเคล้าเคลียกันอยู่กับอารมณ์กล่าวคือลมหายใจ ด้วยอำนาจสัมปชัญญะ อยู่ไปมา นั้นเรียกว่า “**วิจาร.**” ภาวะที่เรียกว่าวิจารในที่นี้ มิได้หมายถึงการพิจารณาหาเหตุผล หรือหมายถึงการใช้ปัญญาพิจารณาแต่อย่างใด. หมายถึงลักษณะที่จิตต์เคล้าอยู่กับอารมณ์อย่างทั่วถึง ไม่ออกห่าง. เมื่อเปรียบกับการผูกคอตายแล้ว วิตก ได้แก่การที่มันถูกผูกคอตายอยู่กับหลักโดยจะเพาะ. ส่วนวิจาร หมายถึงการที่มันเต้นอยู่รอบๆ หลัก จะไปๆมาๆขึ้นๆลงๆอย่างไร ก็เคล้ากันอยู่กับหลักนั่นเอง. ในขณะที่ยังเป็นเพียง วิตก วิจาร ล้วนๆ นี้ เราเรียกว่า ขณะแห่งปริกรรม หรือการปริกรรม. เมื่อการปริกรรมเป็นไปด้วยดี และถ้ากฏธรรมชาติแห่งจิตต์ได้ให้เกิดเหตุผลตามที่ควรเกิดอย่างไร

สืบไปแล้ว ก็จะเกิดความรู้สึกว่าจิตตัวยอมอยู่ในอำนาจ, และเกิดความ
 ซาบซ่าน หรืออิมใจชนิดหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า **“ปีติ.”** เป็นความอิมใจที่เกิด
 ซาบซ่านในขณะที่เริ่มรู้สึกว่าร่างกายได้เบาสบายไปทั่วตัว ไม่รู้สึกติดขัดหรือ
 อึดอัด ความร้อนในร่างกายได้สงบลง จนรู้สึกราวจะว่าไม่มีอยู่เลย ลมหายใจ
 ค่อยๆ ละเอียดยิ่งขึ้น จนคล้ายกับไม่มีการหายใจ ความตื้นตันของประสาท
 ไม่มีแม้แต่น้อย คงอยู่แต่ความเบาสบายอันเรียกว่าปีติ ซึ่งตามภาษาแห่ง
 ธรรมะ ย่อมหมายถึงความเอ็นใจอันซาบซ่านอยู่ในภายในเท่านั้น ไม่หมายถึง
 ความฟุ้งซ่าน หรือตื่นแรงแรงตื่นกา. และพร้อมๆ กันกับปีตินี้ ก็มีความรู้สึก
 ที่เป็นสุข หรือความปลอดโปร่งใจ รวมอยู่อย่างแนบแน่นด้วย โดยไม่ต้องมี
 เจตนาและเรียกความรู้สึกอันนี้ว่า **“สุข.”** ต่อจากนี้ก็เป็นหน้าที่ที่จะคุมความ
 รู้สึกอันนี้ให้ไปอย่างสม่ำเสมอด้วยดี เพราะเหตุว่าถึงได้หยุดตื่นแล้ว
 เชื้อหรือสติ ไม่ถูกกระชากอีกต่อไปแล้ว เพียงแต่รักษาภาวะอันนี้ให้คงที่อยู่
 ในลักษณะเดียวกันนี้, ซึ่งแท้ที่จริงก็ได้เริ่มมีกลมเกลียวกันมาตั้งแต่แรกแล้ว,
 ให้เป็นลักษณะที่เด่นชัดยิ่งขึ้น จนปรากฏชัดว่าจิตตั้ได้อยู่ในอารมณ์อัน
 เดียว เสมอต้นเสมอปลายแล้วจริงๆ ยิ่งขึ้นกว่าตอนต้นๆ ก็เป็นอันว่า
 สมาธินั้นได้ลุล่วงผลสำเร็จของมันอย่างเต็มเปี่ยมขั้นหนึ่ง. และเรียกความ
 มั่นคงเป็นอันเดี่ยวนี้นี้ว่า **“เอกัคคตา.”** และพึงทราบว่า ในขณะนี้ วิทก
 วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา ได้กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันพร้อมกันอยู่
 จนตลอดเวลาที่มันอยู่ในสมาธิ ไม่มีอื่นแทรกแซง จนกระทั่งถึงเวลาที่ผู้นั้นออก
 จากสมาธิ. การฝึกขั้นต่อไป ก็มีการฝึกให้เข้าสมาธิได้เร็ว อยู่ได้นาน
 ตามเวลาที่ต้องการ ตื่นหรือออกจากสมาธิได้ตรงตามเวลาที่ต้องการ คือมี
 ความชำนาญคล่องแคล่วจนกลายเป็นของชินหรือเคยตัว กระทั่งเวลาธรรมคา
 ทัวไป ก็รู้สึกว่าร่างกายยังได้อาบรคอยู่ด้วยปีติและสุขในภายในอยู่เสมอ ทุกๆ
 อิริยาบถ ไม่ว่าจะไปหรืออยู่ในสถานที่ไหน เหมือนกับคนที่มึลลาภใหญ่หลวง

มีความตืออกดีใจซาบซ่านอยู่ในที่ทุกแห่ง ไม่ว่าจะกำลังทำอะไรอยู่ ฉันใดก็ฉันนั้น. เมื่อลูถึงขั้นนี้ สิ่งที่เรียกว่าการฝึกจิตต์ ก็กล่าวได้ว่าลูถึงผลอันสมบูรณ์ขั้นหนึ่งแล้ว และเรียกว่าขั้นปฐมฌาน. ความเพ่งจิตต์อันเป็นบทเรียนขั้นต้น ได้ลูถึงแล้ว แม้เพียงเท่านี้ ก็สามารถใช้เป็นปัทภูฐานสำหรับพิจารณาในด้านปัญญา หรือวิปัสสนา ได้สืบไป. หากจะไม่พยายามในขั้นทุติยฌาน ตติยฌาน หรือจตุตถฌาน ก็ยังสามารถลูถึงโลกุตตรสุขได้ในวันหนึ่ง.

เพียงเท่านี้ เป็นสิ่งที่เหลือวิสัยหรือไม่ ? หากใช้ความกล้าหาญของความเป็นมนุษย์ไปให้ลูต้องแล้ว ก็ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ยากเกินไป อยู่ในวิสัยของคนธรรมดา ทุกๆ คน เพราะเหตุว่าที่จริงขั้นปฐมฌานนี้ ก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่ละเอียดเท่าใดนัก ยังเป็นขั้นที่หยาบอยู่ โดยเหตุที่ผู้มีอินทรีย์หรือกำลังใจอันสูง ย่อมสามารถลูถึงขั้นจตุตถฌาน หรือฝึกให้สูงขึ้นไปถึงพวกอรุพฌานก็ได้ ซึ่งเป็นขั้นที่นับว่าสูงสุด ในด้านการฝึกจิตต์. ส่วนในด้านการฝึกทางปัญญานั้น การฝึกจิตต์ในขั้นสูงถึงปานนั้น เป็นของไม่จำเป็น. เพราะว่าการเข้าถึงพุทธธรรม อาศัยการฝึกในด้านปัญญามากกว่า ในเมื่อกล่าวสำหรับคนทุกๆ ไป. ความข้อนี้ ปรากฏชัดอยู่ในพระอรหันตประวัติต่างๆ ไปแล้วว่า การฝึกจิตต์เพียงขั้นปฐมฌาน ก็สามารถบันลุมรรคผลได้ และบางท่านไม่เคยฝึกจิตต์ จนถึงขั้นฌาน เลยก็มี.

แนวสังเขปอย่างง่ายของอานาปานสติ ที่เหมาะสำหรับคนทั่วไป และง่ายกว่าที่ท่านกล่าวไว้อย่างละเอียด และเป็นเทคนิคจัดเกินไปในคัมภีร์ต่างๆ นั้น, มีอยู่ดังต่อไปนี้คือ ตามธรรมดาเราก็หายใจเข้าออกเป็นปกติอยู่แล้ว ครั้นมีสติกำหนดเข้าที่ลมหายใจนั้น ก็จะพบความเข้าออกของมัน หายใจเข้าเพียงไหนแล้วกลับออกมา กลับออกเพียงไหนแล้วกลับเข้าไป ตรงไหน

ระยะย่านกลาง นี่เป็นสิ่งที่ต้องกำหนดในขั้นแรก. และทั้งหมดนี้ เอาตามที่เราจะรู้สึกหรือสังเกตได้ง่ายๆ ไม่จำเป็นต้องคั้นหรือคอยจับให้จู้จี้เกินไป. ครั้นกำหนดเข้า ก็จะพบว่ามันค่อยๆ เบาเข้าหรือละเอียดเข้า โดยที่ร่างกายรับเข้า. ถ้าเบาเกินไปจนกำหนดไม่ได้ ก็ตั้งต้นหายใจให้หนักขึ้นสักหน่อยไปใหม่ จนกว่าจะได้ความสม่ำเสมอของลม และความกำหนดของสติที่ค่อยวิ่งไปตามลมที่เข้าออก, และรู้สึกว่าสม่ำเสมอดีขึ้นหนึ่งแล้ว. ต่อมา ก็ใช้สติกำหนดเฉพาะที่ “ปากทาง.” เช่นที่ช่องจมูก ทำความรู้สึกดูว่าที่ตรงนั้นมีแผลอ่อน เมื่อลมกระทบก็รู้สึกได้ง่ายทั้งเข้าและออก ไม่ต้องใช้สติกำหนดวิ่งเข้าออกตามลมเหมือนในระยะแรก. เพื่อให้เข้าใจง่าย ก็เปรียบเหมือนนายประตูที่เฝ้าประตู. ตามธรรมเนียมนายประตู มีหน้าที่ตรวจเฉพาะที่ประตูเท่านั้น คนเขาเข้าไปแล้วจะไปทำอะไรที่ไหน หรือออกไปแล้วจะไปไหน นั้นไม่ใช่หน้าที่ของนายประตู, สติในขั้นนี้ก็ฉันทัน คือคอยกำหนดตรงช่องจมูก ให้เป็นระยะสม่ำเสมอตามที่ลมผ่าน ทั้งนี้ก็เพื่อตัดภาระที่จะต้องวิ่งตาม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า เพื่อให้สงบ หรือประณีตยิ่งขึ้น.

หรือเปรียบอีกอย่างหนึ่ง เหมือนกับพี่เลี้ยงที่ไกวเปลให้เด็กเล็กๆ นอน. เมื่อเด็กยังไม่หลับ อาจลุกขึ้นคั่นรน หรือบางทีอาจลงมาจากเปลทั้งที่เปลกำลังไกวอยู่ก็ได้. เพราะฉะนั้น พี่เลี้ยงจึงต้องใช้ความระมัดระวัง จับตาอยู่ที่เปลเสมอไป ไม่ว่าเปลจะไกวไปสู่ดทางโน้น หรือกลับมาสู่ดทางนี้ ทั้งให้หลับสบายไปไม่ได้ จนตลอดเวลา. ครั้นนานเข้าเด็กก็จะค่อยสงบหรือจะหลับนิ่งอยู่แล้ว พี่เลี้ยงก็ไม่จำเป็นต้องจับตาอยู่ไปมาเหมือนระยะแรก เพียงแต่จับตาดูแวบหนึ่ง ขณะที่เปลผ่านมาตรงหน้าทุกๆ ครั้งที่ไกว ก็พอแล้ว เป็นความสงบกว่า ประณีตกว่า ระยะแรก. เมื่อเด็กหลับสนิทแล้ว พี่เลี้ยงก็พักผ่อนตามสบาย. สติที่เปรียบได้กับพี่เลี้ยง ก็เป็นดังนั้น คือตอนแรกเมื่อเริ่มปริกรรม จิตต์ยังหยาบอยู่ จึงต้องกวาดขันสติ ให้คอยกำหนด

ด้วยการวิ่งตามตลอดเวลา เพื่อว่าอย่าให้มีระยะว่าง ที่จิตต์อาจผละหนีไปเสียจากนิมิตร ในขณะที่ปริกรรม. ครั้นค่อยเชื่อฟัง หรือรับลงทั้งกายและจิตต์ ก็ปล่อยระยะให้บ้าง คงคุมเฉพาะขณะที่ผ่านมาตรงหน้า และผ่านมาตรงตามเวลาสม่ำเสมอ.

ลมหายใจที่ถูกกำหนดอยู่ ตามวิธีในระยะเวลาทั้งสอง ตามนัยที่กล่าวแล้วนี้ ลมหายใจนั้นๆ ได้นามว่า “**ปริกรรมนิมิตร**” หรือนิมิตรในขณะปริกรรม คือการเริ่มกระทำ. และนิมิตรในขณะปริกรรมเช่นนี้ ก็คือตัวลม นั้นโดยตรง ซึ่งเป็นวัตถุภายนอกที่เป็นอยู่เองตามธรรมดา ต่างจากนิมิตรในขณะจิตต์เฉียดที่จะเป็นสมาธิ ซึ่งเรียกว่า อุกคหนิมิตร, อันผู้ศึกษาจะต้องกำหนดไว้ให้แม่นยำด้วย. อุกคหนิมิตร เป็นนิมิตรที่เห็นเอาในใจ หรือในความรู้สึก (ที่เรียกว่า Imagine มันขึ้นใหม่) โดยเลียนแบบนิมิตรเก่าหรือของเก่า, แต่ในที่นี้มันเป็นไปโดยไร้เจตนา มากกว่าโดยเจตนาของผู้กำหนด.

อธิบายต่อไปว่า ในขณะที่มีสติกำหนดเหมือนนายประตู่ หรือเหมือนพี่เลี้ยงที่ไกวเปลเด็กที่กำลังหลับ คือการกำหนดอยู่ที่ลมหายใจในขั้นที่มันเป็นปกติดีแล้วนั้น สติก็มีภาระน้อยเข้าๆ จนกลายเป็นไร้เจตนา ก็คุมได้ และจิตต์ก็อ่อนโยนเชื่อฟังเช่นเดียวกับเมื่อตั้งเจตนาควบคุม. ในระยะนี้ สติจะละหรือปล่อยวางจากลมหายใจที่เป็นนิมิตรภายนอก. สร้างหรือ (Imagine) นิมิตรขึ้นใหม่ โดยรูปเดียวกัน ช้ำหรือทับลงไปในที่เดียวกัน จะเพาะในที่นี้ก็คือความรู้สึกที่ตรงช่องจุมูก มีการรู้สึกลักษณะเดียวกัน แต่ความรู้สึกอันนี้ได้กลายเป็นชนิด กิ่งสำนึก (หรือที่เรียกว่า Subconscious) ไปเสียแล้ว แทนที่จะมีความรู้สึกชนิดที่เป็นเจตนาต้นๆ อยู่ เหมือนในระยะเวลาแรก. ความรู้สึกอันนี้ มิใช่เป็นความเปลอสติ หรือปราศจากความควบคุม แต่มันเป็นสติที่ลางรอยหรืออยู่ตัว หรือเคยชินไปเสียแล้ว. สิ่งที่สติกำหนดในระยะนี้ จึงมิใช่ลมหายใจหยาบๆ อันเก่าที่เข้าๆออกๆอยู่, แต่มันเป็นลมหายใจใน

มโนคติ หรือภาพทางมโนคติ ที่สติกำหนดอยู่ในเวลานั้น โดยถอดรูปออกมา จากลมหายใจธรรมดา ในระยะแรกนั่นเอง และเราเรียกนิมิตรอันใหม่นี้ว่า “อุคคหนิมิตร” หรือนิมิตรติดตามในด้านใน เป็นนิมิตรในขณะที่จิตต์เป็น อุปะจารสมาธิ คือเฉียดสมาธิจริงๆ เข้าไปแล้ว. นิมิตรติดตามหรือจิตใจ เช่นภาพวิวงามๆ ที่ติดตามจากการไปเที่ยวทะเล หรือที่ไหนก็ตาม เนื่อง จากเราฟังในภาพนั้นโดยตั้งอกตั้งใจนานเกินไป หรือนานพอที่จะติดตามได้ เมื่อใดเราอยากจะเห็น เราอาจนึกเห็น และเมื่อปล่อยอารมณ์ให้เป็นชนิดที่ เรียกว่ากึ่งสำนึก ภาพนั้นจะเด่น และหยุดนิ่งอยู่ในใจของเราได้โดยไร้เจตนา. ความรู้สึกที่ตรงช่องจุมูกก็เช่นเดียวกัน เมื่อกลายเป็นอุคคหนิมิตร ติดตามหรือ ติดตามในภายในแล้ว สิ่งที่สติกำหนดในระยะนั้น ก็เป็นเพียง “ภาพแห่งความรู้สึก” ที่มันสร้างขึ้นเองโดยไร้เจตนา เนื่องจากความเคยชิน และจิตต์ถูก บังคับให้เพ่งอยู่ในลักษณะอย่างเดียว นานพอนั่นเอง. เพราะฉะนั้น จึง กล่าวได้ว่า นิมิตรในระยะที่สอง หรืออุคคหนิมิตรนี้ หาใช่นิมิตรอันเก่าในระยะ บริกรรมไม่. จะมีเหมือนกันบ้าง ก็ตรงที่มีรูปหรือลักษณะอย่างเดียวกัน เท่านั้น, โดยจะเพาะในการเจริญอานาปานสตินี้ เหมือนกันตรงที่ความรู้สึก ที่ตั้งใจกำหนดตรงช่องจุมูก กับภาพแห่งความรู้สึกอันนั่นเอง เด่นเป็นมโนคติ ภาพ แทนขึ้นมาให้สติกำหนด ตรงที่เดียวกันนั่นเอง. แต่นิมิตรในขั้นที่เป็น มโนคติภาพนี้ เป็นสิ่งที่มีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งคือ คล่องแคล่ว หรือพร้อม ที่จะเปลี่ยนตัวอยู่เสมอ อย่างที่เรียก Active ที่สุด ซึ่งในขั้นต่อไป มันจะ ได้เปลี่ยนตัวไปตามความอ่อนน้อม ในทันที แม้ว่าความอ่อนน้อมนั้น จะมีเจตนา น้อยที่สุด คุณว่าไร้เจตนาก็ตาม.

ความเปลี่ยนแปลงของนิมิตร ในขั้นต่อไปจากนี้ก็คือว่า เมื่ออุคคหนิมิตร ได้ ถูกกำหนดและเป็นไปด้วยดี และลงรอยสม่ำเสมอแล้ว ความปรากฏแห่ง

นิมิตรนั้น เียบยงบนานสมควรแก่เวลาเข้า ทั้งจิตต์ก็ยิ่งรำงับเข้า นิมิตรนั้น จะเปลี่ยนรูปร่างไปชั้นหนึ่ง ซึ่งจะปรากฏเป็นดวงหรือวงเด่น มีลักษณะงดงาม ใหญ่เล็กเพียงไร และราวจะว่าตั้งอยู่ที่ตรงไหน นั้นย่อมแล้วแต่บุคคล ซึ่งไม่เหมือนกันทุกคนไป. เช่นบางคน ในขณะที่นั้น จะปรากฏมโนคติภาพ อันไร้เจตนา เห็นชัดในภายใน เป็นกลุ่มขาวอยู่ตรงหน้า หรือเป็นดวงจันทร์ มหิมา ในอากาศ หรือบนยอดไม้ หรือที่ช่องจุมุก ย่อมแล้วแต่บุคคลเป็น ส่วนใหญ่ ประกอบกับอาศัยความนุ่มนวลเล็กน้อยของจิตต์ด้วยอันเป็นไปเอง, ซึ่งบางคราวเป็นไปในทางที่แปลกประหลาดอยู่มาก. เมื่อนิมิตรอันใหม่นี้ ได้เปลี่ยนรูป ใหญ่ออก หรือเล็กเข้า หรือเคลื่อนที่ไปมาบ้าง ในระยะแรกๆ ของการปรากฏ ตามควรแก่เวลาหรือเหตุแวดล้อมจิตต์ในภายในอย่างอื่น ๆ แล้ว ในไม่ช้านักก็จักคงตัว และไม่มีการเปลี่ยนแปลงอีกต่อไป ซึ่งเป็นขั้นสุด ที่จิตต์ หรือลึง จะสงบ สบาย คงที่ ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างไรอีกจุกกัน, คง ชิมซาบอยู่ด้วยความรู้สึก อันจักสังเกตได้ ๕ ประการ กล่าวคือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา กลมกล่อมอยู่ในสภาพของจิตต์ โดยนัยดังกล่าวแล้ว และจิตต์พร้อมจะนุ่มไปสู่วิปัสสนาญาณในขั้นสูงเต็มที่. และเรียกนิมิตร ในขั้นนี้ว่า “**ปฏิภาคนิมิตร.**” ในขณะที่ จิตต์ปราศจากอารมณ์ร้าย หรือที่เรียกว่านิเวรณ โดยประการทั้งปวง. และยิ่งกว่านั้นก็ถือว่า อารมณ์ ร้ายนั้นๆ จักไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในขณะที่จิตต์อยู่ในลักษณะเช่นนี้ หรือใน ขณะที่จิตต์ยังอาบย้อมอยู่ด้วยรสแห่งสมาธินี้ ในตอนหลังๆมา ไม่ว่าผู้ นั้น จะอยู่ในอิริยาบถไหน. ความซาบซ่านด้วยรสของสมาธิ มีกำลังมากพอที่ จะกันไม่ให้อารมณ์ร้ายๆนั้น โผล่ขึ้นในจิตต์ได้ ซึ่งจะทำให้ผู้นั้นกระหม่อม ว่า ตนเป็นผู้ที่มีสุขที่สุด.

ผลของสมาธิ หรือการอบรมจิตต์ โดยนัยดังกล่าวมานี้ ย่อมแบ่งผล นั้นๆ ออกได้ตามที่ประจักษ์ชัด เป็น ๒ สถาน คืออย่างแรก ได้แก่ความสุข

ชนิดหนึ่ง อันเป็นความสุขชนิดใหม่ ที่เรายังไม่เคยพบมาก่อน ค่าที่เรายังไม่เคยได้บังคับจิตใจ ให้อยู่ในอำนาจได้ลึกซึ้งเห็นปานนี้; เป็นความสุขชนิดที่ไม่ต้องอาศัย รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ชนิดที่ชวนใจ อันเป็นของร้อน. สุขของสมาธิจึงเป็นของเย็นแสนจะเย็น และเย็นเองโดยไม่ต้องรดน้ำ; เป็นความสุขที่พอกกล่าวได้ว่า เป็นการชิมรสล่วงหน้าของการลู่ถึงพระนิพพาน หรือรสของความว่างจากสรรพกิเลส. แม้ว่าพระนิพพานยังไม่ปรากฏ หรือเป็นสิ่งที่ผู้นั้นลู่ถึง ในขั้นนี้ก็จริง แต่เป็นการแสดงรสที่แปลกเกินกว่าที่จะคาดถึงให้ล่วงหน้า เท่าที่อาจเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สืบสวนยิ่งขึ้นไปอีก ด้วยความกล้าหาญ; และทั้งพอจะเทียบเคียงได้ด้วยการอนุมาน ว่ารสแห่งการลู่ถึงพระนิพพาน ก็จักเป็นไปได้โดยแนวโน้ม เป็นแต่ว่าจักปราณีต หรือสูงขึ้นไปกว่านี้อีกมากนัก เท่านั้น. ก็คนธรรมดา ที่ไม่เคยฝึก หรือไม่เคยชิมรสของสมาธิ เมื่ออยากจะหยั่งทราบรสของสมาธิล่วงหน้า ก็พอจะทำได้โดยการเทียบเคียง คือคำนวณถึงรสแห่งความสุขใจ ในขณะที่เรียกว่าตนมี “อารมณ์สงบเย็น” เป็นที่สุด ว่ามีรสเป็นประการใด แล้วเพิ่มปริมาณแห่งความปราณีตและความสูง ขึ้นอีกให้หลายเท่า ก็พอจะหยั่งทราบรสของสมาธิได้ นี่ฉันใด, การเทียบเคียงรสแห่งสมาธิ กับรสแห่งการลู่ถึงนิพพาน ก็มีทางที่พอจะทำได้บ้าง โดยทำนองเดียวกัน ฉะนั้น. แม้จะไม่ตรงกันโดยประการทั้งปวง ก็ยังเป็นทางที่จะเข้าใจลึกความรู้ หรือความจริงในเบื้องสูง ได้ง่ายเข้าอีกเป็นอันมาก. นี่เป็นผลอย่างแรกของสมาธิ ซึ่งเรียกตามโหราศาสตร์ว่า “การเสวยสุขในทิฐฐุธรรม” ชนิดหนึ่ง, ซึ่งแม้ว่าการพากเพียรของตน จะมาหมดกำลังสิ้นสุดลงเสียเพียงขั้นนี้ ก็ยังนับได้ว่า การกระทำของตนไม่เสียหาย อยู่มากแล้ว.

ผลประการที่สองก็คือว่า เมื่อจิตใจเป็นสมาธิด้วยดีแล้ว วิปัสณาญาณ จักเป็นไปได้ด้วยดี และมองเห็นความจริงในสรรพสังขารได้แจ่มแจ้ง เพราะว่สมาธินั้นเป็นเหมือนการลับมีดให้คม หรือการเช็ดแว่นกระจกให้ใส มีดที่

คมแล้ว ใช้ตัดฟันได้, แวนที่ใสแล้ว ใช้ส่องได้ และได้ผลตามที่ต้องการ. สมาธิจิตต์ คือจิตต์ที่สงบตั้งมั่น บริสุทธิ์ ขาวผ่อง, และโดยจะเพาะอย่างยังมีลักษณะสำคัญคือ ควรแก่การงาน หรือที่เรียกว่า กมฺมุนิโย ควรแก่การงานในฝ่ายจิตต์ เช่นการเพ่งคิดเป็นต้น. จิตต์ของคนตามธรรมดา ไม่เป็นกรรมนิยะ หรือไม่ควรแก่การงาน คือวิปัสณาภาวนา คือมักตกไปในอารมณ์ที่น่ารักน่าใคร่ ตามแต่มันจะชอบตกไปในอารมณ์อย่างไร. เหตุนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องมีการฝึกฝนจิตต์บ้างเป็นอย่างน้อย. จิตต์ที่ฝึกไว้ดีแล้ว จะอ่อนโยน ดูว่าลึงหรือซ้าง ที่ได้รับการฝึกอย่างดีที่สุด สามารถใช้ทำประโยชน์ได้คล่องแคล่ว มีลักษณะ เข้มแข็ง อดทน แปรปรวนยาก ความรักครอบงายาก ความโกรธครอบงายาก ความเกลียด ความริษยา และอื่นๆ ทั้งหมดครอบงายาก หรือยากที่จะเกิดขึ้นแก่จิตต์. เมื่อความรู้สึกเช่นนี้ผ่านมา จิตต์จะรู้สึกเหมือนหัวเราะเยาะ, จึงไม่สามารถทำความปั่นป่วนอันใดให้แก่จิตต์ได้ แม้อารมณ์ร้ายนั้นๆ จะประดังกันเข้ามา ก็ไม่ก่อให้เกิดความฟุ้งซ่านอันใด แก่ผู้ที่จิตต์กำลังอาบอยู่ด้วยรสแห่งสมาธิ นั้นได้. ด้วยเหตุที่จิตต์มีลักษณะควรแก่การงาน มีสภาวะเห็นปานดังนี้ จึงมีประสิทธิภาพในอันที่จะมองเห็นความจริงในสรรพธรรมทั่วไป. เพราะเหตุนั้น การน้อมจิตต์ชนิดนี้ ไปเพื่อพิจารณาสังขารธรรมทั้งหลาย จึงเป็นสิ่งที่กระทำได้โดยง่าย ซึ่งท่านทั้งหลายอาจทราบโดยประจักษ์ ด้วยตนเอง ในเมื่อลองกระทำดู.

เมื่อท่านสามารถปรับปรุงจิตต์ของท่านให้อยู่ในลักษณะทั้งสอง กล่าวคือมีทั้งความสุขในทันตาเห็น และเหมาะสมที่จะรู้ธรรมในขั้นวิปัสณายังๆ ขึ้นไป โดยอำนาจความเป็นสมาธิ ตามนัยดังกล่าวมาแล้วเช่นนี้ ก็แปลว่าจิตต์ของท่านสามารถที่จะมองเห็นโลกในด้านใน. ท่านจะมอง ไต้ะ แก้วอิ โคม ไฟฟ้า หนังสือ หรือสิ่งอื่นๆ ท่านจะเห็นลักษณะแห่งความเป็นอันเดียว หรือ

เหมือนกันทั้งหมด ของสิ่งเหล่านี้. ไม่ว่าจะมองไปทางไหน จิตต์ในภายในของท่านจะยิ้มด้วยความสดชื่นพุ่มใจ อยู่ภายในตลอดเวลา เพราะเหตุว่ามันได้เห็นโลกในด้านใน ที่มนุษย์ตามธรรมดาไม่เคยได้เห็น. ไม่ว่าจะเห็นรูปารมณ์อย่างไร ย่อมได้ความรู้ชะนิตที่เป็นการค้นพบใหม่ไปทั้งหมด. ในขณะนี้ มีความรู้สึกเป็นสุขที่อาบรดตัวเองอยู่ เหมือนกับพวกนักวิทยาศาสตร์ที่ค้นความจริงอันใหม่ได้ และเป็นความจริงชั้นใหญ่หลวง ยังผลพิเศษให้เกิดขึ้นในขณะนั้นทันที และสืบมา. ต่อนี้ไป สิ่งทั้งปวงในโลก ไม่มีอะไรที่จะ ตำตา ตำหู ตำมูก ตำลิ้น ตำกาย ของท่านได้ ในแง่ที่ทำให้ท่านไม่ชอบ โกรธเคือง หรือรำคาญ. ไม่มีอะไรที่จะมา คึงหู คึงตา คึงมูก คึงลิ้น คึงกาย ของท่านได้ ในแง่ที่ช่วยวนท่าน ให้รัก ให้ติดพันอยู่ด้วยใจ อันเป็นการทำลายอิสสระของมัน. โลกียารมณ์ทั้งหลาย กลายเป็นของที่น่าหัวเราะเยาะ. โลกทั้งสิ้นมีสภาวะราวกะว่าหียบมือเดียว และอยู่ในกำมือของท่านโดยประการทั้งปวง ค่าที่มันไม่สามารถกระทำแก่จิตต์ใจของท่านได้ ในขณะที่ท่านเห็นมันด้วยญาณในด้านใน มีสภาวะเห็นปานคั้งนี้. ถ้าหากว่าท่านสามารถประคองจิตต์ไว้ได้โดยท่านองนี้ และให้เจริญองงาม แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นโดยประการที่ว่า ไม่ว่าจะท่านจะ เดิน ยืน นั่ง นอน หรือไปในสถานที่ไหน ญาณอันนี้ก็ไม่สามารถจะลบลเลื่อนไปจากจิตต์ของท่านแล้ว ก็นับว่าท่านได้ความมั่นคงอย่างเอกอุ. แต่เมื่อความชำนาญยังมีน้อย ญาณของท่านยังเป็นของใหม่ ยังอ่อนอยู่ ย่อมจะกลับหรือเสื่อมหรือหายไปเสียโดยง่าย ท่านจึงจำต้องทะนุถนอมระมัดระวังไว้ด้วยดี จนสุดสามารถของท่าน ซึ่งท่านเปรียบเทียบการระมัดระวังอันนี้ไว้ว่า ให้มีมากเหมือนหญิงผู้มีครรภ์แก่ มีลูกในครรภ์ที่เชื่อกันว่าคลอดออกมาแล้ว จะมีอำนาจเปนมหาจักรพรรดิ, ถนอมครรภ์ของตัวอย่างเต็มที่, เพื่อว่าลูกอันเปนมหาบุรุษนั้น จะได้ไม่ตายเสียในครรภ์. ผู้ที่เพ็งจะบังคับจิตต์ได้ใหม่ๆ ก็จำเป็นที่จะต้องประคับประคองให้มากเห็น

ปานนั้น. สำหรับญาณหรือวิปัสณาจิตต์ที่ยังอ่อน คือเพิ่งจะเข้าถึงการมองเห็นโลกในด้านในเป็นครั้งแรกด้วยแล้ว ในขั้นนี้ จะต้องระมัดระวังให้มาก แม้จะต้องเสียสละสิ่งอื่นๆเพียงไรก็ยอม จนกว่ามันจะตั้งตัวได้มั่นคงเสียก่อน. เช่นเพื่อรักษาสิ่งๆนี้ อาจต้องเสียสละการสมาคมกับคนบางคน งดไปในที่บางแห่ง ยอมเสียรายได้หรือสิทธิบางประการ ก็ต้องสามารถเสียสละได้, เช่นเดียวกับการเจ็บป่วยถึงขีดจะเสียชีวิต คนเราย่อมเสียสละสิ่งนั้นๆได้ฉันใด ก็ฉันนั้น. และในด้านตรงกันข้าม จะต้องเลือกคบกับบุคคลบางพวก เลือกไปในสถานที่บางแห่ง เสพสิ่งบางสิ่ง คือสถานที่หรือบุคคล และวัตถุใดๆ เมื่อเสพคบด้วยแล้ว เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ ให้สมาธิตั้งมั่นอยู่ได้ หรือตั้งมั่นยิ่งขึ้น ก็ให้พึงเสพคบกับบุคคลนั้น เว้นบุคคลหรือสถานที่อันเป็นข้าศึก โดยจะเพาะเหมือนคนเจ็บเว้นของแสลง.

อีกประการหนึ่ง ที่ควรทราบไว้ก็คือว่า การกระทำที่เกี่ยวกับการระวังรักษาจิตต์ หรือการกำหนดดั่งว่ามานี้ ในที่ทุกสถาน จะทำให้ท่านกลายเป็นคนมีจิตต์ที่ผิดปกติ จนแสดงออกมาเป็นที่ไม่น่าไว้ใจ หรือน่ารังเกียจระอา สำหรับบุคคลทั่วไป หรือจะทำให้ท่าน เคน ยืน นั่ง นอน ด้วยท่าทางอันแปลกประหลาด หรืออึดอัดขัดขวาง ดั่งนี้ก็หาไม่. และจะเป็นความยากลำบาก โดยจะต้องลงนั่งสมาธิหลับตาภาวนาไปเสียทุกแห่ง ก็หาไม่. ทั้งนี้เพราะว่า ความรู้สึกที่เป็นลักษณะ และเป็นรสชาติของสมาธินั้น เมื่อได้กระทำพอคล่องแคล่วชำนาญตามสมควรแล้ว จะกลายเป็นสิ่งที่อาบรดชุ่มชื้น ติดอยู่กับจิตต์เอง. แม้แต่เพียงที่ได้กระทำได้เป็นครั้งแรก ก็สามารถซึมซาบอยู่กับจิตต์เป็นเวลานานวัน กว่าจะจางหายไปได้ โดยความประมาทของผู้บำเพ็ญ. ถ้าจะเปรียบเทียบกับเรื่องธรรมดา ก็เช่นเดียวกับถ้าเรามีปิติยินดีอะไรสักอย่างหนึ่ง อย่างแรงกล้า เช่นได้รับโชคกลาง หรือเกียรติยศอย่างสูง ในการทำอะไรสำเร็จสักอย่างหนึ่ง ความปิตินั้นซาบซ่านอยู่ตลอดเวลา หรือ

ทุกๆ อิริยาบถ กระทั่งหลับก็ยังคงฝันดี. แม้จะออกไปที่ถนน หรือที่คนอัดแอมันก็ยังคงซาบซ่าอยู่ นั่นเอง จนกระทั่งมันจะค่อยๆ จางไป ด้วยอำนาจเหตุปัจจัยของมันเอง ที่ค่อยๆ อ่อนไป หรือจืดไปในระยะหลัง. ส่วนปิติหรือสุขที่เป็นรสของสมาธินั้น เมื่อฝึกฝนดีแล้ว มีแต่จะทำความพอใจให้ยิ่งขึ้น. และต่อไปจะกลายเป็นสันดาน หรือประจำอยู่ในสันดาน โดยที่อาจเรียกขึ้นมาได้ในขณะจิตต์เดียว เพราะได้กลายเป็นเพียงความจำ หรืออยู่ในความทรงจำขณะจิตต์หนึ่งเท่านั้น เพียงแต่นึกถึง รสอันซาบซ่า ก็จะแผ่ซ่าไปเอง และเข้าอยู่ในสภาพอันเป็นสมาธิอย่างแรง ได้ทันที. ฉะนั้นจึงเป็นอันว่าต่อไปนี้ ก็เท่ากับเราได้เครื่องมือวิเศษขณะจิตต์หนึ่ง ที่สามารถให้ความสุขแก่เราได้ได้ง่าย และมาก และเร็วกว่าแต่ก่อน. คือว่าอารมณ์ร้ายต่างๆ เช่น ความกำหนัด ความหลงรัก ความโกรธ ความเกลียด ความอิจฉาริษยา จะไม่ครอบงำเราได้ หรือได้ง่ายๆ. ถ้าเป็นนักการเมือง ก็เหมาะที่จะได้วาทะด้วยความคิดที่รอบคอบและบึกบึน. ถ้าเป็นนักสอนศาสนา ก็เหมาะที่จะรับคำคัดค้านอย่างมุงร้ายของพวกที่ไม่เลื่อมใส หรือพวกที่มาล้อเลียน. หรือท่านจะเป็นผู้มีกิจการงานในหน้าที่ ประเภทไหนก็ตาม ท่านจะสามารถทรงตัว ดำรงตัวไว้ได้ ขณะจิตต์ที่เรียกว่า ฟุ้งตัวของตัวเองไว้ได้เสมอไป. ท่านจะมีอำนาจดำรงสติของตัวเอง หรือที่เรียกว่า Equilibrium อย่างเพียงพอ ไม่ว่าจะเข้าไปในสมาคมไหน หรือสถานที่เช่นไร. เพียงเท่าที่กล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายจะเห็นได้แล้วว่า จิตต์ที่เป็นสมาธิ หรือเป็นกรรมนิโยนี้ เป็นจิตต์ที่เหมาะสมแก่การงานในหน้าที่ ทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรมเพียงไร.

ขอสรุปความในที่สุดว่า จิตต์ที่ได้รับการฝึกจนเป็นจิตต์ที่มั่นคงด้วยดี เห็นปานนี้แล้ว มันพร้อมหรือคล่องแคล่วต่อการที่จะทำให้ท่านเป็นสุขในทันตาเห็น และจะทำให้ท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมที่จะลู่อถึงคุณธรรมในเบื้องสูง โดย

ประการทั้งปวง. การเห็นสิ่งทั้งหลายโดยแจ่มแจ้ง หรือการเข้าถึงพุทธ-
 ธรรม ด้วยการมองโลกในด้านใน จะเป็นไปได้ ก็ต้องอาศัยสมาธินี้เป็น
 มาตรฐาน ก็ยังเป็นสมาธิเพียงใด ก็ยังเข้าถึงพุทธธรรมได้ง่ายและเร็วเข้า
 เพียงนั้น. หากจะยังไม่สามารถเข้าถึงธรรมขั้นสูงสุดในเวลานี้ ก็ยังสามารถ
 ที่จะส่งเสริมให้เข้าถึงได้ในเวลาอันเร็ววัน ถ้าหากว่าได้ยึดเอาปฏิบัติอันนี้
 เป็นเครื่องดำเนินชีวิต อยู่ตลอดเวลา ตลอดปี จนกว่าจะถึงอายุขัย. ทั้ง
 หมดนี้ เป็นแนวตั้งเขป เรื่องสมาธิ.

.....

.....

.....

.....

ก่อนแต่จะจบกถาเรื่องนี้ ข้าพเจ้าใคร่จะขออ้ออีกว่า แนวปฏิบัติของ
 บุคคลจำพวกปัญญาวิมุตต์ อาศัยความใคร่ครวญเป็นส่วนใหญ่ หรือกล่าว
 อีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ฟังปัญญา ยิ่งกว่าฟังสมาธิ ; หรือทำให้มากในปัญญา
 ยิ่งกว่าสมาธินั่นเอง. ฉะนั้น เมื่อได้ทราบเรื่องของสมาธิ และรู้เท่าทัน
 ในการบังคับจิตต์พอสมควรแล้ว ข้อสำคัญจะต้องยึดแนวปัญญา หรือการ
 พิจารณาเป็นส่วนใหญ่อีกสืบไป, โดยนัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้น. จะต้อง
 พยายามยึดแนวใหม่ คือแนวที่จะดำรงจิตต์ไว้อย่างเป็นอิสระ ไม่ติดตั้ง
 ฝังรากในลัทธิหรือปรัชญาที่เคยยึดถือไว้ ชะนิตที่เคยแย้งแย้งกันเสียงแข็ง. ไม่
 ยึดถือในกาย ซึ่งเป็เพียงเครื่องหมายหรือยี่ห่อภายนอก เพราะการเข้าถึง
 พุทธธรรมที่แท้จริง ไม่อาจจัดให้เป็นนิกายได้ มีอยู่ก็แต่ว่า ใครประพฤติ
 ถูกตรงตามที่เป็นจริง ก็ลู่ถึงธรรมอันประเสริฐนั้นเท่านั้น, และไม่อาจปิดยี่ห่อ
 หรือนามนิกาย ให้ตรงกันกับคุณภาพที่แท้จริงได้เหมือนสิ่งของเครื่องใช้
 ที่วางขายตามตลาด เพราะเป็นเรื่องภายในและเฉพาะบุคคล. การหลงยึดถือ
 ในลัทธิ หรือนิกาย กลับเป็นผ้าที่มีดม้วนหนักเข้า ไม่เป็นอิสระจากความยึดถือ

และสำคัญผิด. ข้อที่ตนเคยยึดถือนิกาย หรือหลักปรัชญามาแล้วแต่ก่อน
 อย่างไม่ ย่าจีนแบกไว้โดยเหตุผลซึ่งมีอยู่ก็แต่เพียงว่า กลัวคนอื่นเขาจะหา
 ว่าตนเป็นคนไม่จริง เคยพูดเคยยืนยันไว้อย่างนี้ แล้วมากลับตัวเป็นอย่างอื่นไป
 เสียแล้ว. ความจริงขณะนั้นคือถืออื่น เคยพูดอย่างไรแล้ว แม้ผิดก็ไม่ยอม
 กลับคำนั้น กลับจะเป็นการแบกเอาความเท็จที่ไร้ประโยชน์ไว้จนตาย หา
 ไขเป็นคนจริงไม่. การเข้าถึงพุทธธรรม ต้องการคนจริงที่บริสุทธิ์ คือมีใจ
 เป็นอิสระ ถือความถูกต้องความเป็นนิกาย ถือเอาการบรรลุมรรคผล เป็นเครื่อง
 หมายของนิกาย, หาใช่ถือเอาแบบแผนของกิริยาท่าทาง และความเสกสรร
 อย่างอื่นๆ ขึ้นเป็นเครื่องหมายของนิกายไม่. ฉะนั้น ในขั้นต้น จะต้องจัด
 ปิดเป้าความรู้สึก ที่ยึดถือด้วยอำนาจทิฐิมานะเช่นนี้ ให้หมดไปเสียชั้นหนึ่ง
 ก่อน. กล้ายอมเสียสละ ไม่กลัวหรือละอายว่าตนเคยยืนยันทิฐิหรือความ
 เห็นเช่นนี้ บัดนี้ทำไมมาละเสีย. ทั้งนี้ โดยหวังผลที่จะชำระจิตต์ให้หมดจด
 จากโสโครกแห่งการหลงยึดถือ จิตต์จะเป็นสมาธิได้ง่าย หรือเป็นเองในทันที
 ที่จิตต์หมดจดจากฝ้ออันสกปรกเหล่านี้ จะรักษาสมาธิภาวะของจิตต์ไว้ได้
 โดยง่าย ทั้งอาจดำเนินไปโดยแจ่มใสจริงๆ. ตนจะต้องยึดอย่างสดชื่น ใน
 เมื่อเหลียวย้อนกลับไปดูทิฐิโสโครก ที่ตนผ่านพ้นมาแล้วที่ไร.

การถอนความยึดถือติดแน่นในลัทธิและนิกายนั้น ย่อมหมายถึงการไม่
 ยึดถือในบุคคล หรือวัตถุภายนอกอื่นๆด้วย. การยึดถือบุคคลภายนอก เช่น
 ความยึดว่าบุคคลผู้นี้ หรืออาจารย์คนนั้น เป็นพระอรหันต์, หรืออาจารย์
 ของเรา บรรลุมรรคขั้นนั้นขั้นนี้ เพื่อจะได้มีความเชื่อความเลื่อมใส และยึด
 เอาเป็นที่พึ่งแต่ผู้เดียว เช่นนี้เป็นสิ่งที่อันตรายอย่างหนัก. การยึดถือเช่นนั้น
 แทนที่จะส่งเสริม กลับกลายเป็นกรงที่กักขังดวงวิญญาณของผู้ยึดไว้ ให้
 กลายเป็นลูกนกที่อ่อนแอ. ถ้าเป็นผู้ตื่นอาจารย์เกินไป ก็เป็นโอกาสที่จะถูก

หลอกลวงจากอาจารย์ที่เป็นอลัชชี หรือลวงโลก. ถึงแม้ว่าบุคคลที่ตนยึดถือ นั้น จะเป็นพระอรหันต์จริงๆก็ตาม การยึดถือ นั้น ก็ยังไม่มีประโยชน์อันใด เพราะว่าตนจะรู้จักพระอรหันต์ไม่ได้ เว้นแต่ตนเป็นพระอรหันต์เองมาแล้ว. การยึดถือของตน จึงยึดไม่ถูกต้องของพระอรหันต์ แต่ไปยึดถูกทฤษฎีที่โง่เขลาหรืออ่อนแอ อย่างใดอย่างหนึ่งเข้าเท่านั้น. หรืออย่างดีที่สุด ก็ไปยึดเข้าที่เปลือกกายของผู้ นั้น จะมีประโยชน์บ้างบางอย่าง ก็แต่ในขั้นศีลธรรม แต่เป็นของมีคัมภีร์สำหรับความหลุดพ้นของจิตต์. เพราะฉะนั้น จึงต้องพยายามที่จะเห็นธรรม หรือองค์อรหันต์ที่แท้จริง แทนการพยายามยึดถือผู้ นั้นผู้ นี้ ว่า เป็นพระอรหันต์. การกราบไหว้พระภิกษุสงฆ์ มิใช่ด้วยความยึดถือในบุคคลนั้นๆ แต่เป็นการกราบไหว้ ธง หรือเครื่องหมายของพระอรหันต์ ทำนองเดียวกับที่เรากราบไหว้พระพุทธรูป อันเป็นเครื่องหมายแทนองค์พระพุทธเจ้า, หรือกล่าวอย่างธรรมดาที่สุด ก็เช่นเดียวกับที่ราษฎรทุกคนเคารพผ้าธงไตรรงค์ อันเป็นเครื่องหมายแทนชาติ. หรือถ้าเรามองเห็นคุณความดีอย่างอื่นประจักษ์ชัด เรากราบไหว้คุณความดีนั้นๆ เท่าที่รู้จักกันอยู่. แต่เราไม่ควรทึกทักเออว่านั่นเป็นพระอรหันต์ อย่างพวกที่ตื่นพระอรหันต์. เราใช้ตัวเราเองพิจารณาเองว่า ตามที่ท่านผู้ นั้นกระทำอยู่นั้น จะเป็นการถอนตนออกจากโลก หรือทุกข์ หรือหาไม่ และเราจะทำตามอย่างท่านได้ ก็ละเพาะแต่ข้อที่ทำไปก็เห็นไปพร้อมกันว่า สามารถละกิเลสได้เพียงไร, และละได้แล้วจริงๆ. เพราะฉะนั้น เราอาจกราบไหว้สิ่งที่ควรกราบไหว้ทั่วไปก็ได้ โดยปราศจากความยึดถือชนิดที่เป็นกรงกักขังหัวใจ เป็นแต่กราบไหว้ด้วยปัญญาที่รู้สิ่งควรกระทำ.

การกราบไหว้อัฐิปูนที่เขาถือเป็นพระพุทธรูป หรืออนุสาวรีย์อย่างอื่นๆ ถือกันว่าเป็นการกระทำของคนที่ไม่ปราศจากความรู้ หรือของคนโง่เขลา.

ความจริง ท่านประสงค์ให้กราบไหว้คุณความดี ของบุคคลที่เขาสร้าง อนุสาวรีย์นั้นๆให้ เท่านั้น. เมื่อเขาผู้นั้นมีชีวิตอยู่ ตัวเขาหรือร่างกาย เขาเป็นผู้ที่รับการกราบไหว้ แทนคุณงามความดีในตัวเขา. เมื่อเขาตาย แล้ว ผู้อื่นช่วยกันสร้างอนุสาวรีย์ให้เป็นที่รับการกราบไหว้ แทนร่างกายเขา. เพราะฉะนั้น ใจความสำคัญจึงมีอยู่ว่า ไม่ได้กราบไหว้อัฐูปูน, แต่กราบ ไหว้คุณงามความดีของเขา, และทั้งกระทำโดยไม่ต้องยึดถือ. ทั้งนี้เพราะ เหตุว่า เราจะไปยึดถือคุณความดีของผู้อื่นไม่ได้ ทำได้ก็แต่เพียงบูชาเขาด้วย น้ำใจที่บูชาธรรม หรือถือเอาเขาเป็นบุคคลตัวอย่างในคุณความดีอันประจักษ์ ชัดแล้วนี้. แต่เมื่อสังเกตดูโดยถึถ้วนแล้ว เราส่วนมากได้ละเลยความจริง อันนี้ และได้ปล่อยให้การยึดถือเข้าครอบงำหนักขึ้น. แม้นในหมู่พวกพุทธ-บริษัทเอง ก็มีไม่ใช่น้อย ที่ทำไปด้วยความยึดถือ และกระทำแก่พระพุทธรูป ซึ่งเป็นอัฐูปูนนั้น ราวกะทำแก่คนที่มีชีวิตจิตใจจริงๆ และเป็นคนที่ละโมภ เสียด้วย. พระพุทธรูปถูกประดับประดาด้วยผ้าสีต่างๆ เช่นเดียวกับเทวรูป ของฮินดู ถูกประดับด้วยทองเงิน และเปลี่ยนให้ตามฤดูกาลในปีหนึ่งๆ พระพุทธรูปได้รับการถวายอาหารคาวหวาน คล้ายกับเครื่องเส้นผี ได้รับการ พรมน้ำหอมและอื่นๆอีกมาก เหลือที่จะพรรณนา. ทั้งหมดนี้เมื่อพิจารณา ดูแล้ว ก็ไม่มีเหตุผลอย่างอื่นใด นอกจากความยึดถืออันผิดๆ และเลยกระทง แห่งศีลธรรมที่ดิงามไปเสียลิบลับ, และโดยจะเพาะอย่างยิ่ง ให้ผลร้ายคือการ กักกันจิตต์ ไม่ให้เข้าถึงพุทธธรรมชนิดที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ให้สาวก เข้าถึง. ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระชนม์ชีพอยู่ ไม่มีการสร้าง พระพุทธรูปขึ้นบูชา ไม่มีการไหว้รูปเคารพ มีบ้างก็แต่เจดีย์ที่สร้างขึ้นเป็น อนุสาวรีย์แก่คนชั้นพระศาสดา เพื่อเกิดความสังเวชแก่ผู้พบเห็น เรียกสังเวช- นียสถาน และเป็นกุศลแก่ผู้ได้รับความสังเวช. แต่ในสมัยนี้มีการสร้างพระ พุทธรูปขึ้นเกลื่อนกลาด บูชากันอย่างรูปเคารพ ได้รับการกระทำเช่นเดียวกับ

การเล่นผี หรือการเล่นตุ๊กตาของเด็กเล็กๆ. ซึ่งถ้าหากพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ถึงเวลานี้ หรือได้เสด็จมาเห็นเหตุการณ์ที่พลิกแพลงไปถึงเพียงนี้ คงจะทรงเห็นพ้องด้วยพระโมหัตถ์ ศาสดาแห่งชนชาวอิสลาม ในการที่ห้ามสร้างรูปเคารพ ที่สร้างขึ้นเพื่อหลงติด เขวออกป็นอกทางแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม และคงทรงห้ามมิให้ปล่อยความเชื่อถือหรือนับถือ ให้ไหลไปโดยปราศจากเหตุผลเช่นนี้, จนผิดจากความประสงค์เดิม.

เรากราบไหว้พระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยอำนาจที่เรามีจิตต์แจ่มใส มีปีติปราโมชย์ในพระองค์ เพราะได้ทรงค้นพบโลกอันเร้นลับ หรือพุทธธรรมดังกล่าวแล้ว เราได้ฟังธรรมที่พระองค์ทรงประกาศ พร้อมทั้งอรรถะพยัญชนะพร้อมทั้งเหตุผล บริสุทธิไพเราะทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด พอที่จะให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง โดยไม่ต้องเชื่อตามพระองค์ ว่าถ้าทำไปเช่นนั้นจริงๆ ความทุกข์จะหมดไปได้. เรากราบไหว้ในขั้นนี้ โดยไม่ต้องยึดถือว่าพระองค์เป็นอะไร นอกไปกว่าผู้อื่นส่องประทีปให้เราเดินไปเอง และแสงสว่างแห่งดวงประทีปนั้น เราก็เห็นชัดอยู่โดยนัยนี้ จึงไม่มีการยึดถือชะนิตที่จะพลิกคว่ำพระองค์ลงมาเป็นเจ้าผี ที่คอยอำนวยการต่างๆให้ตามที่ผู้เส่นไหว้เขาต้องการ. ทั้งไม่ต้องยึดถือแม้แต่เพียงว่า พระองค์จะช่วยเรา หรือพาเราไป, เพราะพระองค์ตรัสว่า เราจะต้องเดินไปเอง พระองค์ส่องไฟให้เราจุดดวงไฟชะนิตเดียวกับของพระองค์ขึ้นเพื่อเราเอง. ถ้าเราถือว่า ดวงประทีปที่ส่องให้เราเข้าถึงพุทธธรรม เป็นองค์พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็แปลว่าเราเป็นพระพุทธรูปเจ้าเอง จึงไม่มีเหตุผลอันใดที่จะยึดถือปัจฉิมภายนอก หรือเข้าใจว่าพระพุทธรูปทรงสอนให้กระทำดั่งนั้น. การที่ข้าพเจ้าได้ปรารถนาถึงเรื่องนี้ ก่อนข้างจะยึดยาวเช่นนี้ ก็เพราะว่า การเข้าถึงพุทธธรรมของพุทธบริษัททั้งหลายในส่วนรวม ได้ถูกเหนี่ยวรั้งไว้ในภาวที่น่าสงสาร เห็น

ปานนั้น มือยังไม่ค่อย ทั้งกำลังลูกกลมเป็นโรคระบาดอยู่ในที่ต่างๆไป ซึ่งมีแต่จะนำไปสู่ภาวะที่คับขันแก้ไขยากยิ่งขึ้น. และอีกประการหนึ่ง การอ้างอุทาหรณ์ในเรื่องนี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า การเข้าถึงพุทธธรรมประเภทที่ใช้ปัญญาเป็นกำลัง หรือที่เรียกว่าปัญญาวิมุตตนั้น จะต้องปลดปล่อยความยึดถือ เพื่อให้ญาณของตนเป็นไปได้ไม่ข้องขัดเพียงไร. จิตต์ที่เป็นไปด้วยอำนาจปัญญา กับที่เป็นไปด้วยอำนาจเจโตสมาธินั้น ย่อมเห็นได้ชัดอยู่ในตัวแล้วว่า มันอาศัยกำลังหนุนผัดกันเป็นคนละพวกอยู่แล้ว. ในที่นี้เรามุ่งหมายกันเฉพาะพวกที่จะพึ่งพากำลังปัญญา จึงจำเป็นที่จะต้องกระทำโดยแยกสายต่างๆทาง ในอันที่จะให้ปัญญาของเราก้าวขึ้นสู่ยอดเขา สามารถเห็นเหตุการณ์ทั้งปวงโดยทั่วถึงได้.

การเข้าถึงพุทธธรรม โดยลักษณะแห่งปัญญาวิมุตตนั้น ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า จะต้องใช้เวลามาก หรือเรื่อยๆไป ในการบ่มปัญญา, ไม่เหมือนกับพวกเจโตวิมุตต ที่หักโหมเอาด้วยกำลังจิตต์. เพราะฉะนั้นสำหรับพวกนี้ การครองชีวิตจึงเป็นปัญหาที่สำคัญมาก. ถ้าสะสางปัญหาได้ถูกต้องดี ย่อมได้รับประโยชน์คุ้มการเสียสละ. พุทธบริษัททั้งมวล เป็นผู้เสียสละเพื่อพุทธธรรม. บรรดาท่านที่เป็นบรรพชิต ได้สละบ้านเรือนและโลกียารมณ์นานาประการ. ทั้งนี้เพื่ออะไรเล่า. เพื่อความสนุกสนานดังนั้นหรือ, เพื่อลาภผลทางวัตถุดังนั้นหรือ, เพื่อชื่อเสียงหรือ, เพื่อการศึกษาอันยืดยาว เพื่อหาความเพลิดเพลินจากพระคัมภีร์ ในทางวรรณคดี อักษรศาสตร์ และประวัติศาสตร์ดังนั้นหรือ. ทั้งหมดพิจารณาแล้วก็ไม่เป็นเช่นนั้น เพราะถ้าต้องการสิ่งเหล่านั้น อาจหาได้โดยวิธีอื่น อันจะได้สะดวกกว่าและเย็นใจในการเคารพตัวเองได้มากกว่า. แท้ที่จริง การเสียสละอันนี้ ตามความประสงค์เดิม หรือจุดประสงค์อันแท้จริง ก็เพื่อการเข้าถึง

พุทธธรรม เพื่อพบชีวิตอันสดชื่นไม่รู้จักเหี่ยว โดยจะเพาะ ก็อัญญา กับ ศานติ นั่นเอง.

อุดมคติของชีวิต ตามที่ธรรมชาติกำหนดมาให้อย่างเด็ดขาดในตัวเอง นั้น คือการวิวัฒน์สูงขึ้นไปเป็นลำดับ จนถึงขั้นบรรลุปุทธธรรม หรือชีวิตอันสดชื่นไม่รู้จักโทรม เป็นชีวิตนิรันดร ร่วมกับพระпенเจ้า อันปราศจากการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นชีวิตที่รอดพ้นไปถึงฝั่งอีกฝากหนึ่ง. ก็สิ่งที่ธรรมชาติกำหนดให้ ย่อมเปน “สิ่งธรรมดา” เสมอไป. การเข้าถึงพุทธธรรม จึงเป็นสิ่งธรรมดาสิ่งหนึ่ง แปลกไปก็แต่ว่าเป็นฝ่ายจิตต์หรือวิญญาณ ซึ่งมักจะถูกละเลยในสมัยที่มนุษย์พากันเหไปในฝ่ายวัตถุ. และถูกทิ้งให้กลายเป็นของยาก หรือลึกลับพ้นวิสัยของมนุษย์ไปเสีย. ความเข้าใจผิดอย่างใหญ่หลวงก็เกิดขึ้นว่า สมัยนี้ มิใช่เป็นสมัยที่ใครๆจะต้องเอาใจใส่กับพุทธธรรม ใครจีนมาข้องแะด้วย ก็กลายเป็นคนกิดโลก. คนจะเข้าใจไปอย่างไรก็ตาม แต่กฎธรรมชาติจะไม่ยอมบิดผันความจริงอันเด็ดขาด ให้หมุนไปตามความต้องการของตนได้ คนจึงประสบความยุ่งยากทางจิตต์ หรือไม่ได้รับผลกำไรของความเปนมนุษย์ เต็มตามค่าของมัน.

อุปกรณ์อันสำคัญอีกอย่างหนึ่งของการเข้าถึงพุทธธรรม มีอยู่อย่างน่าพิจารณา. ข้อนี้คือการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น, โดยจะเพาะในที่นี้ หมายถึงการช่วยเหลือหรือสั่งสอนผู้อื่น ในกรณีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรมนั่นเอง. ในเมื่อท่านได้ฝึกฝนจิตต์ หรือการบังคับตนเอง ให้ดำเนินไปด้วยดี ได้พอสมควรแล้ว ย่อมสามารถที่จะแนะนำผู้อื่นได้ เท่าที่ท่านมีความรู้ความชำนาญ. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงติเตียนการสอนผู้อื่นในสิ่งทีตนเองทำไม่ได้ แต่ทรงอนุมัติการสอนเขาเท่าที่ตนทำได้จริงๆ, และพระองค์เองทรงเป็นผู้สั่ง

สอนหรือบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น. ที่กล่าวว่า การสอนผู้อื่นเป็นอุปกณ์แห่งการเข้าถึงพุทธธรรมได้นั้น เพราะการทำเช่นนั้น เป็นการปลุกเขย่าเมตตาและปัญญา ของผู้สอนนั่นเอง และทั้งเป็นปฏิปทาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ทรงประพฤติไว้ในฐานะเป็นตัวอย่าง ประการหนึ่ง. ลักษณะแห่งการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นของพระพุทธองค์นั้น อาจแบ่งได้เป็นสองสถาน กล่าวคือ สำหรับสัตว์ที่ยังอ่อน พระองค์ทรง “ขังคอก” เอาไว้, ส่วนสัตว์ที่แก่กล้าแล้ว พระองค์ทรง “ชี้ทางให้บินไป.” ที่ว่าขังคอกไว้ ก็คือให้อยู่ในกรอบวงของศีลธรรม อย่าให้พลัดออกไปนอกคอก จะเป็นเหยื่อของสัตว์ร้าย กล่าวคืออบาย. แต่แม้กระนั้น พระองค์ก็ทรงสอนให้กระทำไปด้วยความไม่ยึดถือ หรือติดแน่นในศีลธรรมนั้นๆ ถึงกับตรัสเปรียบว่า ชรณะนี้เหมือนเรือแพ จะอาศัยมันเพียงที่ยังต้องข้ามทะเลเท่านั้น เมื่อถึงฝั่งแล้ว ไม่จำเป็นต้องแบกเอาเรือหรือแพขึ้นบกไปด้วย กล่าวคือความยึดติด ซึ่งจะทำให้ขึ้นบกไม่ได้. ที่ว่าทรงชี้ทางให้บินไป ก็คือทรงสอนให้ละวางโลกนี้ โดยมองเห็นในด้านใน ตามที่เป็นอย่างไรแล้วไม่ยึดถือ, ไม่ติดอยู่ในโลก ไม่ติดอยู่ในธรรม, สามารถข้ามขึ้นสู่โลกุตตรสภาพ ซึ่งทรงตัวอยู่ได้โดยปราศจากภพจากชาติ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยุ่งยากโดยประการทั้งปวง. ในขั้นที่สอนให้บุคคลหนักอยู่ในศีลธรรมนั้น มิใช่เพื่อให้ยึดถือ เป็นเพียงให้เดินไปตามทางที่มีการอารักขาไปก่อน หรือให้อยู่ในคอกที่มั่นคง เพื่อใช้เวลาในขณะนั้น สร้างความสามารถให้แก่ตัวเอง ให้เข้มแข็ง กลายเป็นเปิดไถ่ที่ไม่ต้องอยู่คอกแล้ว หรืออาศัยคนเลี้ยงเช่นลูกเปิดไถ่อ่อน, แต่ให้เป็นเปิดสวรรค์ ไถ่สวรรค์ หรือนกซึ่งโบกบินไปได้ ในอากาศอย่างเปนอิสระเสรี. เพราะฉะนั้น ผู้ใดถอนตนออกมาได้เพียงใด ของจกรูณา เอ็นดูสงเคราะห์ ช่วยเหลือให้เพื่อนสัตว์ถอนตัวออกมาเพียงนั้น. เมตตาที่มีอยู่นั้น จักเป็นเครื่องช่วยกำลังสมาธิ หรือช่วยกำลังจิตต์ให้ผ่องแผ้วกล้าหาญยิ่งขึ้น. และข้อที่

ว่าส่งเสริมกำลังปัญญา ก็คือข้อที่ตนถูกชักใช้ไปตาม ย่อมทำให้ต้องพินิจพิจารณาในอรรถธรรมนั้น มากขึ้นละเอียดขึ้น นี่เป็นผลกระทอน (Reaction) ที่กลับมาได้แก่ตัวเอง และส่งเสริมตัวเอง ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปอีก. ในพระบาลีวิมุตตายนสูตร มีข้อความที่กล่าวไว้ว่า บุคคลบางคน ได้บรรลุมรรคผลในเบื้องสูงเด็ดขาดถึงที่สุดได้ ในขณะที่ตนกำลังพยายามตอบปัญหาเรื่องนั้นเอง แก่ผู้อื่น. ทั้งนี้ เนื่องจากว่าคนบางคนหรือบางประเภท มีความแปลกประหลาดบางอย่าง คือความคิด หรือปีติปราโมช ของเขาเกิดยากในเวลาอื่น แต่เกิดง่ายในเวลาที่เขาจำเป็นต้องคิดเพื่อสอนผู้อื่น. ในกรณีเช่นนั้น ความคิดของเขาจะเกิดขึ้นเอง รู้เองไปพลาง แล้วพูดออกมาพลาง อาย้อมไปด้วยปีติปราโมชอยู่ตลอดเวลา, ซาบซึ้งในอรรถรสแห่งธรรมชั้นประณีตอยู่ตลอดเวลา. เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า การพยายามคิดเพื่อสอนผู้อื่น ในเมื่อถูกชักใช้ไปตามนั้น นอกจากจะเป็นการช่วยยกสถานะทางปัญญาของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันให้สูงขึ้นแล้ว ยังเป็นการช่วยให้ตนเองเข้าถึงพุทธธรรมได้ง่ายขึ้นอีก จึงเป็นสิ่งที่ควรพยายาม. และยังคงเห็นได้ชัดเจนสืบไปว่า วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรมนั้น มีการประพฤติปฏิบัติตามแนวที่กล่าวมาแล้วเป็นส่วนสำคัญ และมีการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น เป็นอุปกรณ์เครื่องส่งเสริม, เป็นสองชั้นอยู่ดังนี้.

ข้าพเจ้าขอสรุปความในที่สุดแห่งถาเรื่องนี้ว่า วิธีแห่งความรอดพ้นหรือการเข้าถึงพุทธธรรมนั้น อยู่ที่การละวาง หรือคลายออกเสีย ซึ่งสิ่งที่ตนเคยยึดถือ ไม่ว่าจะเปนความยึดถือในโลกียารมณ์ ในลัทธินิกาย หรือในตัวตนของตนเอง. ความยุ่งยากทั้งสิ้น มาแต่ความยึดถือ ซึ่งมาจากความไม่รู้ของอวิชชาอีกต่อหนึ่ง. การยึดถือ เป็นสัญชาติญาณ (Instinct) ของสัตว์ที่รู้จักคิดนึก. ยังมีความคิดนึกได้มากเพียงใด ก็ยึดถือไว้โดยแยกคาย

และหนักแน่นมากเพียงนั้น. ความรู้จักคิดนึก ทำให้สามารถรับเอารสแปลกๆ ของอารมณ์ทั้งหลายได้มาก เมื่อความตึในรสมีมาก ก็ยิ่งทำให้ความยึดถือ เหนียวแน่นมากขึ้นตามส่วน. ใน รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ทั้งหมด นั้นจิตใจของสัตว์เดรัจฉาน ยึดถือน้อยกว่าจิตใจของมนุษย์เป็นอันมาก ทั้งนี้ เพราะความคิดของสัตว์มีน้อย ได้รับรสของอารมณ์นั้นๆ แต่เล็กน้อย ในระยะอันสั้น และเท่าที่ธรรมชาติอำนาจหรือบังคับ ไม่มีการประดิษฐ์ พลิกแปลงให้เป็นที่ยั่ววนลุ่มหลงมาก เหมือนที่มนุษย์กระทำกัน. ในที่นี้ มิใช่มุ่งหมายจะเอาอย่างสัตว์ แต่มุ่งหมายให้มนุษย์ใช้คุณค่าแห่งความคิด ไปในทางที่สูงสมกัน คือมีความคิดมากเพียงใด ก็จะยิ่งฉลาดในการที่จะไม่ หลงใหลมากจนเพียงนั้น ให้สิ่งที่ประดิษฐ์คิดได้นั้น เป็นป่าของเรา แทน ที่จะเปนนายเหนือเรา คือให้สิ่งที่คิดได้นั้น ถูกใช้เปนนึ่งเครื่องอำนาจความ สะดวกให้แก่เรา มิใช่ให้เป็นที่หลงใหล หรือเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์โศก ยุ่งยากแก่เรามากขึ้น. มนุษย์จะต้องดีกว่าสัตว์ในข้อที่ว่า มีความคิดมาก และใช้ความคิดนั้นถูกทาง มิใช่เปนนึ่งในทำนองที่เรียกว่า “รู้มากยากนาน” ยิ่งรู้ยิ่งยุ่งยาก ก็หาไม่. ความยึดถือนั้น จะเห็นได้ชัดเจนในหมู่มนุษย์ เช่นความงาม ความไพเราะ เป็นต้น. ความงามหรือความไพเราะนั้นๆ เปนสิ่งที่เกิดขึ้นจากความยึดถือ ที่ค่อยฟักตัวขึ้นคราวละน้อยๆ. ผู้ที่ไม่ได้ รับการอบรมเช่นนี้ จะไม่เห็นว่สิ่งนั้นๆ งามหรือไพเราะเลย. เช่นคนแก่ ตามบ้านนอก ที่เรียกกันว่า ไม่ได้รับการศึกษาอันเกี่ยวกับศิลปะของความ งามและความไพเราะ ท่านเหล่านั้นไม่เห็นว่ การแต่งตัว หรือดนตรี ของ หม่อมสาวชาวกรุงสมัยนี้ งามหรือไพเราะที่ตรงไหน. บางทีจะรุ่งรังตา หรือหนวกหู ไปเสียด้วยซ้ำไป. แต่ท่านอาจเห็นว่ตามแบบเก่า หรือพระ สวดมนต์ จะเปนนึ่งของงามหรือไพเราะ. ทั้งนี้ ก็เพราะความยึดถือผิดกัน เท่านั้น. อารมณ์ทั้งหลาย อาจถูกยึดให้เปนนึ่งอย่างไรไปก็ได้. และทั้งนี้

ยอมแล้วแต่การที่ตนถูกแวดล้อมอบรรมาแต่เล็ก ตลอดเวลาอันยาวนาน คือ นานพอที่จะพอกความหลงใหลให้ติดแน่นได้ ว่าอย่างนั้นเรียกว่างาม ว่าไพเราะ. เมื่อพิจารณาในด้านใน จะเห็นว่ารูปงามนั้น ประกอบไปด้วย สีสรรษะชนิดที่ตรงกันกับความหลงที่ได้พอกไว้มากๆ แล้ว นั่นเอง ถ้าไม่ตรงกับ ความหลงที่พอกไว้ในสันดาน ถึงจะให้เป็นอย่างไรมาก็จะเห็นว่างามไปไม่ได้. เสียงเพราะก็เหมือนกัน. สีต่างๆที่ปรากฏแก่ตามนุษย์นั้น ที่แท้ เป็นเพียงวัตถุที่กระท้อนแสงสว่าง โดยคลื่นแสงขนาดต่างๆกัน เป็นมายาไว้ ความจริงดังกล่าวมาแล้วข้างต้น. แต่ถ้าสิ่งที่เปนมายาเหล่านั้น ถูกจัดสรร ให้ตรงกันกับความหลงที่มนุษย์พอกไว้ในสันดาน ว่างาม ว่าสวยแล้ว ความรู้สึกว่างามก็ครอบงำจิตต์ในทันที. ทั้งนี้เพราะมนุษย์มิได้มองดูสีเหล่านั้น ด้วยสายตาที่จะเสาะหาความจริง โดยแยกออกเป็นสัดส่วน. ตรงกันข้าม กลับมองไม่เห็นในด้านที่เป็นความจริง, แต่มองเห็นในด้านที่เท็จ คือความ ยึดถือที่สมมติหรือบัญญัติสิ่งนั้นๆ ทั้งในส่วนย่อยคือเป็นสีๆไป และในส่วน รวมคือความสัมพันธ์กันทุกสี ในสิ่งที่มีสีกลมกลืนกันหลายสี ว่างามไปทั้งหมด หรือไม่งามไปทั้งหมด แล้วแต่ความยึดถือของตน. ดนตรีอันไพเราะ ก็คือ การประสานของเสียงที่มีขนาดแห่งความถี่ (Frequency) ต่างๆกัน เป็นเสียง แต่ละเสียงก็ถูกสมมติว่าไพเราะอยู่แล้ว ยิ่งเมื่อได้จัดให้ประสานกันตามวิธี ที่สมมติกันว่าเพราะ ก็ยิ่งรู้สึกเพราะขึ้นอีกเท่ามาตรฐานแห่งการสมมติ. ความรู้สึกร่าเริง ความเศร้าโศก อันเกิดขึ้นในใจ เนื่องจากได้ยินการ ประสานของเสียงเหล่านั้น แท้ที่จริง นั่นแหละคือผลของความหลงยึดถือ, เพราะเราไม่อาจบันเลงเพลงโศกให้สุนัขฟัง และให้มันพลอยโศกไปตามได้ ด้วย. แต่มนุษย์ได้รับผลอันนี้สมหมาย ทั้งนี้ เป็นเพราะมนุษย์ได้ใช้อิच्छา หรือความหลงของตน เสกสรรสิ่งที่ตนเรียกกันว่าการศึกษา หรือศิลปะอันนี้ ขึ้น แต่ความฉลาดมีไม่พอ ที่จะทำให้เมื่อเสกสรรขึ้นแล้ว อย่ายึดถือ.

มนุษย์หลงเขียนรูปเสียขึ้นกลัวเอง, หลงเขียนรูปของรักขึ้นรักเอง, หลงเขียนรูปเกลียดขึ้นเกลียดเอง. ทั้งที่ตนทำขึ้นมาเอง ก็ไม่สามารถที่จะรู้ว่ามันหาใช่สิ่งที่น่ากลัวหรือน่าเกลียดอะไรไม่. ทั้งหมดนี้เป็นเพราะ ถูก อวิชชาครอบงำอยู่ตลอดเวลา. การถอนความยึดถือ ก็คือการสร้าง วิชชา พร้อมกันขึ้นมาในตัว เพื่อกวาดล้างอวิชชาออกไปเสีย. เมื่อปราศจากความยึดถือแล้ว รูปเสียงอันเดียวกันนั่นเอง จะให้ผลไปอีกอย่างหนึ่ง อย่างตรงกันข้ามคือมันแสดงความจริง แทนความเท็จ ให้เราเห็น และปฏิบัติต่อมันได้ถูกต้องที่เป็นจริง โดยประการที่จะไม่ก่อให้เกิดความรักโศกเป็นต้นนั้นได้ แต่จะกลับเป็นการศึกษาที่แท้จริง ที่จะนำมาซึ่งความสะอาดผาสุกทางกาย และความสงบเยือกเย็นทางใจ.

เพราะเหตุดังกล่าวมานี้ แนวใหญ่ หรือแนวทั่วไปแห่งการเข้าถึงพุทธ-ธรรม จึงได้แก่การทำลายเปลือกหุ้ม กล่าวคือความยึดถือ ซึ่งเมื่อลอกออกได้เมื่อไร ท่านจะเป็นผู้รู้สึกได้ด้วยตนเองว่า แสงแห่งพุทธธรรม ได้ส่องเข้าถึงตัวท่านแล้ว. ท่านได้เข้าถึงสิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้าถึง และทรงสั่งสอนให้แก่เรา อันเป็นสิ่งที่เราทุกคนจะพึงกระทำ เพื่อความเต็มรอบแห่งความเป็นมนุษย์ของเราเอง. นั่นเป็นขั้นสุดของพรหมจรรย์ กล่าวคือ บทเรียนอันประเสริฐของความเป็นมนุษย์ เป็นบทเรียนที่แท้จริง และจำเป็นจริง. ต่อจากนั้น โลกทั้งหมดจะอยู่ในความควบคุมของท่าน. ไม่มีอะไรที่เป็นปัญหายุ่งยากต่อท่าน อย่างที่เรียกว่า ไม่มีความเป็นบรรพชิต ไม่มีฆราวาส ไม่มีหญิง ไม่มีชาย ไม่มีเด็ก ไม่มีผู้ใหญ่ ไม่มีรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ไม่มีโลกนี้ หรือโลกไหน ไม่มีอะไรโดยประการทั้งปวง ที่สามารถก่อความรู้สึกอันไม่สงบอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้แก่ท่านได้ แม้แต่น้อย. คงปรากฏแจ่มแจ้งอยู่แต่

ลักษณะแห่ง“สิ่ง”สิ่งหนึ่ง อันเป็นสิ่งซึ่งไม่แปรผัน ไม่มีการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย, มีแต่ความยืนยงอย่างสดชื่น ไม่รู้จักโรยรา, โดยไม่ต้อง มีตัวผู้ยืนยง, แต่เป็น“ชีวิต”ที่สมบูรณ์เต็มเปี่ยม อันเป็นจุดประสงค์ ซึ่งบัณฑิตผู้พยายามทำ ตามคำสั่งสอนของพระองค์ จำนงหวัง อยู่ทุกเมื่อ.

ข้าพเจ้า ขอจบกาลลงด้วยความสมควรแก่เวลา. และขอขอบคุณท่าน ทั้งหลาย ที่ได้ตั้งอกตั้งใจฟัง มาตั้งแต่ต้นจนจบ. ขอให้ ธรรม พร และ เมตตา จงเจริญแก่ท่านทุกเมื่อ.

ขอจงมีแต่ความสวัสดิ !

อัปปมาท

ไม่ประมาทบุญบาป ทั้ง	หลายใด
สักดีบาป เสริมบุญธรรม	สิริเรื่อง
เมื่อประกอบการอะไร	ดำริรอบ คอบแด
ใช้สติตามเฝ้าเปลื้อง	ปลดหลง.

ครูเทพ (จากไทยเขมม)

ปฤศนาคำทาย

ข้อความเรื่องนี้ เป็นปัญหาธรรม ที่ผูกขึ้นโดยสำนวนโวหาร และความคิดของพี่น้องชาวไทย ภาคอีสาน. “เพื่อน” ผู้หนึ่งส่งมาให้ข้าพเจ้า. เห็นว่าเป็นอาหารแห่งความคิด ที่มีรสชาติอยู่มาก จึงส่งมาฝากท่านผู้อ่าน ลองคิดว่าทั้ง ๓๗ ข้อนั้น ได้แก่อะไรเอ๋ย ? -- สิริवास.

ยังมีกะทาช้าย เจ็ดคัน

ถิกนางผีเสื้อ จับใส่ข้องเหล็ก

กะทาช้ายเหล่านั้น พวกกันเว้า จาด้าน

หัวมวนไปหมา แห้วแล้วแล้ชบเซาญ

กะทาช้ายพูนึงนั้น เลา บ่ ปาก วา

“บ่ได้ยิ้นเสียงนกอีเอียงห้อง

กินหมากไฟไซ้

แซ้วแซ้วเสียง บ่หมีโตห้อง

โต้น่องจิกโตพี โตพีจิกโต้น่อง

เลาบ่ถิกนวยตา

กินปูกินปลา ผัดเข้ามำท่างกน”

ยังมีกะทาชาย เจ็ดคน

ถุกนางผีเสื้อ จับใส่ข้องเหล็ก

กะทาชายเหล่านั้น พวกกันพุดจาหารือ

หัวเราะสนุกไปมา แล้วแล้ชบเซาญ

กะทาชายผู้หนึ่งนั้นไม่พุด(แต่มีเสียง) ว่า

ไม่ได้ยิ้นเสียง นกเอี้ยงร้อง

กินลูกโพธิ์ลูกไทร

แซ้วเสียง (แต่)ไม่มีตัวร้อง

ตัวน่องจิกตัวพี ตัวพีจิกตัวน่อง

แต่ไม่ถุกถุกนัยตา

กินปูกินปลา เข้ามาทางก้น.”

กะทำชายพู่หนึ่ง แล้ บ่ปาก วา

“อยากได้นะพ้อข่อยม้ายิ่งเด”

กะทำชายพู่หนึ่ง แล้ บ่ปาก วา

“นะพ้อเจ้าน่อยโยปานใด?”

“หนะพ้อข่อยแสนคน
 ขึ้นขาเดียวบ่ก่ง
 ผอข่อยขึ้นขาซ้ายก่งม้าย
 เหล้าก็หมอบๆเข้า หัวเท่าเงี่ยง
 ้อย่างย่งย่ง หัวแทบชี้ดิน
 จ้อนพาขึ้นปกหล้ามปายตีน
 ฤยแข่งโล้งลากชี้ดิน จำกัน
 แน่ไซกัน ไปถึกกะโปงตา
 พะเว้อพะว่าตก ผัดอยู่ถึงปายหม้าย
 ตักไซน้ามดั่งปก
 ตักไซบักดั่งทวน
 ตักไซปายาป่อง ดั่งก้องทัวเมือง”

กะทำชายพู่หนึ่งแล้ บ่ปากวา

กะทาชาย(อีก)ผู้หนึ่งแล ไม่พูด
 (แต่เสียง)ว่า

อยากได้น้ำไม้ของพ้อฉันมายิง นั้ก

กะทาชาย(อีก)ผู้หนึ่งแล ไม่พูด
 (แต่เสียง)ว่า

น้ำไม้ของพ้อเจ้า น้อยใหญ่สัก
 ปานใด

น้ำไม้ของพ้อฉันแสนคน
 ขึ้นข้างเดียวก็ไม่ง
 แต่พ้อฉันขึ้นขาซ้าย ก็ก่งมา
 แกก็หมอบๆเข้าไป หัวแกสูงจดกึ่งยาง
 เดินสูงโหยงๆ หัวจดดิน
 ถกฝ้านุ่งขึ้นสูง ปกปลายตีน
 ปลดชายฝ้าถูกลงลากดิน ถึงกัน
 เต็งหมายกันนถก ยิ่งไปถูกกระบอกตา
 นกผวาตก ลงถึงปลายยอดไม้
 ตกลงในน้ำ ดั่งปัก
 ตกลงบนบก ดั่งตุม
 ตกบนป่าหญ้าปล้อง ดั่งก้องทัวเมือง

กะทาชาย (อีก) ผู้หนึ่งแล ไม่พูด
 (แต่)ว่า

“อยากได้พ่ของน้อย มาฝั่งเบื่องเด” อยากได้พ่ของพ่อฉัน มาหันดูนัก

“พ่ของเจ้า น้อยโยปานใด?” พ่ของพ่อเจ้า น้อยใหญ่ปานใด

“พ่ของน้อย เล็มน้อยน้อย
แบกบาบั้งหู
คมมันบางทอคู่หน้าต่อน” พ่ของพ่อฉัน เล็มน้อยนิดเดียว
แบกที่บาบั้งหู
คมมันบางเท่าหัวคันทาใหญ่

กะทำชายผู้หนึ่งแล บปากวา กะทาชาย (อีก) ผู้หนึ่งแล ไม่พูด
(แต่)ว่า

“อยากได้หม้อพ่ของน้อย
มาต้มเบื่องเด” อยากได้หม้อของพ่อฉัน
มาต้มดูนัก

“หม้อพ่ของเจ้า น้อยโยปานใด?” หม้อของพ่อเจ้า น้อยใหญ่ปานใด

“หม้อพ่ของน้อย นวยน้อยน้อย
นวยท้อปัดละพี
ปัดละพีหลวงบ่พ้อส่วนเขียว
หม้อนั้น เบื่องนึ่งพ้อดพุงๆ
เบื่องนึ่ง พ้อดไฟฟาย
เบื่องนึ่งนายสำเภาก็เหื่อไปค่า
เต็กน้อย เหล่นบักบ้า
อยู่ในท้องหน้าว่า” หม้อของพ่อฉัน หน่วยเล็กๆ
ลูกเท่าปลถพี
ปลถพีใหญ่ไม่เท่าส่วนเสี้ยว(ของหม้อ)
หม้อลูกนั้น ข้างหนึ่งเต็อดพล่งๆ
ข้างหนึ่ง เต็อดเนือยๆ
ข้างหนึ่งนายสำเภาก็เรือไปค่า
เต็กน้อยเล่นสะบ้า
อยู่ในท้องนาวา.

กะทำชายพูนหนึ่งแล้ บ่ปาก วา

กะทาชาย (อีก) ผู้หนึ่งแล ไม่พูด
(แต่)ว่า

“อยากได้จ่องพ้อข่อย มาตักเบิงเด”

อยากได้จ๊วกของพ้อฉัน มาตักคุณัก

“จ่องพ้อเจ้า น้อยโยปานใด ?”

จ๊วกของพ้อเจ้าน้อยใหญ่ปานใด

“จ่องพ้อข่อย น้อยน้อย

จ๊วกของพ้อฉัน คั้นน้อยๆ

ตักบาดหนึ่ง ได้บ้าน

ตักทีหนึ่ง ได้บ้าน

ต๋านบาดหนึ่ง ได้เมือง

คว้านทีหนึ่ง ได้เมือง

ตักเคื่องๆ ถักหัวผีเสื้อ

ตักเนื่องๆ ถูคหัวผีเสื้อ

ผีเสื้อย่าน เล่นหนีพระลัน.”

ผีเสื้อกลัว เล่นหนีไปทันที.

ข้อที่อยากทราบว่าได้แก่อะไรเอ่ยนั้น

๑. ชายเจ็ดคน, ๒. นางผีเสื้อ, ๓. ข้องเหล็ก, ๔. หัวเราะแล้ว
ร้องไห้, ๕. ไม่พูดแต่มีเสียงออกมา, ๖. ไม่ได้ยินเสียงแต่ฟังรู้เรื่อง,
๗. นกร้องแต่ไม่มีตัวนก, ๘. ลูกโพธิ์ไทร, ๙. น่องจิกที่ พี้จิกน่อง,
๑๐. ไม่ถูกลูกตา, ๑๑. กินปูปลาทางกัน, ๑๒. หน้าไม้ที่จะยิงนก, ๑๓. พ้อ
ของชายคนที่สอง, ๑๔. ขาซ้ายก่งมา ๑๕. หมอบราบจนหัวจคกิงยาง,
๑๖. เดินถึงๆหัวจคคิน, ๑๗. ถกฝ้านุ่งขึ้นมาให้สูง แต่มันกลับจคคปลายตีน,
๑๘. ปล่อยฝ้านุ่งให้ตกลงไป มันกลับถึงกัน, ๑๙. ยิงหมายกัน ถูกลูกตา
นก, ๒๐. นกตกคิงลงมา อยู่บนยอดไม้สุด, ๒๑. ถ้ำตกลงในน้ำ ดังปีก,
๒๒. ถ้ำตกลงบนบกคิงตุ้ม, ๒๓. ถ้ำตกลงบนหญ้า คิงก้องทั่วเมือง, ๒๔. พร้า
ของพ้อ, ๒๕. เล็กขนาดแบกบ่า บังหู, ๒๖. คมพร้าบางเท่าหัวคันทนา,

๒๗. พ่อของคนทีสาม, ๒๘. หม้อของพ่อ, ๒๙. ข้างหนึ่งเคียดพลุ่งๆ,
๓๐. ข้างหนึ่งเคียดเนือยๆ, ๓๑. ข้างหนึ่งนายสำเภาขี่เรือไปค้า, ๓๒. เด็ก
เล่นสะบ้า, ๓๓. พ่อของคนทีสี่, ๓๔. จวัก, ๓๕. ตักทีหนึ่งได้บ้าน,
๓๖. ควานทีหนึ่งได้เมือง, ๓๗. ครันตักเสมอๆถูกหัวผีเสื้อ.

ขอเชิญ ท่านขบข้อ
ตามแต่ ท่านจักสา –
๓๗ อย่าง วางหลันมา
ได้แก่อะไร, ได้

ปฤศนา
มารถได้
จนสุด
โปรดซื้อรรดแดง.

“สิริวิยาส”

ความหมั่น

ถ้าผู้ใด เกียจคร้าน ในการหา
ต้องฟังเขา เอาลูกขอย เข้าจ่อจุก
นึ่มนุษย์ คอกจึง ได้ฟังเพื่อน
หิวมันไซ้ ให้ขยัน หมั่นตะกาย
หาทีไหน ไม่ต้องย่อ ขอให้หา
จงยลเยียง นกกา หาลำพัง

เมื่อเวลา แสบท้อง ก็ต้องทุกข์
เพราะหิวสุก เร่งตน ต้องทนอายุ
ถ้าเป็นเหมือน นกกา แล้วอย่าหมาย
เข้าก็ร้าย เร่หา เย็นมารัง.
ธรรมดา จัดล้อม ไว้พร้อมพรัง
ไม่ควรนั่ง คอยบุญ ให้จนเจือ.

จากเรื่อง “ผู้หมั่นข้อมมหาทรัพย์ได้”-พระยาอุปกิต.

เราจะทำอย่างไรกับสิ่งที่เป่น

อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

“อนิจจัง” ทั้งหลายล้วนไม่เที่ยง
ก่อนกำเนิด เกิดเป่นเด็ก เล็กเต็มที
หนุ่มสาวเสี แร่รอย สวยสะอาด
ครันมีบุตร มีธิดา ไม่ซ้ำพลัน
หย่อนเนื้อหนัง มั่งสา ชะราร่าง
ต้องถื่อไม้ ยันยก งก กไป
อันเรือนกาย ปรวนแปร แน่จะนี้
ความไม่เที่ยง เป่นทุกข์ รุกประดัง
อันเรือนเหยา เข้าของ นองอเนก
ล้วนเก่ากุด ชุคเซ โย้เย่ไป

จคงเยียง กายเรา ไม่คงที่
ค้อยพ่วงพี เติบใหญ่ ไปทุกวัน
คุดผาด น่าชม ภิรมย์ขวัญ
สังขารนั้น กับซิด สลดไป
จะก้าวย่าง โยคย้าย คงไม่ไหว
เห็นแล้วไม่ มีผิด “อนิจจัง”
ไม่มีดี ควรเห็น เป่นทุกขัง
กายไม่ยั้ง ยืนยง หลงไปโย
ก็เสื่อมเจก เช่นว่า หายืนไม่
อันชนใด หรือจักรอด ไม่วอดวาย

“ทุกขัง” นั้น เกิดตาม ความไม่เที่ยง
ทุกข์กับสุข คู่กัน จนวันตาย
ไม่เว้นหน้า ไม่ว่าใคร ไม่ละท้าว
แค้นสิ่งใด ทำไม่สม อารมณั้แค้น
ถึงยามเจ็บ ป่วยไข้ ก็ได้ทุกข์
ยิ่งยากจน ค่นแค้น ยิ่งแน่นใจ
แม้เศรษฐี มีทรัพย์ ยังคับจิตต์

ใครหลีกเลียง ทุกข์ได้ นั้นอย่าหมาย
เมื่อสุขไว้ ทุกข์ก็เข้า สวมรอยแทน
ทุกข์เป่นตัว เสนียดเฝ้า ให้เศร้าแสน
ทุกข์ก็แล่น เข้าประจำ ระจำใจ
คอยรานรุก เร้ากมล ทนไม่ไหว
ทุกข์เป่นภัย เผาขับ ให้อับจน
จำต้องคิด ระวังทรัพย์ อยู่สับสน

เกรงปวงภัย ไฉนมี ย่ำยิตน
มีก็ทุกข์ จนก็ทุกข์ ขุกขัดเค็ญ
หากสงบ จิตดีได้ ก็คลายใจ

ต้องผจญ ทุกข์ทำ อยู่ร่ำไป
ทุกข์เปรียบпен เเงตัว ชั่วไหน
ย่อมหทัย ด้วยธรรม พระสัมมา

“อนตตา” เรือนกาย ทั้งชายหญิง
ธาตุทั้งสี่ ผสมกัน เป็นกายา
จะมีใคร บังคับได้ ไม่ให้ม้วย
สัตว์ทั้งหลาย วายเวียน ล้วนเปลี่ยนแปลง

อันความจริง ไซ้ตัวเราเขล่านักหนา
มรณา กายนั้น ก็ผันแปร
ใครจะช่วย ให้พ้นตาย ไม่ได้แน่
ใครหลงแต่ โง่เขลา เบาทัญญา

รสธรรม จำให้มัน หมั่นรำลึก
เกลากิเลส ให้เบาบาง ทางโลกา
เฉกนาวา ฝ่าไป ในสมุทร
- กล้องส่องทาง หว่างวิถี ที่ครรไล

เปนเครื่องฝึก ฝนจิตต์ หลีกมิจณา
ก็จะพา สุขสันต์ ยามบัลลัย
ไกลแสนสุด สายตา ต้องอาศัย -
เพื่อจักให้ ลูถึงถิ่น ถวิลปอง

เปรียบพระธรรม นั้นนำ มวลมนุษย์
ชนใดไม่ ฟังธรรม คำประคอง
จะคูฝั่ง เห็นแต่ฟ้า ต้องว่าวุ่น
สร้างกรรมชั่ว ละกรรมไกล ไม่อึ้ง
จะเสียชื่อ เกิดมา ชะราเปล่า
แม้มีทรัพย์ ไม่เหมือนบุญ อุ่นอุรา
ทุกๆชาติ วาสนา บุญพาให้
อย่าให้ลวง เลยลับ ประดับตน

ฝ่าสมุทร วิวากลับ พ้นภัยพอง
ความหม่นหมอง ผูกรัด มัดนุ่งนัง
คอยแต่บุญ กรรมสร้างไว้ปางหลัง
ก็จะตั้ง ว่าแห้ว เหมือนเกตรา
บุญนั้นเรา หวังได้ ควรริบหา
ใครตั้งหน้า ทำบุญ จะหนุนตน
ล้ำรากาย ด้วยสร้าง ทางกุศล
สืบบุญสนธิ์ แต่กาล บูราณเอย ฯ

จำรัส สายหิรัญ

๑๐/๖/๒๕๖๓.

ปัพพโตปมคาถา

ยถาปี เสลา วิบุลา
นภํ อากัจจ ปพพตา
สมนฺตา อหฺนฺปรียะยฺย
นิปฺโปเถนฺตา จตฺตฺทิสฺสา.
เอวํ ชรา จ มจฺจุ จ
อชิวตฺตฺนฺติ ปาณินฺ.
ขตฺตฺติเย พฺรหฺมณฺ เวสฺเส
สุทฺเท จณฺฑาลปฺกฺกฺกุเส.
น กิลฺยจฺจิ ปรีวชฺเชติ
สพฺพเมวาทิมทฺตฺติ.
น ตตฺถ หตฺถินํ ภูมि
น รณํ น ปตฺตฺติยา
น จาปี มนฺตยฺยทฺเชน
สกกฺกา เชตฺถํ ชเนน วา.
ตสฺมาหิ ปณฺฑิตฺโต โปโส
สมฺปสฺสํ อตฺตมตฺตโน.
พฺพทฺเช ฌมฺม จ สํเม จ
ธีโร สทฺธํ นิเวสเย.
โย ฌมฺมจารี กายน
วาจาย อฺกฺท เจตฺสา
อิเชว นํ ปสฺสฺนฺติ
เปจฺจ สกฺเค ปโมทฺติ. ๗

ภฺรฺพา ศิลาถฺวํ
พิบูลสฺวณฺ สุจจฺจปา
กลิงฺบค สัตฺว์รอบมา
ทังสฺสํทิสฺ แมฉฺฉนฺได.
ความแก่ ความตายจัด
ครอบง่าสัตว์ ฉั้นน้ไนไซร์
กษฺตฺริยฺ พฺรหฺมณฺ แพศฺไว้
ศฺูทฺรจันฑาทล คนฺกฺลึ.
ไพบเวณฺ สิ่งไรควร
ครอบง่าถฺวณฺ มวลสฺตฺว์นึ
ภฺภูมิซ่าง ก็ไม่มี
ภฺภูมิรทฺทัง พลปาทา.
ห่อนใคร ษะนะได้
ด้วยยฺยทฺธิใหญ่มนฺตรฺ หนา
เหตุณฺนํ บัณฺฑิตฺวา
เมื่อเพ่งเห็น ประโยชนฺตน.
ปฺรราชญฺ์ ถฺวณฺ ควรเชื่อนำ
ไนพฺพทฺธิธรรม สงฆฺมวิมล.
ใครประพฤติ ธรรมด้วยตน
ด้วยวาจา หรือด้วยใจ.
ปฺรราชญฺ์สรเรสิริญฺ โลกนึโสศ
ตายปฺราโมทฺยํ สักคาลย

(คาถา กล่าวปราศรัย
บรรพตเปรียบ เทียบธรรมเทอญ).๗
โดย “พระหนัก”

วิหารของพระราชินี

เมื่อพระราชินีได้รับสั่งให้มหาดเล็กไปนิมนต์บรรพชิตรูปหนึ่ง ให้เข้าไปอาศัยในวิหารที่พระองค์เพิ่งสร้างขึ้นเสร็จใหม่ๆ. ไม่นาน, มหาดเล็กผู้นั้นได้กลับมากราบทูลพระราชินีว่า สมณะผู้นั้น ไม่ยอมเข้ามาอาศัยอยู่ในวิหาร. แม้จะได้วิงวอนนิมนต์ในพระนามของพระราชินีเพียงใด ท่านก็ยังคงนิ่งเฉยอยู่.

พระราชินีทรงพิโรธว่า “พระสมณะรูปนี้ จักมีสติวิปลาสไปแล้วหรือ โฉน ก็โบสถ์นี้ เราสร้างขึ้นด้วยทรัพย์เป็นอันมาก และเกณฑ์แรงงานราษฎรทั่วทั้งประเทศมาสร้างขึ้น เพื่อให้เป็นที่อาศัยของบรรดาเหล่าสมณะ ผู้เป็นเสมือนหนึ่งทูตานุทูตของพระเป็นเจ้าอันยิ่งใหญ่.” ครั้นแล้วได้เสด็จไปยังที่ซึ่งสมณะผู้นั้นนั่งบริกรรมอยู่ ภายใต้อันไม้ข้างริมทาง, และตรัสนิมนต์ว่า “ขอให้พระคุณเจ้า เข้าไปพำนักในวิหารอันวิจิตร ที่โยมได้สร้างไว้ในพระศาสนานี้เถิด.”

พระสมณะนั้นได้ฟังแล้ว จึงตอบว่า “ขอเจริญพรแด่มหาราชเจ้า, อาตมาภาพไม่สามารถรับนิมนต์อันนี้ ทั้งนี้ เนื่องด้วยวิหารนี้ สร้างขึ้นด้วยเงินจำนวนมากหลาย ซึ่งพระองค์ทรงกระทำไป โดยมีได้คำนึงถึงราษฎรที่กำลังอดอยากอยู่ อันควรที่พระองค์จะทรงแจกจ่ายเงินจำนวนนั้นออกไปเป็นทานแก่ราษฎร เพื่อบำบัดความยากเข็ญต่างๆไป. อีกประการหนึ่ง พระองค์ทรงสร้างขึ้นด้วยการเกณฑ์แรงงานของราษฎร

ทั่วประเทศ ซึ่งทำให้ราษฎรเหล่านั้น ได้รับการกตจี และอดอยาก เหลือประมาณ. ข้าแต่มหाराชเจ้า, พระผู้เปนเจ้าอันใหญ่ยิ่ง หา ได้สถิตย์อยู่ในวิหารอันตระการตา อันสร้างขึ้นด้วยเหงื่อไคลแห่ง บุคคลผู้ได้รับการกตจีและอดอยากเหล่านั้นไม่. แต่พระองค์สถิตย์ อยู่ในสถานที่อันบริสุทธิ์ เช่นใต้ต้นไม้ข้างถนน ดังที่อาตมาภาพ อาศัยอยู่นี้.”

พระราชาก็ทรงพิโรธหนักขึ้น และตวาดเหวว่า “ท่านนักบวช, ที่ ท่านกล่าวนั้น หมายความว่าอย่างไรกัน?”

พระสมณะผู้นั้นได้ทูลสนองสืบไปว่า “อาตมาภาพหมายความว่า พระผู้เปนเจ้า ทรงสรรเสริญผู้ที่เห็นอกเห็นใจต่อบุคคลผู้ลำบากยาก แค้น มีความเมตตากรุณาต่อสัตว์ผู้ยากทั่วไป, แต่มิได้ทรงสรรเสริญ บุคคลที่ใช้อำนาจของตนเพื่อความโอ้อ่าของตนเอง โดยปราศจาก ความกรุณาแก่บุคคลผู้ยาก. พระผู้เปนเจ้า มิได้ทรงประสงค์วิหาร อันงดงามตระการตา แต่ว่ามันเป็นวิหารที่เจ้าของสร้างขึ้นด้วยการใช้ อำนาจบีบบังคับผู้อื่น ด้วยอำนาจที่ตนมีอยู่ และด้วยทรัพย์ที่ควรคิดถึง คนยากจน ก่อนแต่จะคิดถึงเกียรติยศ หรือความมีหน้ามีตาของตน เอง. เมื่อพระผู้เปนเจ้าไม่ได้สถิตย์อยู่ในวิหารเช่นนี้ และไม่ทรง ประสงค์วิหารเช่นนี้แล้ว อาตมาภาพหมายความว่าอาตมาก็ไม่สมควร ที่จะเข้าไปอาศัยในวิหารนั้นเช่นเดียวกัน.”

จากเรื่องสั้น ของ ท่าน รพินทรนาถ ฐากูร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺทสฺส

นำเทียนมัสการ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในอินเดีย

สามเณรไทย ในสารนารถ รวบรวม

เรื่องที่ท่านจะได้อ่านต่อไปนี้ ผู้รวบรวมได้รวบรวมขึ้น ทำนองเป็นหนังสือนำทาง หรือคู่มือของผู้ไปนมัสการ ส่งมาเพื่อให้จัดพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มพิเศษ แต่เป็นเพราะเวลานี้เราไม่อยู่ในสถานะที่จะทำเช่นนั้นได้ เนื่องจากกระดาดและการทำบล็อกรูป (ซึ่งมีหลายสิบบล็อก) แพงเกินไป ทั้งในเมืองไทยมีผู้ต้องการน้อย จึงจำเป็นต้องรอการจัดพิมพ์ชนิดนั้นไว้ก่อน จนกว่าจะถึงเวลาสมควร. ในขณะนี้ ได้นำมาลงในฐานเป็นเรื่องในหนังสือพิมพ์ไปพลางก่อน, ซึ่งหวังว่าคงจะเป็นผลเช่นเดียวกัน ไม่มากก็น้อย.

-- คณะบรรณาธิการ

คำปรารภของผู้รวบรวม

ภายในระยะเวลาประมาณ ๔ ปี ซึ่งข้าพเจ้าได้ใช้ศึกษาวิชาอยู่ในประเทศอินเดีย ดินแดนของพระพุทธองค์นี้ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพบปะกับพุทธศาสนิกชนจากประเทศต่างๆ นับจำนวนพัน ซึ่งพากันเดินทางไปนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในบรรดาผู้ที่ไปเหล่านั้น มีหลายชาติหลายภาษาด้วยกัน เช่น พม่า เพื่อนบ้านที่ใกล้เคียงของเรา จีน ญี่ปุ่น เกาหลี จากวันออกไกล ลังกา เนปาล จิตตะกอง อาระกัน ชาวยุโรป และอเมริกา ซึ่งได้กลับมา นับถือพุทธศาสนา. นอกจากนี้ แม้แต่ชาว ธิเบต และมองโกเลีย ประชาชาติ

ที่อาศัยอยู่บนเทือกภูเขาหิมาลัย ก็ยังอุตสาหะเดินทางขึ้นเขาลงห้วย ซึ่งปกคลุมไปด้วยหิมะ ผ่านความลำบากยากเย็นนานับประการ เป็นเวลาดั้งประมาณเดือนๆ ไปนมัสการเหมือนกัน. แต่รู้สึกปลาบและเสียใจ ที่ไม่เห็นมีพุทธศาสนิกชนชาวไทยคนใด เดินทางไปนมัสการกันบ้างเลย ชาวพม่าและลังกา ซึ่งเป็นประชาชนประเทศราช มีเสรีภาพน้อยกว่าพวกเรามาก เขายังพากันไปนมัสการ นับ จำนวนร้อยทุกๆ ปี แต่เราพุทธมามกะชาวไทย - พลเมืองของประเทศเอกราชที่มีพระมหากษัตริย์เป็นพุทธมามกะ ประเทศเดียวเท่านั้นในโลกนี้ ไม่เคยเห็นย่างเท้าไปกันเลย. บางครั้งข้าพเจ้าได้ถูกชาวต่างประเทศเขาถามว่า :- “ทำไมไม่เห็นมีพุทธบริษัทชาวไทยเดินทางมานมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในอินเดียกันบ้างเลย ?” ปัญหาข้อนี้ทำให้ข้าพเจ้าต้องนั่งอึ้ง ไม่ทราบว่าจะตอบเขาอย่างไรดี. จะว่าเป็นเพราะเราไม่ทราบถนนหนทางการคมนาคมติดต่อต่างๆ ก็คือออกเชื่อเซอะเกินไป เพราะ จีน ญี่ปุ่น และเกาหลี เขาอยู่ไกลกว่าเราเสียอีก ยังพากันไปได้. ครั้นจะตอบว่าเป็นด้วยเศรษฐกิจตกต่ำ ชาวไทยเราไม่อยากจะใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายออกนอกประเทศ ก็ดูใช่ที่ เพราะปรากฏกันอย่างประจักษ์ว่า ชาวไทยเราก็พากันไปเที่ยวนอกประเทศกันปีละไม่น้อยเหมือนกัน ในที่สุดข้าพเจ้าจนแค้น ต้องตอบเขาไปชื่อว่า ข้าพเจ้าเองก็ไม่ทราบว่า เป็นเพราะเหตุใด พุทธมามกะชาวไทยเราจึงไม่ไปนมัสการกัน และผลที่ได้รับก็คือการข่มหรือหัวเราะตอบจากเขา ! ข้าพเจ้ารู้สึกละอาย และเสียใจมาก ด้านหนึ่งเราอดชาวต่างประเทศเขาว่าประเทศเรา เป็นประเทศที่มีพุทธศาสนารุ่งเรืองที่สุด ในบรรดาพุทธประเทศทั้งหลาย ในหมู่มกษัตริย์ที่มีการปรียดีและปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด และมีพระมหากษัตริย์เป็นองค์บรรคศาสนูปถัมภก ฯลฯ ฯลฯ แต่อีกด้านหนึ่งไม่เห็นมีพุทธมามกะชาวไทยคนใด โผล่หน้าไปนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ในดินแดนของพระพุทธรองค์กันเลย !

ข้าพเจ้าเอง ได้มาคิดทบทวนดูเห็นว่า เหตุผลที่พวกเราไม่ไปนมัสการสังเวชนียสถานในอินเดียกันเหมือนอย่างพุทธศาสนิกชนชาติอื่นๆเขานั้น คงจะแปลด้วยความไม่ทราบถึงถนนหนทาง และสถานที่ที่จะไปอย่างแจ่มแจ้ง มากกว่าความไม่มีจิตต์สัทธา หรือขาดขลาดกลัวกันเป็นแน่. ความจริง เมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อนนี้ ชาว พม่า ลังกา และชาติอื่น เขาก็ไม่เคยไปกันเหมือนกัน เพราะเวลานั้นการคมนาคมติดต่อถึงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ยังไม่สะดวกดีเหมือนทุกวันนี้ ต่อมาภายหลังเมื่อท่านธรรมปาละแห่งลังกา ได้เข้าไปฟื้นฟูพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย และได้เริ่มชักชวนให้พุทธศาสนิกชนชาติต่างๆ ไปนมัสการ เขาก็ได้เริ่มไปกัน. เมื่อมีผู้เริ่มขึ้นก็มีผู้ตามกันไปมากขึ้นทุกๆปี. ในกรณีของพุทธมามกะชาวไทยเรา ก็คงเป็นเช่นที่ว่ามานี้เหมือนกัน หากมีผู้ริเริ่มขึ้นแล้ว ต่อไปก็คงจะมีผู้ตามทิวขึ้นทุกปีเป็นแน่.

เมื่อคิดได้เช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็ตัดสินใจว่า ควรจะพยายามรวบรวมหนังสือนำทางเล่มเล็กๆสักเล่มหนึ่ง ประกอบด้วยแผนที่การเดินทางไปอินเดียพร้อมด้วยคำชี้แจงตามสมควร และรูปภาพของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ทำนองหนังสือ Guide Book เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้มีจิตต์สัทธา ประสงค์จะเดินทางไปในนมัสการกัน. เมื่อแรกข้าพเจ้าไม่กล้าลงมือทำ และต้องรีรออยู่เป็นเวลานาน เพราะเห็นว่าตนเองไม่มีความรู้ในสถานที่ต่างๆเหล่านั้นเพียงพอเมื่อเขียนขึ้นอาจมีข้อขาดตกบกพร่องได้ แต่ต่อมา ความปรารถนาอันแรงกล้าของข้าพเจ้า ที่จะได้เห็นพุทธศาสนิกชนชาวไทยเราเดินทางไปในนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในอินเดีย เช่นเดียวกับชาติอื่นๆเขาบ้าง มีอำนาจเหลือล้น บังคับให้ข้าพเจ้าไม่เกรงกลัวต่อความคิดก่อนๆนั้นเลย. ต่อจากนั้น ข้าพเจ้าก็เริ่มจัดแจงเครื่องมือต่างๆในการเขียน จากที่โน่นข้างที่นี้บ้าง สิ่งละอันพันละน้อย และในที่สุดก็เห็นว่า ทำทางก็พอจะไปได้เหมือนกัน. ดังนั้นจึงเริ่มลงมือเขียน พร้อมด้วยคำสุภาษิตที่ว่า “ความผิन्नันแหละ เป็นครูอันประเสริฐ”

ท่องอยู่ในใจ. เหตุฉะนั้น เมื่อท่านผู้อ่านคนหนึ่งคนใด เห็นว่ามีข้อขาดตกบกพร่องอยู่ในหนังสือเล่มนี้แล้ว ขอให้โปรดแนะนำไปให้ข้าพเจ้าทราบบ้าง จะขอบพระคุณยิ่ง. ขอให้ท่านผู้อ่านทั้งหลายถือเสียว่า เป็นการร่วมมือกันสร้างกุศลในการเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ ก็แล้วกัน.

ในหนังสือนำทางเล่มนี้ ข้าพเจ้าได้พยายามบรรยายข้อความต่างๆให้สั้นที่สุดที่จะสั้นได้ โดยระวังไม่ให้เนื้อความขาดกันเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อประสงค์มิให้ขนาดของหนังสือใหญ่โตเกินขนาดหนังสือนำทางไป. ข้าพเจ้าได้เริ่มต้นบรรยายตั้งแต่เมืองกัลกัตตา ซึ่งเป็นเมืองแรกที่ผู้ไปจะถึงก่อน ทั้งนี้เนื่องจากข้าพเจ้าเห็นว่าการไปจากประเทศไทยถึงกัลกัตตานั้น ไม่ลำบากยากเย็นที่จะต้องเปลี่ยนรถเปลี่ยนเรือกันมากมาย เป็นแต่ขึ้นรถด่วนสายใต้ไปป็นัง และจากป็นังก็ขึ้นเรือไปถึงเมืองกัลกัตตาได้ทีเดียว (วันและเวลาออกของรถและเรือ ตลอดทั้งค่าโดยสาร จะทราบได้จากกรมรถไฟหลวงแผนกท่องเที่ยวกรุงเทพฯ. ทางไปกัลกัตตาจากประเทศไทยนั้น มีอีกหลายทางเหมือนกัน เช่นทางด่านแม่สอดและเชียงใหม่ แต่น่ากลัวว่าจะไม่สะดวกและปลอดภัยเหมือนทางป็นัง) เมื่อถึงกัลกัตตาแล้ว จะได้บรรยายถึงสถานที่ต่างๆโดยลำดับไป. (จากป็นังก่อนถึงกัลกัตตา เรือกลไฟจะหยุดพักที่ทำเรือเมืองอย่างกึ่ง-เมืองหลวงของประเทศพม่า. ผู้มีจิตศรัทธา จะขึ้นไปนมัสการพระเจดีย์ชเวดากอง ซึ่ง(กล่าวกันว่า) บรรจุพระเกษาของสมเด็จพระพุทธองค์กันได้. พระเจดีย์นี้สวยงามและมีชื่อเสียงมาก). ทางไปนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆนั้น มีหลายทางด้วยกัน แต่ในที่นี้ข้าพเจ้าจะได้บรรยายเฉพาะแต่ทางที่สะดวก ถึงง่าย ไม่ต้องอ้อมไปอ้อมมามากมาย และที่ข้าพเจ้าได้เคยผ่านมาเองแล้วเท่านั้น. สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆก็มีอยู่หลายแห่งด้วยกัน แต่ที่สำคัญที่สุดและที่ทุกๆคนควรจะไปนมัสการกันให้ได้ นั้น มีอยู่สี่แห่งด้วยกันคือ

๑. เพื่อจะได้มีการแก้ไขกันต่อไปในกาลข้างหน้า

๑. พุทธคยา สถานที่ตรัสรู้
๒. สารนาถ สถานที่แสดงธรรมจักร
๓. กุสินารา สถานที่ปรินิพพาน
๔. ลุมพินี สถานที่ประสูติ.

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่นี้ อยู่ในมณฑลพิหาร (Bihar) และ ยู. พี. (United Province). นอกจากนี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ย่อยๆ ซึ่งแล้วแต่สัทธาของผู้ไปว่า ควรจะไปนมัสการกันดีหรือไม่ แต่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ย่อยๆบางสถาน เช่น นครปาตลีบุตร (Patna) ราชคฤห์ นาลันทา และสาวัตถินี ผู้ไปสามารถจะไปนมัสการหรือชมได้ โดยไม่ต้องประสพกับความลำบากอะไร เพราะสถานที่เหล่านี้อยู่ในระหว่างทางที่จะไปนมัสการสังเวชนียสถานประธานทั้งสี่ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น (สถานที่เหล่านี้ ข้าพเจ้าได้นำมารวมไว้ในบทที่ ๑ แล้ว) ส่วนสถานที่อื่นๆอีก ๑๐ แห่ง ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา แต่ไม่สู้จะมีความสำคัญมากนัก ซึ่งข้าพเจ้าได้รวบรวมมาบรรยายไว้ด้วย ในบทที่สองนั้น อยู่ไกลออกไปจากสังเวชนียสถานประธานทั้งสี่มาก เหตุฉะนั้น การไปก็ย่อมจะลำบาก ก็จะต้องลงเปลี่ยนรถกันหลายทอดหลายตอน ทั้งจะต้องใช้โสหุ้ยมากด้วย เป็นธรรมดาอยู่เอง เหตุฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของผู้ไปเอง ที่จะตัดสินใจว่า จะไปหรือไม่ ส่วนเรื่องถนนหนทางที่จะไปนั้น ก็อาจจะค้นคว้าหากันได้ ในเมื่อไปถึงในประเทศอินเดียแล้ว ถ้าไปกันได้ ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์มากทีเดียว เพราะจะได้มีโอกาสชมศิลปกรรม สถานปัตยกรรม และวิศวกรรมต่างๆ ของพระพุทธศาสนาเราในครั้งโบราณ - ในสมัยที่อินเดียกำลังรุ่งเรืองอย่างเต็มที่ด้วยอำนาจพระธรรม ของพระพุทธองค์.

ฤดูกาลที่ควรจะเริ่มออกเดินทางไปนมัสการกันจากประเทศไทยนั้น ควรจะอยู่ในราวปลายเดือนตุลาคม เพราะเป็นเวลาเริ่มต้นของฤดูหนาว ฤดูหนาวเป็นฤดูที่นับว่าเหมาะที่สุด สำหรับการท่องเที่ยวในอินเดีย ความหนาวใน

อินเดีย (ตอนที่เราจะเดินทางกัน)นั้น มากกว่าในกรุงเทพฯเราเล็กน้อย เหตุฉะนั้นเราควรมีเครื่องกันหนาวไปให้พร้อมเพรียงด้วย. นอกจากนี้ ในเดือนพฤศจิกายน สมาคมมหาโพธิ์ ซึ่งมีที่ทำการใหญ่อยู่ที่สารนาถ (อสิปตน) เขาได้จัดให้มีงานสมโภชมุลคันธกุฎีวิหารกันทุกๆปีด้วย งานนี้ เริ่มตั้งแต่วันเพ็ญของเดือนพฤศจิกายนทุกครั้ง ในระหว่างเวลางานพระสารีริกธาตุ ซึ่งสมาคมได้รับไว้จากรัฐบาลอังกฤษ จะได้ถูกอัญเชิญออกมาให้ประชาชนนมัสการด้วย ซึ่งนับว่าเป็นโอกาสครั้งเดียวเท่านั้นในปีหนึ่ง ในงานนี้เราจะได้เห็นการชุมนุมของชนชาติต่างๆ มี ชีเบต พม่า จีน ญี่ปุ่น ลังกา จิตตะกอง และเนปาลเป็นอาทิ เหตุฉะนั้นเพื่อความสะดวกทั้งปวง จึงควรจะออกเดินทางกันไปราวปลายเดือนตุลาคม.

ปัญหาเรื่องภาษาที่จะใช้พูดจากันในประเทศอินเดียนั้น ออกจะเป็นปัญหาที่ยากอยู่สักหน่อย เพราะในเมืองไทยเรา การหาคนพูดภาษาอังกฤษได้ไปเป็นเพื่อนด้วยนั้น ไม่ใช่เป็นของง่ายนัก ยิ่งถ้าเป็นหัวเมืองนอกนครหลวงด้วยแล้ว ก็แทบจะหากันไม่ได้เลยทีเดียว. ในหมู่ๆหนึ่งที่จะไปนมัสการกันนั้น ควรจะมีคนที่พูดภาษาอังกฤษได้ ไปด้วยสักคนหนึ่ง จะดีมาก. ชาวพม่าและลังกาเขาก็ไปกันโดยวิธีนี้เหมือนกัน ตามธรรมดาในประเทศอินเดีย ตอนที่เราจะต้องเดินทางไปกันนั้น ภาษาฮินดี (Hindi) เป็นภาษาพื้นเมือง ใช้พูดกันทั่วไป แต่ภาษานี้ไม่จำเป็นจะต้องเอามาพูดถึงกันได้ เพราะในประเทศเราไม่ค่อยปรากฏว่ามีคนไทยพูดภาษาฮินดีได้เลย ภาษาอังกฤษ ถึงแม้ว่าจะเป็นภาษาราชการก็ตาม แต่ก็ใช้พูดกันเฉพาะในหมู่ประชาชน ที่ได้รับการศึกษาคดีเท่านั้น ตามหมู่บ้านชนบทและร้านต่างๆ จำเป็นต้องพูดภาษาพื้นเมืองกันทั้งนั้น ถึงกระนั้นก็ดี ถ้าเรามีคนรู้ภาษาอังกฤษไปเป็นล่ามด้วยสักคนหนึ่งแล้ว การงานต่างๆก็สามารถจะบรรลุล่วงไปได้ โดยไม่ต้องรับความลำบากอะไรเลย.

อีกประการหนึ่งในหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้ามิได้พยายามบรรยายถึงราคาตัวค่าโดยสารรถไฟ รถยนต์ ยานพาหนะอื่นๆ พร้อมทั้งเวลาออกเวลาถึง เพราะข้าพเจ้าเห็นว่า สิ่งเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงขึ้นลงอยู่เสมอ. ครั้นจะบอกมา ถ้าเผอิญเวลาผู้อ่านไปถึง สิ่งเหล่านั้นได้เกิดเปลี่ยนแปลงขึ้น ก็จะเป็นการรวนเร่ยุ่งยากโดยเปล่าประโยชน์. ถึงอย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ผู้ไปจะไม่ต้องได้รับความลำบากยากเย็นอะไร จากเรื่องยวดยานพาหนะ ตลอดทั้งสถานที่พักด้วยเลย. ทุกวันนี้ผู้ไปนมัสการสามารถจะเดินทางไปถึงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆได้ โดยสะดวกง่ายดายที่สุด. ทุกๆสถานที่ นับตั้งแต่กัลกัตตาเรื่อยไป มีวิหาร บ้านพัก ธรรมศาลา หรือไม่กี่สาขาของสมาคมพุทธศาสนา ตั้งอยู่คอยรับรองให้ความช่วยเหลือ แก่ผู้ที่จะไปนมัสการเสมอที่ทางต่างๆเหล่านี้ โดยมากเป็นของพุทธศาสนิกชนชาว พม่า และลังกาเขาทั้งนั้น เหตุฉะนั้น ผู้ไปไม่ควรจะมีความวิตกกังวลอะไรเลย เพื่อผู้ประสงค์ไป จะได้รับความสะดวกยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าได้นำแผนที่คร่าวๆ จะเพาะทางที่จะไปนมัสการสังเวชนียสถานประธานทั้งสี่ มาแสดงไว้ในตอนเริ่มต้นของหนังสือเล่มนี้ด้วย.

การเดินทางโดยรถไฟในประเทศอินเดียนั้น ข้าพเจ้าขอแนะนำว่า ควรจะไปกันในชั้นอินเตอร์ (ชั้นพิเศษซึ่งไม่มีในรถไฟเมืองเรา ชั้นนี้เป็นชั้นกลางระหว่างชั้นสองและชั้นสาม) ดีกว่า เพราะถึงแม้ว่าจะต้องเสียค่าโดยสารเพิ่มขึ้นกว่าชั้นสามอีกบ้างเล็กน้อย ก็จะได้รับความสะดวกสบายดีกว่าชั้นสามมาก. รถไฟในอินเดีย แน่นอัดไปด้วยคนโดยสารทุกๆขบวน (ชั้นสาม) ในชั้นสามจะหาที่นั่งไม่ค่อยได้เลย ยิ่งถ้าเราเป็นชาวต่างประเทศ ไม่รู้ภาษาและคຸ້ນเคย

๑. ค่ายวดยานพาหนะต่างๆ(รถไฟชั้น Inter) ในการเดินทางไปนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เฉพาะในบทที่ ๑ จากกัลกัตตาและกลับอีกนั้น ข้าพเจ้าได้ลองคำนวณดูแล้ว เห็นว่าจะตกอยู่ในราวคนละ ๕๐ บาท (ค่าอาหารและกุฎี พร้อมด้วยค่าใช้จ่ายพิเศษอื่นๆต่างหาก).

กับบ้านเมืองของเขาด้วยแล้ว การเดินทางไปในชั้นนี้ ย่อมจะได้รับความยุ่งยากมากมายทีเดียว. ฉะนั้น ทางที่ดีไม่ควรจะไปกันให้ต่ำกว่าชั้นอินเตอร์

ในที่สุด ก่อนจะจบคำปรารภอันยืดยานี้ ข้าพเจ้าจะเว้นเสียมิได้ ซึ่งการแสดงความขอบคุณแก่ท่านภิกขุ อานันท์ เกาศัลยานะ B.A. อาจารย์สอนภาษาฮินดีของข้าพเจ้า มาตั้งแต่ชั้น ก. ข. ผู้ซึ่งได้ให้แสงสว่างแก่ข้าพเจ้าในการรวบรวมหนังสือเล่มนี้ อย่างมากมาย และทั้งท่านภิกขุ พุทธทาส (อินทปัญญา) ด้วย โดยจะเพาะท่านหลังนี้ ข้าพเจ้าต้องขอแสดงความขอบคุณมากที่สุด เพราะถ้าปราศจากความกรุณาของท่านในการตรวจทาน และพิมพ์แล้ว หนังสือเล่มนี้จะเสร็จเป็นรูปร่างขึ้นมาไม่ได้เลยเป็นแน่.

ขอ

อุทิศ ส่วน กุศล ใน การ เรียบ เรียง
หนังสือเล่มนี้แก่ท่านผู้บังเกิดเกล้า
ทั้งสอง ซึ่ง ได้ ล่วง ลับ ไป แล้ว.

สามเณร กรุณา

อิติปตนมฤคทายวัน

พาราณสี อินเดีย.

๑๕ ธันวาคม ๒๔๘๑

สารบาญ

ภาคที่ ๑ สถานที่สำคัญ

๑. กัลกัตตา	Calcutta
๒. พุทธคยา	Buddhagaya
๓. ปาตลีบุตร	Patna
๔. นาลันทา	Nalanda
๕. ราชกฤห์	Rajgir
๖. พาราณสี	Benares
๗. อีลีปตน	Sarnath
๘. กุสินารา	Kusinara
๙. ลุมพินี	Lumbini
๑๐. สāvattī	Savatthi
๑๑. ลักเนาว	Lucknow

ภาคที่ ๒ สถานที่ย่อย

๑. วิกรมศิลา	Vikramsila
๒. ไวสาลี	Vaisali
๓. โกสัมพี	Kausambi
๔. สังกัสส	Sankassa
๕. มทुरา	Muttra
๖. ตักสิลา	Taxila
๗. ซานจิ	Sanchi
๘. อชันดา	Ajanta
๙. เอ็ลโลร่า	Ellora
๑๐. โมहनโจดาโร	Mohenjodaro

ภาคที่ ๑

สถานที่สำคัญ

๑. กัลกัตตา (CALCUTTA)

เนื่องจากกัลกัตตาเป็นเมืองแรก ที่ผู้ไปนมัสการจะถึงก่อน เหตุฉะนั้น จึงควรทราบถึงที่พัก และอื่นๆ ประจำเมืองนี้ไว้บ้างพอสมควร. กัลกัตตา เป็นเมืองศูนย์กลางของการค้าขายที่ใหญ่โต และสำคัญมากที่สุด ในอินเดียภาค ตะวันออก ในเมืองนี้ ที่ตำบล 4 A. College Square มีสมาคมมหาโพธิ (The Maha Bodhi Society) ตั้งอยู่คอยให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ไปนมัสการ เสมอ. ติดกับที่ทำการของสมาคม มีวิหารศรีธรรมราชิก (Sri Dharmarajika Vihara), บ้านพักสำหรับผู้ไปนมัสการ หอสมุด และห้องประชุมแสดง ธรรมเทศนา. ภายในวิหารนี้ ผู้ไปจะได้มีโอกาสนมัสการพระสารีริกธาตุ ซึ่งรัฐบาลอังกฤษขุดได้ที่เมือง Bhatti Prolu จังหวัดกฤษณะ มณฑล มัตราส, และได้มอบให้แก่สมาคมมหาโพธิ. นอกจากนี้ ยังมีพระพุทธรูป แบบญี่ปุ่น สมัย ๑๐๐ ปีมาแล้ว ที่สวยงามให้ชมอีกองค์หนึ่งด้วย. พระพุทธรูปองค์นี้ พระเถระญี่ปุ่นองค์หนึ่ง ได้มอบไว้แก่ท่านธรรมปาละ เพื่อ บรรจุไว้ในวิหารพุทธคยา แต่ต่อมามีเหตุขัดข้องกับพวก ฮินดู มหันต์ ไม่สามารถจะเอาไว้นั้นได้ จึงได้นำมาไว้ที่วิหารกัลกัตตานี้.

นอกจากสมาคมมหาโพธิ์แล้ว ยังมีสมาคมพุทธศาสนิกชนชาวเบงกอล (The Bengal Buddhist Association) ตั้งอยู่ที่ No. 1. Buddhist Temple Street) อีกแห่งหนึ่งด้วย. ที่สมาคมนี้ก็มีบ้านพักและวิหารไว้คอยต้อนรับผู้ที่จะไปนมัสการเหมือนกัน.

พุทธศาสนิกชนชาวพม่า เขาได้สร้างวิหารและบ้านพักของเขาไว้ที่ บ้านเลขที่ ๑๐ ถนนโรงพยาบาลอีเด็น (No. 10. Eden Hospital Road). ผู้ไปนมัสการจะพักอยู่ที่นี้ได้.

ที่ No. 60. Lake Road, Ballyganj ยังมีวิหารญี่ปุ่นที่สวยงามให้ชมอีกวิหารหนึ่ง. วิหารนี้ สร้างขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ โดยท่านเศรษฐี ชุกอล กิชช่อ บิรล้า (Seth Jugol Kishore Birla). ที่วิหารญี่ปุ่นนี้ มีพระญี่ปุ่นอยู่ประจำเสมอ.

ในระหว่างพักอยู่ที่เมืองกัลกัตตานี้ ผู้ไปควรจะหาโอกาสชมสถานที่ต่างๆ เช่นพิพิธภัณฑสถาน สวนสัตว์ มหาวิทยาลัย Victoria Memorial, (อนุสาวรีย์พระนางเจ้าวิกตอเรีย) และอื่นๆอีกให้จนได้. ในพิพิธภัณฑสถานประจำเมืองนี้ มีพระพุทธรูปและศิลปกรรมอื่นๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้ชมอยู่หลายสิ่งหลายอย่าง.

๒. พุทธคยา (BUDDHAGAYA)

จากกัลกัตตา ผู้ไปจะต้องขึ้นรถไฟตรงไปยังเมืองคยา (Gaya) เพื่อ นมัสการพระวิหารพุทธคยาได้โดยรวดเดียวทีเดียว. ที่เมืองคยานี้ ห่างจาก

สถานีรถไฟประมาณ ๑ ไมล์ มีพุทธธรรมศาลา (คือที่พักที่สร้างไว้เป็นที่พักของนักจาริกแสวงบุญ) ชื่อ Zawtika Hall ไว้สำหรับเป็นที่พักคนเดินทางตั้งอยู่ริมถนน Macleodganj. ผู้ไปจะแวะพักที่นี่ได้โดยสะดวก.

ระยะทางระหว่างเมืองคยา ไปถึงวิหารพุทธคยานั้น ประมาณ ๗ ไมล์. มีรถยนต์เช่าและรถม้าเดินติดต่อไปมาอยู่เสมอ โดยราคาพอสมควร. ที่พุทธคยาเอง ก็มีธรรมศาลาสำหรับเป็นที่พักใหญ่โต ไว้คอยต้อนรับอีกเหมือนกัน. ธรรมศาลานี้ สร้างขึ้นโดยสมาคมมหาโพธิ์. เทศบาลประจำเมืองคยา ได้สร้าง Dak Bangalow ไว้ขณะนั้นด้วย.

พุทธคยา เป็นสถานที่ที่สร้างของพระองค์ เป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงค้นพบทางแห่งความดับทุกข์ทั้งปวง. เหตุฉะนั้น พุทธคยาจึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด สำหรับพุทธมามะกะ ๕๐๐ ล้านคนในโลกนี้, เช่นเดียวกับเมือง เม็กกา (Mecca) สำหรับชาวอิสลาม; เยรูซาเล็ม ของพวกคริสเตียน, และเมืองกาซี กับพวกฮินดู.

แต่การได้เป็นที่น่าสลบใจอย่างยิ่ง ที่วิหารนี้ มิได้อยู่ในอารักขาของพุทธบริษัทเลย ตรงกันข้าม พวกฮินดู มหันต์ กลับเป็นเจ้าของ เข้าครอบครองสถานที่นี้ ซึ่งได้ไปโดยอำนาจไมยตติธรรมอย่างยิ่ง. พระฮินดู มหันต์ ผู้ครอบครอง เป็นผู้ร่ำรวยมากคนหนึ่งในมณฑลพิหาร มีที่ดินเรียกสวนไร่นา นับเป็นจำนวนหลายพันเอเคอร์. ผู้ไปนมัสการจะได้เห็นบ้านอันใหญ่โตตระหง่านของเขา ตั้งอยู่ริมถนนที่จะไปวิหารพุทธคยา, ทั้งยังมี ช้าง ม้า วัวควาย ยวดยานพาหนะอื่นๆ ให้เช่าอีกมากมายด้วย.

เรื่องราวต่างๆ อันเป็นภายในเกี่ยวกับวิหารนี้ ที่ตกไปอยู่ในมือพวกมหันตนั้น ผู้อ่านจะทราบได้โดยพิสดาร จากหนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนารายตรีมาส” ของคณะกรรมการ ไชยา ซึ่งผู้เขียนได้เคยแปลจากภาษาอังกฤษส่งมาลงพิมพ์. ท่านธรรมปาละ แห่งสมาคมมหาโพธิ์ (ซึ่งล่วงลับไปแล้ว) พร้อมทั้งพุทธบริษัทชาวพม่าและลังกา ได้พยายามทุ่มเทเงินทองเป็นจำนวนมากมาย ในการที่จะยึดเอากรรมสิทธิ์พระวิหารนี้คืนมาเสียจากพวกมหันต มาอยู่ในมือพุทธบริษัทดั้งเดิม, แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ทุกวันนี้สมาคมมหาโพธิ์แห่งประเทศไทย และพุทธบริษัทชาติอื่นๆ กำลังพยายามกันอย่างขมุกขมัวอยู่.

ที่พุทธคยา มีสถานที่สำหรับให้นมัสการและชม ดังต่อไปนี้ คือ :-

๑. พระมหาวิหาร เมื่อผู้ไปนมัสการก้าวลงคั่นบรรไดหิน (พื้นที่ดินในบริเวณฐานพระวิหาร ต่ำกว่าพื้นแผ่นดินธรรมดา อันเป็นธรรมดาของโบราณสถานที่มีอายุนับพันปี), สิ่งแรกที่จะสะดุดตา พร้อมด้วยความตกตลิ่งของผู้เข้าไป ก็คือ องค์กรวิหารใหญ่ ซึ่งแวดล้อมไปด้วยสถูปต่างๆ โดยรอบทุกด้าน, และลานสวน ซึ่งเต็มไปด้วยไม้ใบไม้ดอก. พระวิหารอันงดงามนี้ สร้างขึ้นโดยพระเจ้าอโศก มหาราชชาธิราช เพื่อเป็นเครื่องหมายสถานที่ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ. ต่อมาได้ถูกทำลายลงโดยน้ำมือของพวกมะหะหมัด มี พักติยาร์ จิลยี (Bhaktiyar Khilyi) เป็นหัวหน้า ในราวปี ค. ศ. ๑๒๐๐. ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินพม่า ได้ทรงปฏิสังขรณ์ ในปี ค. ศ. ๑๓๐๖ และหลังจากนั้น รัฐบาลอังกฤษ ก็ได้ทำการซ่อมแซมไว้เป็นระยะๆ มา พระวิหารนี้เป็นวิหารสองชั้น มีมุขรอบทุกด้าน เป็นสถาปัตยกรรมชั้นประณีต มีส่วนสูงจากพื้นดินถึงยอดสุด ประมาณ ๑๘๐ ฟุต, หรือ ๓๐ วา.

๒. พระพุทธรูปปฏิมา ภายในพระวิหารชั้นล่าง มีพระพุทธรูปปฏิมากรในท่านั่งขัดสมาธิ ผินพระพักตร์ทางทิศตะวันออก พระหัตถ์ซ้ายวางแบ บนพระเพลา พระหัตถ์ขวาพาดห้อยอยู่ที่พระชานุข้างขวา. พระเนตรลืมครึ่งเดียว ตามลักษณะแห่งสมาธิ พระกรรณยาวเหยียด พระเศียรปกคลุมไปด้วยพระเกสาหยิก, มีมุ่นขมวดสูงเป้นยอด ตรงหน้าพระแท่นเบื้องล่าง ท่านจะสังเกตเห็นว่ามีรูปปฏิมาของสตรี ๔ รูป เป็นรูปแทนเทพเจ้า ๔ องค์ ของศาสนาฮินดู. เมื่อขึ้นไปชั้นบน จะเห็นรูปปฏิมาของพระนางมายา-พระพุทธรมารดา, ในท่าบรรทม. ตามมุมโดยรอบ มีเทวรูปสตรี ซึ่งประดับตกแต่งด้วยผ้าสีต่างๆ.

๓. วัชร อาศน์ (Diamond Throne) ทางเบื้องหลังของพระวิหาร ผู้ไปนมัสการจะได้เห็นต้นพระศรีมหาโพธิ มีสาขาแผ่ครีมรอบต้นทุกด้าน ให้ความร่มเย็นแก่นักจาริกแสวงบุญทั้งหลาย. ณะภายใต้ของต้นพระศรีมหาโพธินี้ พระพุทธรองค์ได้เคยประทับนั่ง และทรงอธิษฐานจิตปล้นพระวาจาว่า “ให้หนังและเอ็นเหี้ยวแห้งไป ให้เนื้อและเลือดเหือดแห้งไปเถิด, แต่เราจะไม่ยอมลุกจากสถานที่นี้ จนกว่าจะได้บรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ.”

วัชรอาศน์นี้ เป็นแผ่นหินใหญ่แกะสลัก ตั้งอยู่ชิดกับกำแพงพระวิหาร. กล่าวกัน(โดยปากชาวบ้าน)ว่า บนอาศน์หินนี้แหละ พระพุทธรองค์ได้ตรัสรู้. ทางเบื้องต่ำตรงโคนต้นพระศรีมหาโพธิ มีรอยพระบาทขนาดใหญ่ ๒ รอย, นับว่า รอยหนึ่ง เป็นของพระพุทธรองค์ และอีกรอยหนึ่ง เป็นของพระวิษณุ-เจ้า, สลักอยู่บนหินก้อนใหญ่ ๒ ก้อน.

๔. รั้วหินรอบพระวิหาร แต่เดิม พระวิหารทุกด้าน แวดล้อมไปด้วยรั้วหินสลักอย่างงาม ซึ่งบัดนี้ได้หักพังลงเสียแล้ว. ผู้ไปนมัสการ จะได้เห็นรั้วบางส่วน ซึ่งได้รับการซ่อมแซมให้ดีขึ้น ทางด้านทิศใต้ของพระวิหาร.

รั้วหินเหล่านี้ เป็นสถาปัตยกรรมชนิดที่สวยงามและประณีตมาก. บนรั้วเหล่านี้ถ้าสังเกตดูวดลายของมันให้ดี ๆ จะเห็นรูปมนุษย์ สัตว์ และสิ่งอื่นๆ แกะสลักอยู่อย่างสวยงาม และเต็มไปด้วยคติลึกลับ.

๕. พุทธรูปร่าง สระน้ำที่พระองค์เคยทรง อยู่ห่างประมาณ ๕๐ หลา ทางทิศใต้ของพระวิหาร สระนี้มีกำแพงสูงล้อมรอบทั้งสี่ด้าน. ทางด้านหนึ่งมีห้องเล็กๆหลายห้อง ซึ่งเหล่าพระพุทธรูป ใช้พักหลังจากการทรงน้ำแล้ว เพื่อเจริญสมาธิ พวกอินทูลลงอาบน้ำในสระนี้เพื่อประกอบพิธี “บิณฑชะ” (ทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายคราวตรุษสารท) กันเสร็จแล้ว.

๖. พระสถูปน้อยๆ ในบริเวณรอบๆพระวิหาร ผู้ไปนมัสการจะได้เห็นพระสถูปมากมาย. แตกต่างกันไปทั้งโดยขนาดและทรวดทรง ตั้งอยู่ทั่วไป บางองค์ก็มีรอยสลักเป็นลวดลาย บรรยายเรื่องพระพุทธรูปประวัติอย่างงดงาม. ภายใต้อุโมงค์เหล่านี้ บรรจุพระอัญญาหรือวัสดุอื่นๆ อันเป็นอนุสาวรีย์ที่เหลืออยู่ของพระเถระสำคัญ ที่ล่วงลับไปแล้ว. สถูปเหล่านี้สร้างขึ้นโดย สัทธาวิหาริกอันเตวาสิก ของท่านนั้นๆ เพื่อเป็นอนุสรณ์อันศักดิ์สิทธิ์. กล่าวกันว่าพระอัญญาส่วนหนึ่งของพระเจ้าอโศกจักรพรรดิยธาธิราช ก็ถูกบรรจุไว้เพื่อการบูชาที่พุทธรูปร่างนี้เหมือนกัน.

๗. สถานที่ศักดิ์สิทธิ์เจ็ดแห่ง สมเด็จพระพุทธรูปองค์ภายหลังจากการตรัสรู้แล้ว ทรงใช้เวลาเจ็ดสัปดาห์ ซ้ำทรากออยู่ในการเสวยอนุตตรสุขแห่งอมตมทานิพพาน ในสถานที่เจ็ดแห่งๆละหนึ่งสัปดาห์. ชื่อของสถานที่เหล่านี้ มีมาในพระคัมภีร์บาลีดังต่อไปนี้

ก. **โพธิ์** ภายใต้ดวงต้นพระศรีมหาโพธิ์นี้ พระพุทธองค์ได้บรรลุถึงสัมโพธิญาณ. ต้นโพธิ์นี้ได้ถูกทำลายลงโดยพวกศัตรูถึงสองครั้ง แต่ก็ยังรักษาพันธุ์สืบอายุของตนไว้ได้จนถึงปัจจุบันนี้. (ต้นเดิมได้ตายลง ส่วนต้นเด็ยนี้ได้ออกขึ้นจากหน่อต้นเดิม) ต้นโพธิ์นี้อยู่ติดกับพระวิหารทางด้านหลัง (ด้านทิศตะวันตก).

ข. **อนิมิสโลจยะ** ที่นี้ในสัปดาห์ที่สอง พระพุทธองค์ได้ทรงประทับยืนฟังต้นโพธิ์ และมีการระจิดต่อสันทิฏฐิผล แห่งปรมัตถธรรม ซึ่งพระองค์ได้บรรลุแล้ว. อนิมิสโลจยะนี้ อยู่บนเนินสูงทางทิศวันออกราว ๑๐ หลา จากพระวิหารใหญ่ เป็นวิหารเล็กภายในมีรูปปฏิมาของคาราเทวี ที่นับถือของพวกฮินดู.

ค. **จังกมณะ** ในสัปดาห์ที่สาม พระองค์ได้ทรงฆ่าเวลาด้วยการเสด็จจงกรมไปมาภายในสมาธิวิเวก อิมเอบด้วยสุขอันเกิดจากวิมุตติ. มีรอยพระพุทธบาท ๑๕ รอย สร้างขึ้นเป็นรูปดอกบัว บนแท่นหินแทน ในฐานะเป็นที่ๆ ทรงเหยียบ เมื่อกระทำจงกรม รอยเท้าเหล่านี้้อยู่ติดกับกำแพงวิหารทางด้านทิศเหนือ.

ง. **รัตนฆระ** ในสัปดาห์ที่สี่ พระพุทธองค์ได้ประทับภายในรัตนฆระ (เรือนแก้ว) ทรงระลึกถึงอภิธรรม และทรงครุ่นคิดว่า :-

“เราได้รู้ชิมซาบซมอันลึกซึ้งที่สุด เป็นของประเสริฐ และอำนาจสานติสุขจริง. แต่ว่ายากที่จะรู้ตามสำหรับผู้ที่มีจิตด่วนเวียน อยู่ในวงแห่งความเพลิดเพลิดในทางโลก และแสวงหาความเพลิดเพลิด ด้วยความทะเยอทะยานอย่างวิสัยโลก. ถ้าเราจะประกาศธรรมก็จะไม่มีใครเข้าใจ มันจะนำความเหน็ดเหนื่อย และความวุ่นวายมาสู่เราเปล่าๆ.” รัตนฆระนี้อยู่ตรงหน้าต้นโพธิ์ ห่างกันไม่กี่หลา ทางด้านทิศเหนือ เป็นวิหารไม่มีหลังคาอยู่พบกับพระสถูปต่างๆ.

ง. **วัชปาละ** ที่นี้ (ต้นไทรเปินที่พักแคงของเด็กเลี้ยงแกะ) พระองค์ได้ประทับอยู่ในสัปดาห์ที่ ๕ ในระหว่างเวลานี้มีพราหมณ์ผู้หนึ่งมาเฝ้า และถามปัญหาจากพระองค์ ต้นไม้ต้นนี้ อยู่ต่อออกไปจากรัตนพระเล็กน้อย มีแผ่นอิฐล้อมรอบโคนต้น และมีรูปปฏิมาสำหรับพวกอินดูชวา.

จ. **สระมูจลินท์** ในสัปดาห์ที่ ๖ เมื่อพระพุทธองค์ทรงประทับนั่งภายใต้ต้นจิก มีนามว่ามูจลินท์ มีฝนตกหนักตลอด ๖ วัน ปรากฏว่ามีพระยานาคป้องกันฝนให้พระองค์ด้วยพังพานของมัน. สระนี้อยู่ห่างจากพระวิหารไปทางทิศใต้ประมาณไมล์ครึ่ง ต้องเดินผ่านทุ่งนา ในปัจจุบันนี้ได้กลายเป็นที่นาของราษฎรไปเสียแล้ว ส่วนต้นจิกก็ไม่มี.

ฉ. **ราชยตนะ** ที่นี้พระพุทธองค์ได้ทรงประทับตลอดสัปดาห์ที่ ๗ ในระหว่างนี้มีสองพาศิข นามตปุสสะ และ ภัลลุกะ ได้เป็นผู้เข้ารับนับถือศาสนาของพระองค์. เมื่อเขาปฏิญาณตนแล้ว พระองค์ได้เสด็จไปแสดงธรรมที่อิสิปตน (สารนาถ) สถานที่นี้ตั้งอยู่ห่างจากสระมูจลินท์ไปทางทิศใต้ ห่างกันราวครึ่งไมล์ บนลานโล่งเตียนดินแข็ง ล้อมรอบไปด้วยทุ่งนา มีวิหารเล็กๆ ซึ่งข้างนอกมีพุทธปฏิมากรอยู่องค์หนึ่ง.

๘. **บ้านนางสุชาดา** ที่นี้ พระองค์ได้ทรงรับข่าวปายาส จากธิดาผู้มีสกุลนางหนึ่ง ชื่อ สุชาดา สถานที่นี้อยู่บนฝั่งทิศตะวันออกของแม่น้ำเนรัญชรา ต้องเดินข้ามแม่น้ำไปประมาณ ๑ ไมล์ (น้ำตื้น) จะถึงแผ่นดินสูงใกล้ๆ กับหมู่บ้านหมู่บ้านหนึ่ง จากเนินสูงนี้ อาจมองเห็นแม่น้ำเนรัญชรา, ป่าอูรุเวลา และภูเขาแดงคสิริ ไปได้อย่างชัดเจน.

๙. **ถ้ำแดงคสิริ** ณสถานที่นี่ พระพุทธองค์ได้ทรงฝึกจิตต์ตลอดเวลา ๖ ปี ก่อนการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า. ถูเจานี้อยู่ห่างจากพุทธคยาประมาณ

๖ ไมล์ สำหรับผู้เดินเท้าไม่ไหว ควรจะทำการตกลงจ้างช้างของพวก ฮินดู มหันต์ เป็นพาหนะไป การไปควรจะออกเดินทางกันแต่เช้าตรู่ จะได้มีเวลากลับพุทธคยาก่อนค่ำ.

นอกจากสถานที่ ๕ แห่งแล้ว ที่พุทธคยายังมีวิหารของพวก ฮินดู มหันต์ อีกหลายหลัง โรงสุขาภิบาล ที่ทำการไปรษณีย์ และโรงงานอีกบ้างพอสมควร.

๓. ปาตลีบุตร (PATNA)

จากพุทธคยา ผู้ไปจะต้องเดินทางกลับยังเมืองคยา และจากเมืองคยาจับรถไฟไปเมืองปาตลีบุตร (Patna Junction) ระยะทาง ห่างจากเมืองคยา ประมาณ ๔๖ ไมล์ [สำหรับผู้ที่ไม่ประสงค์จะไปชมเมืองปาตลีบุตร นาลันทา และราชคฤห์ ควรจะขึ้นรถไฟตรงไปเมืองพาราณสี (Benares) เพื่อนมัสการ อสิปตนะเลยทีเดียว] พระพุทธองค์ได้ทรงประทับที่เมืองนี้ ในระหว่างเสด็จไปราชคฤห์. ในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ปาตลีบุตรเคยเป็นนครหลวงที่ใหญ่โต และมีพลเมืองมากที่สุดในประเทศอินเดีย เมืองนี้ ในสมัยโบราณมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา.

พิพิธภัณฑสถานประจำเมืองนี้ ตั้งอยู่ห่างจากสถานีรถไฟไปประมาณ ครึ่งไมล์ ภายในมีพระพุทธรูป, ยอดสถูป, แผ่นศิลาจารึก และศิลปกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาอันสวยงามให้ชมมากมาย. นอกจากนี้ ยังมีภาพเขียนด้วยสี และคัมภีร์เก่า ซึ่งท่านภิกษุราहुล สังกริตายาน ได้ค้นพบจากประเทศธิเบต และนำมามอบให้โรงมิวเซียมเมื่อเร็วๆนี้ ให้ชมอีกด้วย.

ภายในเมืองนี้ มีพระสถูปและเจดีย์ใหญ่น้อยอยู่มากหลาย ซึ่งไม่สู้จะสำคัญเท่าไรนัก และโดยมากได้หักพังลงเสียทั้งสิ้นแล้ว.

ใกล้กับ Gulzar bagh ห่างจากในเมืองไปประมาณ ๒ ไมล์ มีพระสถูปองค์ใหญ่สององค์และองค์เล็กองค์หนึ่ง. ชาวบ้านเรียกพระสถูปองค์ใหญ่ทั้งสองว่า Bari Pahari (เขาใหญ่) และองค์เล็กว่า Choti Pahari (เขาเล็ก) กล่าวกันว่าในรัชชสมัยพระเจ้าอโศก สถานที่พระสถูปทั้งสามนี้เคยเป็นป้อมประจำเมืองหลวง สำหรับคอยเฝ้าดูการเคลื่อนไหวของพวกศัตรูที่มารุกราน.

ใกล้ๆกับตำราเก่าของแม่น้ำ Sone (โสน) มีพระสถูปอยู่องค์หนึ่ง ซึ่งกล่าวกันว่า ได้ถูกสร้างขึ้นเป็นอนุสาวรีย์ของท่านโมคคัลลิปุตตติสสเถระ ผู้ทรงความรู้อันยิ่งยวด และเป็นประธานสภาสังคายนาครั้งที่สาม ซึ่งจัดให้มีขึ้นในนครปาตลีบุตรโดยพระเจ้าอโศกมหาราช.

นอกจากนี้ ในเมือง Patna ยังมีมหาวิทยาลัย Gol - ghar = ที่เก็บสะเกียงกรังอันใหญ่โตสมัยโบราณ Palthar Masjid = โบสถ์มะหะหมัด และอื่นๆให้ชมอีกหลายแห่ง.

๔. นาลันทา (NALANDA)

จาก Patna ผู้ไปนมัสการจะต้องขึ้นรถไฟไปลงที่ชุมทาง Bhaktiapur เพื่อขึ้นต่อไปยังนาลันทาและราชคฤห์ จากชุมทาง Bhaktiapur มีรถไฟขนาดเล็ก แล่นติดต่อไปจนถึงราชคฤห์ (Rajgir) ซึ่งเป็นสถานีปลายทาง ก่อนจะถึงราชคฤห์ ผู้ไปนมัสการควรแวะลงที่สถานี Nalanda เพื่อชมมหาวิทยาลัยนาลันทา บริเวณสถานที่นี้อยู่ห่างจากสถานีไปประมาณ ๒ ไมล์ ใกล้ๆกับ

สถานนี้มีบ้านพักเล็กๆ ซึ่งสร้างขึ้นโดยพระจिनองค์หนึ่ง ผู้ไปจะเอาข้าวของฝากไว้ขณะที่นี้ก่อนจะออกเดินทางไปชมวัดอุโบราณก็ได้.

ก่อนจะเข้าชมบริเวณวัดอุโบราณ จำเป็นต้องซื้อตั๋วจากเจ้าหน้าที่ผู้รักษาสถานที่เสียก่อน การถ่ายภาพในสถานที่นี้ห้ามอย่างเด็ดขาด แม้แต่จะนำเอกล่องถ่ายรูปเข้าไปในบริเวณสถานที่ด้วยก็ไม่ได้.

นอกจากเป็นที่ตั้งของพุทธมหาวิทยาลัยที่ใหญ่โตที่สุดในสมัยโบราณแล้ว นาลันทายังเป็นสถานที่ๆ พระพุทธองค์ได้เคยเสด็จไปประทับอีกด้วย. พระสาริบุตร และโมคคัลลานะเถระ อรรคสาวกที่สำคัญของพระพุทธองค์ ก็เกิดในบริเวณสถานที่นี้เหมือนกัน. สันนิษฐานกันว่า ที่เกิดของพระสาริบุตรนั้น คงจะอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งเดี๋ยวนี้เรียกกันว่า สารี - จักก์ - (Sari Chakka).

มหาวิทยาลัยนาลันทา เป็นพุทธมหาวิทยาลัยที่ใหญ่ที่สุดในสมัยโบราณ เป็นศูนย์กลางของการศึกษาทั่วทั้งประเทศอินเดีย และประเทศนอก เวลานี้ยังไม่ตกลงกันเป็นที่แน่นอนว่า ใครเป็นผู้สร้างมหาวิทยาลัยนี้ขึ้น. หลวงจินหวนฉ่าง นักท่องเที่ยวจีนที่มีชื่อเสียงในศตวรรษที่ ๗ ได้เขียนไว้ในสมุดจดหมายเหตุของตนเองว่า แรกเริ่มราชา Sakraditya ได้ สร้างมหาวิทยาลัยนี้ขึ้น (ก่อนคริสตศักราช) เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความเคารพแด่องค์พระตถาคต และต่อมาได้สร้างเพิ่มเติมขึ้นโดยราชา Buddhaljupta มหาราช Baladtiya และมหาราช Bajra หลวงจินหวนฉ่างเอง ได้พักอยู่ที่นี้เป็นเวลาตั้ง ๕ ปี และได้เขียนชมเชยความใหญ่โตระโหฐาน ความสวยงามที่ยอดเยี่ยมและอื่นๆ ของสถานที่ไว้ในสมุดจดหมายเหตุของตนเองอย่างมากมาย ในศตวรรษที่สอง และที่เจ็ด มหาวิทยาลัยนี้ได้ถึงซึ่งความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุด ในเวลานั้นปรากฏเป็นหลักฐานว่า มีนักศึกษาอาศัยประจำอยู่ที่สำนักนี้

จำนวนถึง ๑ หมื่นคน ประมาณ ๓๐ เปอร์เซ็นต์ของจำนวนนี้ ได้ไปจากประเทศอื่น นอกจากอินเดีย. ทราบเศษอันระโหฐานของตัวตีกรมมหาวิทยาลัยและโบสถ์อื่นๆ ซึ่งเหลืออยู่ให้เราเห็นกันถึงทุกวันนี้ เปนพะยานอันดีในข้อนี้. ในตอนปลายของศตวรรษที่ ๑๒ (สมัยที่อินเดียกำลังถูกรุกราน โดยพวกมะหะหมัด) มหาวิทยาลัยอันใหญ่โตนี้ ได้ถูกทำลายลงโดยน้ำมือของพวกมะหะหมัด Bhaktiyar Khilyi โดยปราศจากความปราณีเลยแม้แต่น้อย นับตั้งแต่กาลนั้นมา มหาวิทยาลัยนาลันทาอันมีชื่อเสียง ซึ่งสมัยหนึ่งเคยเปนศูนย์กลางของการศึกษาทั่วโลก ก็เริ่มเสื่อมทรามลงทุกทีๆ จนในที่สุดจมหายไปในห้องธรณี ดังที่เราได้เห็นกันทุกวันนี้.

นอกจากทราบตีกรมมหาวิทยาลัยแล้ว ยังมี สถูป, เจดีย์, อารามพระภิกษุ และวัตถุโบราณอื่นๆ เช่น ตรา, ภาชนะ, พุทธปฏิมาต่างๆ ษะนิค, ลูกกุญแจเหล็ก, เหรียญ ฯลฯ ฯลฯ ซึ่งได้ขุดพบกันเมื่อเร็วๆ นี้ ให้ชมอีกมากมายจากทราบตีอันใหญ่โต และสิ่งของต่างๆ เหล่านี้ ผู้ดูจะอดรู้สึกอัศจรรย์ใจในความเชี่ยวชาญของบุคคลสมัยโบราณ-สมัยที่ปราศจากความสะดวกสบายต่างๆ ดังที่เราได้รับกันทุกวันนี้ ไม่ได้เลยเปนอันขาด!

๕. ราชคฤห์ (RAJGER)

จากนาลันทา ผู้ไปจะต้องขึ้นรถต่อไปยังราชคฤห์ (สถานี Rajgir) ณะที่นี้มีธรรมศาลาพม่า พร้อมทั้งวิหารสำหรับเป็นที่พักของผู้ไปนมัสการธรรมศาลานี้อยู่ห่างจากสถานีรถไฟไปเล็กน้อยเท่านั้น ใกล้ๆ กับสถานีมีตลาด โรงร้านบ้างเล็กน้อยพอสมควรแก่สถานที่.

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ได้ทรงประทับอยู่ณะนครราชคฤห์นี้ พร้อมด้วยบริวารและสาวก เปนเวลาหลายพรรษา เหตุฉะนั้น ราชคฤห์จึงเปน

สถานที่ๆมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสายตาของพุทธศาสนิกชนนิกายมหายาน ราชคฤห์มีความสำคัญ และศักดิ์สิทธิ์เท่าๆกับพุทธคยาที่เดียว นอกจากนี้ ราชคฤห์ยังเป็นสถานที่ๆซึ่งพระพุทธองค์ได้ถูกประทุษร้าย โดยอชาตศัตรู และเทวทัตถึงสองครั้ง ซึ่งนับว่าเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญมากในชีวิตของพระองค์.

บริเวณสถานที่โบราณนั้น อยู่ห่างออกไปจากวัดพม่าประมาณไมล์ครึ่ง มีถ้ำสัตตบัณฑูหา สถานที่ทำสังคายนาครั้งแรก ภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน. ถ้ำปีปผลึกุหา สถานที่อาศัยของพระมหากัสสป และป่าเวฬุวัน สถานที่ประทับของพระพุทธองค์นั้น เวลานี้ยังไม่ตกลงกันเป็นที่แน่นอนได้ว่าอยู่ที่ไหน. ภูเขาคิชฌกุฏ สถานที่ซึ่งเทวทัตได้ผลัดก้อนศิลาลงเพื่อปลงชนม์พระพุทธองค์นั้น อยู่ห่างออกไปมาก ถ้าจะไปควรออกเดินทางกันแต่เช้า และควรรนำอาหารติดไปรับประทานด้วย บนภูเขานี้มีถ้ำเล็กๆ ซึ่งเคยใช้เป็นที่เจริญสมาธิของเหล่าภิกษุสงฆ์ อยู่หลายถ้ำบนภูเขาเวภาร มีทรากเศษที่เหลืออยู่ของป้อมเมืองหลวง ของพระเจ้าพิมพิสาร และพุทธวิหาร ซึ่งน่าชมมาก.

นอกจากเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับพุทธศาสนิกชนแล้ว ราชคฤห์ยังเป็นสถานที่เคารพกราบไหว้ของศาสนิกชน ไซนุ เขาเหมือนกัน ฉะนั้น ผู้ไปนมัสการจะได้เห็นโบสถ์ ไซนุ อินดู และ มะหะหมัด พร้อมทั้งพุทธวิหารใหม่สองวิหารด้วย วิหารหนึ่งเป็นของชาวพม่า และอีกวิหารหนึ่งเป็นของชาวญี่ปุ่น ทุกปีที่พวก ไซนุ เดินทางไปนมัสการราชคฤห์กันเป็นจำนวนมาก.

ราชคฤห์ เป็นสถานที่สวยงามและเงียบสงัดน่าพัก รอบๆบริเวณมีป่าและภูเขาล้อมอยู่ ๕ ลูก ดังมีชื่อมาในพระคัมภีร์ต่อไปนี้ :- ๑. เอกุลล์ ๒. เวภาร ๓. ปาณทพ ๔. คิชฌกุฏ ๕. อิลิคิลิ ความสวยงามของสถานที่จะทำให้ผู้ไปได้รับความเบิกบานใจ อย่างที่สุด นอกจากนี้ บ่อน้ำร้อน

(Hot Water Spring) ณะที่นี้ ยังมีชื่อเสียงในทางแก้โรคเหน็บชา และโรคผิวหนังอื่นๆมากอีกด้วย มีประชาชนไปอาบน้ำกันจากถิ่นไกลๆ เป็นจำนวนมากเสมอ.

๖. พาราณสี (BENARES)

จากราชคฤห์ ผู้ไปนมัสการจะต้องเดินทางกลับไปยังชุมทาง Bhaktiapur อีก และจาก Bhaktiapur ขึ้นรถตรงไปยังชุมทาง Benares (พาราณสี) เลยทีเดียว จากสถานี Benares มีรถไฟบริษัท B. N. W. R. ไปสถานีเหมือนกัน แต่จะต้องลงเดินจากสถานีไปอีกประมาณครึ่งไมล์ จึงจะถึงอสิปตนมฤคทาย ฉะนั้น ทางที่ดีควรจะเช่ารถ Bus จากสถานี Benares ไปถึงสถานีเลยทีเดียว ระยะทางห่างกันประมาณ ๖ ไมล์.

พาราณสี เป็นเมืองที่มีชื่อเสียงมาในพระคัมภีร์ บาลีมาก และทุกวันนี้ เป็นเมืองที่ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งสำหรับชาวฮินดู ทุกๆปีมีประชาชนไปอาบน้ำล้างบาปในแม่น้ำคงคา (Ganges) กันนับจำนวนหมื่น. วิหารฮินดูวิศวานถในเมืองนี้ เป็นวิหารที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดสำหรับชาวฮินดู ชาวฮินดูมีคติพจน์อยู่ว่า “ให้หัวพาราณสีเสียก่อน แล้วจึงค่อยตาย” นอกจากนั้น ในเมืองนี้ยังมีมหาวิทยาลัยฮินดู (Benares Hindu University) วิหารเจ้าแม่อินเดีย ที่เผาศพริมแม่น้ำคงคา และสถานที่อื่นๆ ให้ชมอีกด้วย.

๗. อสิปตนมฤคทาย (สถานี SARNATH)

หลังจากได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณะพุทศกยาแล้ว ได้แสดงปฐมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ เหตุฉะนั้น สถานีจึงเป็นสถานที่ๆ

ศักดิ์สิทธิ์ไม่น้อย สำหรับพุทธบริษัททั้งหลาย ฉะนั้นพระองค์ได้ทรงตรัสแก่สาวกของพระองค์ว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ! พวกเราจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน, เพื่อความเอ็นดูแก่โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ จงแสดงธรรมให้ดังงามในเบื้องต้น ให้ดังงามในท่ามกลาง ให้ดังงามในที่สุด. จงประกาศพรหมจรรย์ให้เป็นที่พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง.”

(พระบาลีมหาวัคค์ แก่พระอรหันต์ ๖๑ รูป ชุดแรก)

ในสมัยที่พระพุทธศาสนายังมีอำนาจอยู่ในประเทศอินเดีย สารนาถเคยเป็นสถานเจริญที่สุดสถานหนึ่ง. หลวงจินหวนฉ่าง นักท่องเที่ยวจีนในศตวรรษที่ ๗ เมื่อไปถึงสารนาถ ได้เขียนไว้ในสมุดจดหมายเหตุของตนเองว่า เวลานั้น สารนาถมีวัดอยู่ ๓๐ วัด และมีพระภิกษุอาศัยอยู่ในวัดเหล่านี้ถึง ๓๐๐๐ องค์ ต่อมาในศตวรรษที่ ๑๐ บรรดาสถานที่ต่างๆเหล่านี้ ได้ถูกทำลายล้างผลาญลงจนยับเยินไม่มีชิ้นดี โดยพวกมะหะหมัด มีเศษเหลืออยู่บ้างให้เราเห็นกันทุกวันนี้เท่านั้น. รัฐบาลอังกฤษ ได้จัดการขุดสถานที่เหล่านี้ขึ้นหลายครั้ง นับตั้งแต่ปี ค. ศ. ๑๕๐๔ ในการขุดเหล่านี้ ได้พบพระปฎิมา และวัตถุโบราณอื่นๆ ที่งามๆอีกมากมาย ซึ่งเวลานี้ได้ถูกเก็บรักษาไว้ในโรงมิวเซียมสารนาถทั้งสิ้น.

ที่สารนาถมีธรรมศาลา สร้างโดยท่านเศรษฐี จูกอล กิซช่อ บิรล่า อันใหญ่โต ไว้เป็นที่พักสำหรับผู้เดินทางไปนมัสการอยู่หลังหนึ่ง ธรรมศาลานี้ อยู่ในความปกครองของสมาคมมหาโพธิ์ ซึ่งมีที่ทำการใหญ่อยู่ที่นี้.

สถานที่สำหรับนมัสการและชม มีดังต่อไปนี้ :-

๑. **เจากานดี** Chau Kandi ณะริมถนนจนจะถึงสารนาถ ผู้ไปนมัสการ จะได้เห็นพระสถูปที่สลักหักพังองค์หนึ่ง. บนยอดของสถูปร้างนี้มีก่องอิฐลักษณะคล้ายยอดป้อมโบราณ. สร้างขึ้นโดยเจ้าแผ่นดินมะหะหมัด Akbar เป็นเครื่องหมายแห่งการเยี่ยมเยียนสารนาถ ของบิดาตน (Humayun) พระสถูปนี้ เป็นเครื่องหมายแสดงสถานที่ซึ่งพระพุทธรองค์ ได้พบกับพระปัญญาวัคคีย์ ในระหว่างเดินทางไปป่าอิสิปตน เพื่อแสดงธรรมเทศนา.

๒. **โรงมิวเซียม** ตรงมุมหัวเลี้ยวของถนนที่จะไปมูลคันธกุฎิวihar มีโรงมิวเซียมตั้งอยู่ ผู้ไปนมัสการจะต้องซื้อบัตรเสียก่อนจึงจะเข้าชมได้ ภายในโรงมิวเซียม มีพุทธปฏิมา บาตรพระ ฉัตรหิน หินแกะสลักลวดลาย และวัตถุโบราณอื่นๆ ให้ชมอยู่หลายสิ่งหลายอย่าง พระพุทธปฏิมากร ปางประกาศพระธรรมจักร ทำด้วยหิน ซึ่งกล่าวกันว่าสวยงามที่สุดในบรรดาพระพุทธรูปแบบอินเดีย ก็อยู่ในโรงมิวเซียมนี้ด้วย.

๓. **มูลคันธกุฎิวihar** Mulagandhakuti Vihara วิหารสร้างขึ้นใหม่โดยท่านธรรมปาละแห่งสมาคมมหาโพธิ์ ในปี ค. ศ. ๑๕๓๑ ด้วยความช่วยเหลือของพุทธบริษัททั่วโลก โดยจะเพาะอย่างยิ่ง นาง Mary Elizabeth Foster อุบาสิกาชาวอเมริกันผู้บริจาคเงินจำนวน ๓ หมื่นรูปี ระหว่างทางจากโรงมิวเซียมไปวิหารนี้ ท่านจะผ่านโบสถ์ Jain หอสมุดสมาคมมหาโพธิ์ ที่ทำการสมาคมและพิพิธภัณฑสถาน ทางซ้ายมือเป็นบริเวณสถานที่วัดโบราณ ซึ่งจะได้พรรณมาถึงในภายหลัง ตามฝาผนังวิหารใหม่นี้ มีภาพพระพุทธรูปประวัติ

เขียนโดยฝีมือช่างชาวญี่ปุ่นอย่างสวยงาม, บนแท่นในพระวิหารนี้มีพระพุทธรูปปางประกาศพระธรรมจักร จำลองมาจากองค์เดิม ซึ่งอยู่ในโรงมิวเซียม. พุทธปฏิมากรองค์ใหม่นี้ ทำที่เมือง Jaipur (อินเดีย) ด้วยหิน แล้วทาทองภายหลัง. ภายใต้อันพระสถูปไปได้ดินเป็นที่เก็บพระสารีริกธาตุ ขุดพบได้จากสถานที่สองแห่ง ในอินเดีย ซึ่งรัฐบาลอังกฤษได้มอบไว้ให้แก่สมาคมมหาโพธิ์ ในคราวเปิดวิหารปี ค.ศ. ๑๙๓๑ พระสารีริกธาตุนี้ ถูกอัญเชิญออกมาให้ประชาชนนมัสการ ในปีหนึ่งเพียงครั้งเดียวเท่านั้น คือในเวลางานสมโภชพระวิหาร ซึ่งจัดให้มีขึ้นทุกๆปีในวันเพ็ญของเดือนพฤษภาคม.

ทางทิศตะวันออกของพระวิหารห่างกันเล็กน้อย มีต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งได้แยกหน่อมาปลูก จากต้นที่เมืองอนูราชปุระ (Anuradhapura) ในเกาะลังกา ต้นที่เมืองอนูราชปุระนั้น ได้แยกหน่อไปปลูกจากต้นจริงที่พุทธคยา โดยภิกษุณีสังฆมิตต ราชธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราช และกล่าวกันว่า เป็นต้นไม้ที่เก่าแก่ที่สุดในโลก.

๔. บริเวณสถานที่วัดอุโบสถ ทางทิศตะวันตกของมูลคันธกุฎีวิหาร เป็นบริเวณสถานที่วัดอุโบสถ ซึ่งมีสิ่งของให้นมัสการและชมดังต่อไปนี้ :-

ก. ธรรมเมกสถูป เป็นเครื่องหมายแสดงสถานที่ๆพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงปฐมเทศนา ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร แก่พระปัญจวัคคีย์ มีความสูง ๑๐๘ ฟุต สร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์คุปต์ บนองค์พระสถูปมีแผ่นหินสลักลวดลายอย่างสวยงาม เหลือให้ชมอยู่บ้างเล็กน้อย ชื่อ “ธรรมเมก” นี้สันนิษฐานว่า ได้แปลมาจาก “ธรรมมุข” ซึ่งแปลว่าปากของธรรม.

ข. ประธานวิหาร ใกล้เคียงกับพระสถูปทางด้านทิศตะวันตก มีทราภเสขของประธานวิหาร ซึ่งสลักหักพังลงโดยนำมือพวกศัตรูอย่างมากมาย ติดกับ

ประธานวิหารทางทิศใต้ มีลูกกรงหินสร้างขึ้นจากหินใหญ่แผ่นเดียว ขัดมันอย่างสวยงาม. รอบๆประธานวิหารนี้ ยังมีวัตถุโบราณอื่น เช่น สั้งฆาราม บ่อน้ำ, ทางใต้ดิน พระสถูปเจดีย์ขนาดเล็กใหญ่, ท่อน้ำใต้ดิน ฯลฯ ฯลฯ ให้ชมอีกมากมาย สิ่งของที่เหลืออยู่เหล่านี้ เป็นพะยานแห่งความรุ่งเรืองของ ป่าอิสิปตนมฤคทาย ในสมัยหนึ่งได้อย่างดี.

ค. เสาหินพระเจ้าอโศก ติดกับประธานวิหารทางทิศตะวันตก มี เสาหินพระเจ้าอโศก (Asoka Pillar) ซึ่งถูกทำลายหักพังลงหลายท่อน โดย น้ำมือของพวกมะหะหมัด ยอดสิ่งใต้สีหน้าของเสานี้ เก็บรักษาอยู่ในโรง มิวเซียม ซึ่งจัดว่าเป็นศิลปกรรมที่ประณีตงดงามมากที่สุดชิ้นหนึ่ง บนเสานี้มี อักษรจารึกของพระเจ้าอโศก ซึ่งเวลานี้ยังเห็นได้ชัดเจน.

ง. ธรรมราชิกสถูป ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประธานวิหาร มี ฐานที่เหลืออยู่ของธรรมราชิกสถูป ซึ่งมีขนาดใหญ่เท่ากับธรรมเมกสถูป เดียวนี้พระสถูปนี้มีเหลืออยู่ ให้เห็นแต่เพียงฐานเท่านั้น ปรากฏในพงสาวดาร ว่า พระสถูปนี้ ได้ถูกทำลายลงโดยบุคคลคนหนึ่ง ชื่อ Jagat Singh ในเดือน มกราคมของปี ค. ศ. ๑๗๕๔ เพื่อจะนำอิฐและหินไปสร้างหมู่บ้านหมู่บ้านหนึ่ง ใน เมือง พาราณสี ทุกวันนี้หมู่บ้านนี้ก็ยังมีอยู่ และมีชื่อว่า Jagat Singh ตาม ชื่อของบุคคลผู้นั้น.

ทุกวันนี้ สารนาถนับว่าจะเจริญขึ้นทุกทีๆ เวลานี้ ที่นี้มีโรงเรียนชั้น ประถมและมัธยมมหาโพธิ์วิทยาลัย ที่ทำการไปรษณีย์ย่อย โรงสุขาภิบาล สาธารณะของสมาคมมหาโพธิ์ และโรงร้านอื่นๆอีกเล็กน้อย เมื่อ ๓๐ ปีก่อน โนน สารนาถเป็นป่าทึบ ที่ไม่มีใครกล้าเข้าไปได้เลย เป็นสถานที่พำนัก ของหมู สุนัขจิ้งจอก และสัตว์ป่าอื่นๆ แต่เดี๋ยวนี้มีผู้ไปเที่ยวชมสารนาถกัน ทุกวัน และวันละมากๆด้วย บรรดาสถานที่ต่างๆ ก็ถูกถากถางและตกแต่งขึ้น สวยงามกว่าแต่ก่อนมาก.

นอกจากมูลคันธกุฎิวินิจฉัยแล้ว ยังมีวัดพม่าอยู่ใกล้ๆกับบริเวณสถานที่
วัตถุโบราณอีกวัดหนึ่งด้วย ในวัดนี้มีโบสถ์ หอสมุด และธรรมศาลา สำหรับ
ผู้ที่ประสงค์จะพัก วิหารจีนอีกวิหารหนึ่งก็กำลังสร้างอยู่ติดๆกับตึกของ ร.ร.
มหาโพธิ์วิทยาลัย จากสิ่งต่างๆเหล่านี้ เป็นที่คาดคะเนกันว่า ภายในเวลาอีก
ไม่กี่ปี สาราณาคงจะกลับกลายเป็นเมืองเล็กๆเมืองหนึ่งเป็นแน่.

๘. กุสินารา (KUSINARA)

จากสารนาถ ผู้ไปนมัสการจะต้องขึ้นรถไฟสาย B. N. W. R. จากสถานี
สารนาถ (Saranath) ไปลงยังชุมทาง Gorakhpur เพื่อเดินทางไปนมัสการ
กุสินารา เมื่อรถไฟถึงเมือง Gorakhpur แล้ว จะสามารถเช่ารถ Bus ไป
กุสินารา (Mathakuwar เป็นชื่อที่ชาวบ้านเขาเรียกกุสินารากันเดี๋ยวนี้) โดย
สะดวก ระยะทางห่างกันประมาณ ๑๒ ไมล์.

Gorakhpur เป็นชุมทางที่ใหญ่ที่สุดของบริษัทรถไฟสาย B. N. W. R.
และเป็นเมืองศูนย์กลางของการค้าขายที่สำคัญเมืองหนึ่ง. ในมณฑล U. P.
โดยจะเพาะอย่างยิ่ง มีชื่อเสียงในทางน้ำตาลและผ้าด้ายมาก. ภายในเมืองมี
โรงงานซึ่งจะหาซื้อของได้แทบทุกชนิด.

ที่กุสินารา มีบ้านพักสำหรับผู้ไปนมัสการสองแห่ง แห่งหนึ่งคือวัดพม่า
และอีกแห่งหนึ่ง คือพิรลัาธรรมศาลา (Birla Dhammasala) ซึ่งได้สร้างขึ้น
สำเร็จเมื่อเร็วๆนี้เอง. ผู้ไปนมัสการจะเลือกพักได้ตามชอบใจ ทั้งสอง
แห่งนี้ก็อยู่ติดๆกันด้วย.

กุสินารา เป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพาน ภายใต้อันสาละคู^๑ เหตุฉะนั้น กุสินาราจึงเป็นสถานที่ๆเราจะลืมกันเสียมิได้เลยเป็นอันขาด. บริเวณวัดอุโบราณณะที่นี้ ไม่กว้างขวางใหญ่โตนัก (จะเพาะส่วนที่ได้ขุดพบกันแล้ว) สถานที่เหล่านี้ อยู่ห่างจากวัดพม่าไปประมาณ ๘ - ๘ วาเท่านั้น ณะท่ามกลางของสังฆารามและสถูปอื่นๆ ที่สลักหักพัง ผู้ไปนมัสการ จะได้เห็นพระสถูปาทององค์ใหญ่องค์หนึ่ง ตั้งตระหง่านอยู่ตรงหน้า. ณะสถานที่นี้ เบื้องจันทรของพระตาคตผู้ได้ทรง “ชี้ทางบรรเทาทุกข์ ละชี้สุขเกษมสันต์ ชี้ทางพระนฤพาน อันพ้นโศกวิโยคภัย” ได้ละจากโลกนี้ไปตามวิสัยธรรมคาของสังขารร่างกาย โดยไม่มีวันกลับคืนมาอีกเลย. ทังแต่พระอมตธรรมอันล้ำเลิศ ที่พระองค์ได้ทรงค้นพบ มาด้วยความลำบากยากเย็น เป็นเวลานานถึง ๖ ปีไว้เบื้องหลัง เป็นอนุสาวรีย์ของพระองค์ และเป็นหนทางสำหรับสัตว์โลก เพื่อจะได้เดินทางไปสู่วิมุตติภาพเท่านั้นเอง !

พระสถูปที่ได้ถูกปฏิสังขรณ์ และทาทอง โดยพุทธบริษัทชาวพม่า ติดกับพระสถูปที่วิหารเล็กๆวิหารหนึ่ง ภายในมีพระพุทธรูปปางนิพพาน ทำด้วยหิน ซึ่งขุดได้ ณะสถานที่นี้เอง. รอบๆพระสถูปมีสังฆาราม พระเจดีย์ และวัดอุโบราณอื่นๆ ที่สลักหักพังให้ชมและนมัสการอีกมากมาย.

สถานที่ๆพระพุทธองค์ได้ทรงประจวบพรหมนั้น (กล่าวกันว่า) อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระสถูปทอง ซึ่งเวลานี้มีพระปฏิมากร ในศิลาหิน ใช้เป็นหลักฐานอยู่องค์หนึ่ง.

ส่วนที่ถวายเป็นพระเพลิงนั้น อยู่ห่างออกไปจากบริเวณสถานที่วัดอุโบราณประมาณ ๑ ไมล์ ต้องเดินข้ามทุ่งนาไปจึงจะถึง ณะที่นี้มีพระสถูปองค์ใหญ่

๑. (เดี๋ยวนี้ตายเสียแล้ว).

ที่สลักหักพัง ไว้เป็นเครื่องหมายองค์หนึ่ง บนพระสถูปนี้ มีต้นไทรขึ้นอยู่ด้วย.

๕. ลุมพินีและกบิลพัสดุ (LUMBINI & KABILAVASTU)

จากกุสินารา ผู้ไปนมัสการจะต้องขึ้นรถ Bus กลับยัง Gorakhpur อีก และจาก Gorakhpur ขึ้นรถไฟไปยังสถานี Nowgarh เพื่อเดินทางไปนมัสการลุมพินี — สถานที่ประสูติของพระพุทธองค์.

ที่ลุมพินี (เดี๋ยวนี้ชาวบ้านเรียกว่า Rupendevi) มีบ้านพักอันทันสมัย สร้างโดยรัฐบาลเนปาล ไว้คอยต้อนรับผู้ไปนมัสการอยู่หลังหนึ่ง ผู้ไปจะพักอยู่ที่นี้ได้สบาย (ลุมพินีอยู่ในเขตต์แดนของรัฐบาลเนปาล) จากสถานี Nowgarh ผู้ไปจะเช่ารถ Bus ไปยังลุมพินีได้ ระยะทางห่างกันประมาณ ๑๕ ไมล์. Nowgarh เป็นสถานที่เล็ก มีร้านตลาดอยู่ข้างไม่มากนัก.

ในสวนลุมพินี ภายใต้ต้นสาละ (เดี๋ยวนี้ตายเสียแล้ว) เจ้าชายสิทธัตถะ ได้ทรงประสูติจากครรภ์ของพระนางมหายาเทวี สถานที่นี้ พระเจ้าอโศก ได้สร้างเสาหินขึ้นไว้เป็นเครื่องหมาย ซึ่งยังคงมีอยู่ให้เห็นจนถึงปัจจุบันกาล บนเสานี้ มีอักษรจารึกของพระองค์ติดไว้ด้วย.

ติดกับเสา มีโบสถ์เล็กๆโบสถ์หนึ่ง ในโบสถ์มีพระปฏิมาสลักอยู่บนแผ่นหินใหญ่ ของพระนางมหายาเทวี กำลังให้กำเนิดแก่เจ้าชายสิทธัตถะ พระหัตถ์หนึ่งกำลังทรงเอื้อมจับกึ่งสาละ รอบๆพระนางมีนางสาวใช้กำนัลใน คอยปฏิบัติอยู่. ในภาพนี้ จะได้เห็นเจ้าชายสิทธัตถะกำลังก้าวเดิน ๗ ก้าว ซึ่งเป็นลักษณะของมหาบุรุษ. ปฏิมานี้ได้สึกหโรไปมากแล้ว เหลืออยู่ให้เห็นเป็นรางๆ เท่านั้น.

กบิลพัสดุ — เขตต์ที่พระพุทธรองค์ได้เคยประทับมาตั้งแต่เล็กน้อย จนถึงเวลาที่ได้สละราชสมบัติ เสด็จออกบรรพชา เพื่อแสวงหาพระอมตธรรม เดี่ยวนี้มีชื่อว่า Tilora Kot อยู่ห่างจากลุมพินีไปประมาณ ๒๕ ไมล์. การไปนับว่าลำบากมาก เวลานี้ยังไม่มีรถยนต์พาหนะใดๆไปถึงได้ นอกจากช้าง ฉะนั้นนี้ ไม่มีอะไรที่คุ้มค่าการไปดูเลย มีแต่เสาศิลาพระเจ้าอโศกและค้ำจารึกที่หักพังเท่านั้น ผู้ประสงค์จะไป ควรตกลงจ้างช้างจากนาย Babu Sita Ram Chondhur เจ้าของที่ดิน ซึ่งอาศัยอยู่ใกล้ๆลุมพินี.

๑๐. สาวัตถิ (SAVATTHI)

จากลุมพินี ผู้ไปนมัสการจะต้องเดินทางกลับยังสถานี Nowgarh อีก และจาก Nowgarh จักรรถไฟไปสถานี Balrampur เพื่อไปนมัสการสาวัตถิ.

ในเมือง Balrampur ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากสถานีรถไฟเท่าไรนัก มีธรรมศาลาพม่าไว้สำหรับเป็นที่พักแก่ผู้ไปนมัสการ ฉะนั้นนี้ ผู้ไปจะพักอยู่ได้อย่างสบาย.

ที่ตำบลสาวัตถิ (เดี๋ยวนี้เรียกกันว่า Sahet Mahet) เอง ก็มีบ้านพักของชาวพม่าเหมือนกัน Savatthi อยู่ห่างจากเมือง Balrampur ไปประมาณ ๗ ไมล์ มีรถม้าและรถ Bus ติดต่อกันโดยสะดวก.

ในสมัยโบราณ สาวัตถิเคยเป็นเมืองหลวงของแคว้นโกศล สมัยพระเจ้าประเสนชิต และเป็นสถานที่รุ่งเรืองนครหนึ่ง. เวลานี้ สถานที่ได้สลักหักพังลงหมดแล้ว ที่เราจะได้เห็นกันก็มีแต่ทรากเศษที่ยังเหลือของมัน ซึ่งได้ขุดพบกันเร็วๆนี้เท่านั้นเอง. ในครั้งพุทธกาล สาวัตถิเคยเป็นสถานที่ประทับที่โปรดที่สุดของพระพุทธรองค์.

บริเวณสถานที่วัดอุโบราณ อยู่ห่างจากบ้านพักไปเล็กน้อย ในบริเวณ มีสิ่งต่างๆให้ชมและนมัสการ ดังต่อไปนี้ :—

๑. ต้นโพธิ์ พระอานันท ซึ่งกล่าวกันว่า ได้ปลูกขึ้นโดยมือของพระ อานันทเถระเองทีเดียว.

๒. รากฐานของคันธกุฎวิหาร ที่ประทับของพระพุทธองค์.

๓. ปราสาทร้างของพระเจ้าประเสนจิต ซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ ครึ่งไมล์.

๔. ฐานของวิหารเซตวัน ซึ่งสร้างโดยท่านเศรษฐีอนาถปิณฑิก เพื่อ เป็นเครื่องบูชาแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

๕. สังฆาราม (บุพพาราม ?) ที่สลักหักพัง ซึ่งปรากฏว่าสร้างโดย อุบาสิกา วิสาขา ผู้มีศรัทธาแก่กล้า.

บริเวณสถานที่วัดอุโบราณเหล่านี้ ปกคลุมไปด้วยต้นไม้เล็กใหญ่ เวลา นี้ การขุดค้นก็ยังไม่สิ้นสุด เชื่อกันว่าถ้ามีการขุดขึ้นอีก จะได้วัดอุโบราณ อื่นๆอีกมาก.

๑๑. ลักเนาวิ (LUCKNOW)

หลังจากนมัสการเมืองสารวัตถิแล้ว ก็นับว่า ไปนมัสการสถานที่ ศักดิ์สิทธิ์ประธานทั้งสี่ รวมทั้งสถานย่อยทั้งเล็กน้อย ที่สามารถจะไปได้ โดย ไม่ต้องได้รับความลำบากมากมาย เป็นอันสิ้นสุดลงกันที่. ต่อไปนี้ สำหรับ ผู้ที่ไม่ประสงค์จะไปชมสถานที่อื่นๆ ซึ่งเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา^๑ ซึ่งอยู่ไกล และต้องใช้ไต่หุ่ยมาก ก็ควรจะขึ้นรถจากเมือง Balrampur ผ่านชุมทาง Gorda

๑. ในภาคที่สองของหนังสือเล่มนี้ (พลิกหน้าหลัง).

ตรงไปเมือง Lucknow เลยทีเดียว เพื่อเดินทางกลับยังเมืองกัลกัตตา. ส่วนผู้ประสงค์จะไป ก็ควรเดินทางไปตั้งโปรแกรมกันที่สองกันที่เมือง Lucknow เพราะที่นี้เป็นชุมทางที่ใหญ่ มีรถเดินติดต่อทั่วทั้งประเทศอินเดีย.

Lucknow เป็นเมืองที่ใหญ่ และสำคัญที่สุดของมณฑล U. P. เป็นสถานที่อยู่ของผู้ว่าราชการมณฑล (Governor) และกระทรวงทบวงการอื่นๆ. มีนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก ไปยังเมืองนี้มากทุกๆปี. ในสมัยที่พวกมะหะหมัดมีอำนาจ ในประเทศอินเดีย ลักเนาวิเคยเป็นราชธานีของพระเจ้าแผ่นดินมะหะหมัดหลายครั้ง เวลานี้ทราบดีของปราสาท ป้อมค่าย โบสถ์พระเจ้า Allah (Mosque) และวัตถุโบราณ ที่เกี่ยวกับศิลปกรรมของพวกอิสลาม ก็ยังมีเหลืออยู่ให้ชม มหาวิทยาลัย Lucknow จัดว่า เป็นมหาวิทยาลัยที่สำคัญมหาวิทยาลัยหนึ่ง ในประเทศอินเดีย. ที่เมืองนี้ มีวิหารพุทธอยู่ที่ The Buddhist Temple, Latonch Road. ผู้ไปจักพักอยู่ที่นี่ก็ได้. นอกจากนี้ ในโรงมิวเซียมประจำเมืองนี้ ยังมีพระพุทธรูปปฏิมา และศิลปกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ให้ชมอีกหลายสิ่งหลายอย่างด้วย.

จบภาคที่ ๑

ภาคที่ ๒

สถานที่ย่อย

๑. วิกรัมศิลา (VIKRAMSILA)

วิกรัมศิลา เดิยวนี้มีชื่อว่า Pathaghata อยู่ใกล้กับสถานี Colgari บนสายรถไฟ E. I. R. Sahiliganj. ในสมัยโบราณ วิกรัมศิลาเคยเป็นพุทธมหาวิทยาลัยที่ใหญ่มากแห่งหนึ่ง มีนักศึกษาอยู่ถึงประมาณ ๘๐๐๐ คนเศษ. พระเจ้าแผ่นดินธรรมปาละแห่งแคว้น Bengal เป็นผู้สร้างขึ้น ในราวศตวรรษที่ ๘. ในสมัยนั้น ปรากฏว่ามีนักศึกษาทั่วทั้งทวีปเอเชีย เล่าเรียนพระธรรมและพุทธปรัชญา อยู่ที่มหาวิทยาลัยนี้ ศาสตราจารย์ผู้สอนอยู่ในสำนักนี้ ก็มีไม่ต่ำกว่า ๑๒๐ คน. วิกรัมศิลา อยู่ทางทิศตะวันออกของมณฑล Bihar แขวงเมือง Bhagalpur.

๒. ไวศาลี (VAISALI)

นครไวศาลี เดิยวนี้เรียกว่า Basarah อยู่ห่างจากสถานีรถไฟ Muzaffarpur สาย B. N. W. R. ประมาณ ๑๘ ไมล์ พระพุทธองค์เมื่อครั้งยังทรงพระชนม์

อยู่ ได้เคยเสด็จไปแสดงธรรมเทศนาแก่พวกเจ้าวัชชีแห่งนครนี้. เวลาที่บริเวณสถานที่โบราณยังไม่ได้ถูกขุด เหตุฉะนั้น นอกจากเสาศิรินพระเจ้าอโศกต้นหนึ่ง ก็ไม่มีอะไรให้ชมอีก เมือง Muzaffarpur ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของมณฑล Bihar.

๓. โกสัมพี (KOUSAMBI)

บริเวณสถานที่วัดอุโบราณ แห่งนครโกสัมพี ตั้งอยู่ห่างจากเมือง Allahabad (ปรยาศ) ในมณฑล U. P. ไปประมาณ ๔๐ ไมล์ มีถนนรถยนต์ติดต่อถึงกันโดยสะดวก ที่นี่นอกจากวัดอุโบราณอื่นๆแล้ว ยังมีเสาศิรินพระเจ้าอโศกอยู่ต้นหนึ่งด้วย ในโรงมิวเซียมเล็กประจำสถานที่นี้ มีพระพุทธรูปปฏิมาสมัยเก่าๆที่สวยงามให้ชมหลายองค์. ในครั้งพุทธกาล โกสัมพีเคยเป็นเมืองหลวงของพระเจ้าแผ่นดินอุทยน. พระพุทธองค์เอง ได้เคยเสด็จไปแสดงธรรมเทศนาที่เมืองนี้หลายครั้ง.

๔. สังกัส (SANKASSA)

สังกัส อยู่ห่างจากสถานี Meta บนสายรถไฟ Farukhabad - Shikodabad ประมาณ ๔ - ๕ ไมล์ (ทางทิศตะวันตกของมณฑล U. P.) กล่าวกันว่า เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงเสด็จไปแสดงธรรมเทศนา โปรดพระมารดาในเมืองสวารรค์ แล้วเวลากลับ ก็เสด็จกลับลงยังสถานที่นี้.

เวลานี้ ณะสถานที่นี้มีเหลืออยู่ให้ชม ก็แต่ทรากเศษที่สลักหักพังของนครเก่าและสังฆารามบ้างเล็กน้อย ในบริเวณสถานที่วัดอุโบราณ มีเสาศิริน

พระเจ้าอโศก ยอดแปนรูปช้างอยู่ต้นหนึ่ง หลวงจีน ฟาเหียง และ หวนฉ่าง เมื่อคราวเดินทางไปเมืองนี้ ได้เขียนไว้ในสมุดจดหมายเหตุของตนเองว่า เวลานั้นมีพุทธวิหารใหญ่อยู่ที่นี้วิหารหนึ่ง แต่เวลานี้หลักฐานของพระวิหารนี้ ยังคงกันกันไม่พบ.

๕. มทุรา (MUTTRA)

เมืองมทุรา เวลานี้เรียกกันว่า Muttra (ใกล้กับกรุงเดลีใหม่ New Delhi นครหลวงของประเทศอินเดีย ในมณฑล U. P.) ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำ Jamuna มีรถไฟไปถึงโดยสะดวก ในสมัยโบราณ เมืองนี้เคยเป็นหลักแหล่งอันสำคัญของพุทธศาสนิกชนนิกายศุกาวัดิวาท แต่เดี๋ยวนี้ ได้กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญยิ่งของชาวฮินดูเขาไปเสียแล้ว. ภายในโรงมิวเซียมประจำเมืองนี้ มีศิลปกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนา ซึ่งกล่าวกันว่างามที่สุดในประเทศอินเดีย อยู่หลายชิ้น ใกล้ๆกับเมืองนี้ มีทรากเศษของพุทธวิหารโบราณให้ชมอยู่แห่งหนึ่ง.

๖. ตักสิลา (TAXILA)

นครตักสิลา ตั้งอยู่ใกล้ทางรถไฟสาย Lahore - Peshwar รถไฟหยุดที่สถานี Taxila จากสถานี มีรถยนต์ให้เช่าไปถึงบริเวณสถานที่วัตถุโบราณโดยสะดวก ในสมัยโบราณ ตักสิลาเคยเป็นศูนย์กลางของการศึกษาที่มีชื่อเสียงมาก เวลามีทรากเศษของวัตถุโบราณที่ใหญ่โต รวมทั้งธรรมราชิกสตุป

สังฆาราม และอื่นๆ ให้ชมหลายแห่ง ในโรงมิวเซียมก็มีสิ่งต่างๆที่น่าดูมากมาย เมืองตักสิลानी อยู่ในมณฑล Punjab.

๗. सानจิ (SANCHI)

सानจิ เป็นเมืองที่มีชื่อเสียงในทางศิลปกรรมฝ่ายพุทธศาสนา มาก ณ ที่นี้ ผู้ไปจะได้ชมสถูป และประติมากรรมลือรอบสี่ประตู ทำด้วยหิน ซึ่งแกะสลักเป็นลวดลาย เป็นรูปสัตว์อย่างสวยงาม พร้อมด้วยสิ่งอื่นๆอีกมากมาย เมืองนี้ตั้งอยู่ใกล้ทางรถไฟ ระหว่างสถานี Bhopal - Bina ในมณฑลภาคกลาง (Central Province) รถไฟหยุดที่สถานี Sanchi จากสถานี มียานพาหนะถึงโดยสะดวก.

๘. อชันตา (AJANTA)

ถ้ำอชันตานั้นมีชื่อเสียงนี้ อยู่ในมณฑล Bombay การไป ต้องขึ้นรถไฟไปลงที่สถานี Jalgaon เสียก่อน แล้วจึงค่อยเช่ารถ Bus ต่อไปจนถึงบริเวณสถานที่วัดอุโบสถ ซึ่งกะว่าจะต้องสิ้นเวลาประมาณ ๒ ชั่วโมงครึ่ง ภายในถ้ำมีภาพเขียนพระพุทธรูปประวัติ อันเก่าแก่ให้ชมอีกหลายภาพ พร้อมทั้งพระพุทธรูปปฏิมาองค์ใหญ่องค์หนึ่งด้วย นอกจากนี้ยังมีศิลปกรรมอื่นๆ อันสวยงามให้ชมหลายอย่าง.

๕. เอลโลรา (ELLORA)

การเดินทางไปชมถ้ำ Ellora นั้น โดยมากทำรวมกันกับการไปชมถ้ำ Ajanta ระยะห่างจากสถานี Jalgaon ประมาณ ๖๐ ไมล์ ณะที่นี้ นอกจากศิลปกรรมฝ่ายพุทธศาสนาแล้ว ยังมีของพวกฮินดูและ Jain ปนอยู่ด้วย ถ้ำที่เกี่ยวกับพุทธศาสนานั้น มีอยู่ ๑๒ ถ้ำ ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของบริเวณสถานที่ในถ้ำเลขที่ ๑๒ มีหินสลักลวดลายอย่างวิจิตรตระการตา ให้ชมอยู่หลายชิ้น นอกจากนี้ยังมีโบสถ์ และสังฆารามให้ชมอีกด้วย.

๑๐. โมเหินโจดาร์ (MOHENJODARO)

บริเวณสถานที่วัตถุโบราณ Mohenjodaro นี้ อยู่ในมณฑล Sind (ทางพรมแดนทิศตะวันตกของอินเดีย) ห่างจากสถานีรถไฟ Dokri ของสาย N. W. R. (North Western Railway) ไปประมาณ ๘ ไมล์ครึ่ง จากสถานี มีรถยนต์และรถม้าไปถึงโดยสะดวก การเข้าชมสถานที่นี้ จำเป็นต้องขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลเสียก่อน.

การขุดค้นอันใหญ่โตขณะนี้ ได้ทำสำเร็จกันไปบ้างแล้ว และที่ยังค้างอยู่ก็มีไม่น้อย จากการขุดเหล่านี้ ปรากฏว่าเมืองใหญ่ๆตั้ง ๕ - ๖ เมือง ซ้อนกันเป็นลำดับ ได้ถูกค้นพบขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นเมืองที่เก่าแก่ กะกันว่าสร้างก่อนคริสตศักราช ตั้งแต่ประมาณ ๓๕๐๐ ถึง ๒๗๐๐ ปีทีเดียว เครื่องหมายซึ่งเป็นพยานแห่งความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาณะสถานที่นี้ ในสมัยหนึ่งนั้น มีสถูปพุทธปฏิมา และเทวรูป พร้อมด้วยวัตถุโบราณอื่นๆอีกหลายอย่าง.

พุทธอุทานภาสิต

“สุโข วิเวโก คุญฺฐสุส
อပ္พยาปชฌ์ สุขํ โลก
สุขา วิราคตา โลก
อสุมิมานสุส วินโย

สุตฺตรมฺมสุส ปสฺสโต
ปาณฺณเตสุ สลฺยโม
กามานํ สมตฺกุกโม
เอตํ เอ ปรมํ สุขํ.”

(มหาวัคค์ วินัยปิฎก ๔/๖/๕)

“ความสงบของบุคคลผู้สันโดษ — ผู้มีธรรมอันได้ศึกษาแล้ว
— ผู้เห็นอยู่ซึ่งธรรม เป็นสุข ; ความไม่เบียดเบียน ความสำรวม
ระวังในสัตว์อันมีชีวิตทั้งหลาย ความเป็นผู้คลายกำหนด ความก้าว
ล่วงเสียซึ่งกามทั้งหลาย เป็นสุขในโลก. ส่วนการนำออกเสียได้
ซึ่งความถือมั่นว่า ‘เรามีเราเป็น’ อันใด, อันนั้นเป็นสุขอย่างยิ่งเทียว !”

(พุทธทาส แปล)

“How blest the happy solitude
Of him who hears and knows the truth !
How blest is harmlessness towards all
And self - restraint towards living things !
How blest from passion to be free,
All sensuous joys to leave behind !
Yet far the highest bliss of all
To leave the pride which says, ‘ I am.’ ”

(Warren ประพันธ์)

เรือนใจคำกาพย์

“เรือน	ธรรม”ใจ	เข้าอยู่	สุขสบาย
ใจ	สุขวา	จากกาย	สงบได้
คำ	ประพันธ์	เพื่อหญิงชาย	รู้ประพจน์ ธรรมแล
กาพย์	อ่านท่อง	จำไว้	ศรีต้องตรงตาม.

ข้าไหว้พระโลกนาถ	ผู้จอมปราษฎ์ในภพสาม
ตรัสรู้ใต้ไม้งาม	ที่เรียกกันว่าต้นโพธิ์
คำมคธ “อสุตถตา”	ต้นสาขานั้นใหญ่โต
วันทนะพระธัมโม	กราบพระสงฆ์ทรงพรหมจรรย์
นบคุณพระเสด็จสรรพ	แล้วจึงจับบทประพันธ์
เรือนใจในเรื่องธรรม์	ขึ้นจัดสรรเปนกถอนไป.

ธมฺโม หเว รกขติ ธมฺมจารี

คนเราเกิดมานี้	จำต้องมีบ้านอาศัย
ใครก็มีบ้านใคร	สำหรับกันแดดฝนลม
น้ำค้างและหนาวร้อน	ได้อยู่อุ่นร่างกายสม

บุรณสุขสรณมณ
บ้านนั้นเป็นเรือนกาย
แต่ว่าถ้า “เรือนใจ”
แม้ว่าสบายกาย
ใครเล่าจะแบ่งปัน

นักปราชญ์ท่านกล่าวว่า
ผิดที่ไม่คับใจ
ผิดถ้าคับใจ
อยู่ไม่สุขสำราญ
ล้มคือ “เรือนใจ”
ใจอยู่เป็นสุขโ
ไม่มีรูปเหมือนกาย
ป้องโทษประโยชน์นำ
คนไม่มีธรรมะ
มีแต่เรือนกายไว้
บังแดดน้ำค้างฝน
กายสุขสนุกเกิน
เพราะไม่มีเรือนอยู่
ชอกแซกเที่ยวชุกชน
ในอารมณต์ต่างๆ
ธรรมไม่มีในใจ
อารมณต์ที่คิดนั้น
คือโลกและราคแรน

เพราะพักผ่อนนั่งนอนใน
สำหรับให้กายอาศัย
ไม่มีแล้วแล้วสุขสันต์
ใจไม่วายทุกข์อนันต์
ให้ทุกข์คลายสบายใจ
คับเคหาที่อาศัย
ก็อยู่ได้ไม่รำคาญ
ถึงเรือนใหญ่มโหฬาร
ในเรือนกว่าบ้านใหญ่โต
ที่อาศัยของมโน
เพราะมโนเป็นนามธรรม
ธรรมปริยายประเสริฐล้ำ
ธรรมจึงเป็นเช่นเรือนใจ
ก็เหมือนกะไร เรือนใจ
ได้นั่งนอนและยืนเดิน
ทำกิจตนได้เพลินเพลิน
แต่ใจนั้นเป็นทุกข์ทน
คืบไปสู่ทุกแห่งหน
จรดลเร่รอนไป
ฝ้ายข้าวทางผิดวิสัย
นึกคิดไปก็เปนนพาล
ล้วนอาธรรมมิใช่ธรรมฐาน
ทั้งโทษะโมหะมี.

เมื่อใจเที่ยวคิดนึก
 เห็นของผู้อื่นมี
 ใจเกิดความอยากได้
 ใจไม่เป็นสุข, ปรา—
 เมื่อไม่ได้ดั่งคิด
 อึดอัดขัดใจโอย
 ทูรนทुरายกาย
 ใจล้าย่อมนำรับ
 เมื่อใจนึกสำราญ
 นำรึกนำลูปคล้า
 ยินดีจะใคร่ได้
 ถ้าคิดตั้งนั้นไป
 อึดอัดจิตต์กัถักลุ่ม
 คิดเสาะไม่เห็นจะ
 บังเกิดความทุกข์ร้อน
 ไม่ได้เหมือนอย่างใคร่
 กระสับกระส่ายองค์
 ยกหัตถ์พาดหน้านอน
 ไม่เหมือนใจดงาม
 เดินยืนนั่งไสยา
 ถ้าใจหินโหด
 ที่เขาออกกรรม
 พุดจาคำหยาบคาย
 ใจโกรธพยายาม

วิจารณ์ตริกเรื่องกลี
 เพราะของตัวไม่มีมา
 ประกอบให้เกิดโลก, พา-
 กฤษณะคิดจะโมย
 ทุกข์ตามติดจิตต์หิวโหย
 กินไม่ได้นอนไม่หลับ
 เหมือนไฟไหม้มีรูดับ
 ไม่เหมือนใจที่โลภงา
 ถึงเรื่องสวยรูปงามขำ
 ใจก็เกิดกำหนดไป
 ดั้นรักให้ได้อย่างใจ
 ใจก็เกิดมีราคะ
 เกิดร้อนรุ่มเอามนะ
 มีทางได้ดั่งหมายใจ
 ระทมถอนทอดใจใหญ่
 ไม่อยากกินไม่ยากนอน
 ทอดกายลงเหนือปัจฉิณ
 ไม่หลับร้อนด้วยกามา
 เพราะรู้ความกำหนดกล้า
 เป็นสุขได้ไม่ระทม.
 ความคิดโกรธท่วมทับถม
 ปีสุณณาพรุสวาท
 ประพฤติกายสพประมาท
 คิดอาฆาตของล้างเขา

ความโกรธเคืองเฉียวฉุน
 ใจคนผู้โฉดเขลา
 นั่งนอนไม่เป็นสุข
 ไม่เหมือนกับดวงใจ
 ถ้าใจที่เขยวนึกคิด
 ใจเกิดโมหะพาล
 ในขณะนั้นดวงใจ
 เห็นผิดเป็นชอบเอา
 ยิ่งคิดยิ่งไม่จบ
 หลงคิดจิตต์เพลิดเพลิน
 ไม่เหมือนกับใจเปล่า
 กล่าวมานี้บอกตรง
 ทำให้ผิวพรรณคน
 นิทรานาหกลับไม่
 ลงโทษตัวเองแท้
 เพราะใจไม่สำราญ
 ก็ไม่เห็นประโยชน์
 เพียงนี้ที่เป็นไป
 นำขยาดชั้นหนึ่งก่อน
 ถ้าความคิดไหลล้น
 เบียดเบียนชนอื่นใด
 เกรี้ยวกราดตวาดด่า
 ให้เกิดประทุษฐกิจ
 นำทุกข์ภัยมากมาย

ก็ร้อนกรุ่นเผาไหม้เอา
 ต้องร้อนร่ำผ่าวภายใน
 ระทมทุกข์อยู่ร่ำไป
 ซึ่งสติไสหายรำคาญ.
 ถึงชนิดสนุกสนาน
 ทั้งลุ่มหลงและมัวเมา
 ประกอบไปในทางเขลา
 เผ้าหลงผิดคิดฟุ้งเกิน
 จะกินขบก็ห่างเหิน
 ก่อนรุ่งแล้วไม่หลับลง
 ที่ไม่เคล้ากับความหลง
 เพียงแต่คิดอยู่ในใจ
 เชียวซีดหม่นไม่ผ่องใส
 เพราะดวงใจบังเกิดมาร
 ให้ได้แต่ทุกข์เผาผลาญ
 ดำริการอันใดๆ
 มีแต่โทษไม่แจ่มใส
 จะเพาะในตัวของคุณ
 ไม่ถึงตอนตออัปจน
 ออกทางกายและวาจา
 ประสบภัยเวรนาๆ
 อาฆาตฆ่าฟันกันตาย
 สร้างความผิดถึงฉิบหาย
 มาลงโทษให้ตัวเอง

แตกหักสามัคคี
 เพราะตัวทำชั่วเอง
 พลัดพรากจากข้าวของ
 จากลูกจากเมียผัว
 ถูกจับมาจองจำ
 ชีวิตบรลัยลาญ
 วิจารณ์ดูให้ดี
 มีแต่เสียหายซ้ำ
 เหล่านี้มาจากไหน ?
 พุดคำทุจริต

สมเด็จพระศาสดา
 เปรียบเหมือนโลหะกร่อน
 ไม่เกิดขึ้นจากไหน
 แล้วกัดซึ่งเหล็กอัน
 หมดสิ้นไปด้วยกัน
 ชี้ให้เห็นว่าใจหนอ
 ชุกซ่อนเร่ร้อนไป
 กิณนอนก็กระตุก
 เป็นทางนำทุกข์ภัย
 ผู้อื่นและวงศา
 ถ้าเป็นเช่นนี้ไซ้
 ฉะนั้นแลมมนุษย์ผู้
 เรื้อนใจให้งามทรู
 ไม่ต้องเที่ยวชานชม

ไม่มีดีแต่สักเพลง
 ต้องเร่ร้อนหลบซ่อนตัว
 สมบัติ, ต้องจากครอบครั้ว
 ไปคนเดียวเที่ยวทรมาน
 ตัดสินซ้ำให้ประหาร
 เป็นที่สุด ณ พิภูษธรรม.
 ตรงไหนที่ดูงามจำ
 ทุกข์ภัยเกิดทุกขณะ
 มาจากใจที่คิดผิด
 สร้างโทษทัณฑ์ขึ้นบนทอน.
 อุปมาประกาศสอน
 เพราะสนิมเกิดขึ้นพลัน
 เกิดขึ้นในเหล็กอันนั้น
 เป็นที่เกิดจนร่อยหรือ
 ที่พรรณามานี้พอ
 ไม่มีเรื้อนอยู่ไม่สุข
 ในอารมณ์ที่ก่อทุกข์
 ให้หว่าหวาดขาดโอชา
 พิบัติให้แก่อาตมา
 ญาติใหญ่ น้อยพลอยอดดู
 เพราะใจไม่มีเรื้อนอยู่
 สาธุชนควรสร้างสม
 ให้ใจอยู่สุขารมณ์
 ไปในหวังแห่งโทษทัณฑ์.

<u>เรือนใจหลังที่ ๑ นั้น</u>	ได้แก่ศีลจันท์	คือคุมกายวาจาไว้
เรียบร้อยเหมือนพลอยเจียรนัย	ไม่คิดเบียนใคร	ให้เดือดร้อนอลวน
โดยกายวาจาของตน	ไม่กระทบกระทั่งคน	แลสัตว์น้อยใหญ่ไต่รตรอง
ไม่คิดลักขื้อข้าวของ	ที่ผู้อื่นครอง	ไม่ปองทำผิดประเวณี
ไม่คิดพูดปลดเสียดสี	ให้ผู้อื่นมี	จิตต์โกรธคิดโทษอาตมา
ไม่สูบคิ้มฝืนสุรา	เมรัยกำัญชา	จริยาครบครันปัญญาจางค์
“ความเว้นเวรชั่ว ๕ อย่าง”	เป็นเรือนกว้างขวาง	ของใจอยู่สุขสันต์
ใจคิดชั่ว ๕ อย่างนั้น	เพราะว่าใจมัน	ไม่มีเรือนอยู่เที่ยวไป
อยู่ที่คนอื่นตื่นใจ	ข้าวของๆใคร	ใจไปอยู่จิตคิดปอง
คิดจะฆ่าฟันทุบถอง	ฉกฉักจักลอง	คิดปองแต่ล่วงประเวณี
คิดปลดคิดคิ้มบรันตี	ความคิดทั้งนี้	เมื่อคิดอยู่ก็ร้อนรน
แต่ว่ายังร้อนจะเพาะตน	เพียงภายใน, ยล	เยี่ยงไฟสุมฟอนอรุรา
เพราะคิดแต่ในมนา	ยังไม่ออกมา	ภายนอกกายของตัว
ถ้ายังไม่เลิกคิดชั่ว	ใจยังเมามัว	ความชั่วเกิดหลากมากมาย
เป็นเหตุล่วงออกนอกร่าง	วาจาหยาบคาย	ใช้กายต่อยตีฆ่าฟัน
วาจากรรมคมสัน	หมิ่นประมาทเพื่อนกัน	ห้าห้าประโยชน์ปรชน
ที่นี้ยังเกิดร้อนรน	มากขึ้นบัดดล	จะทนอยู่ในเคหา—
ของตัวไม่ได้ต้องคลา	หลบหนีโทษา	จำใจจำจากครอบคร้ว
จากทรัพย์สมบัติเมียผัว	เข้าป่าช่อนหัว	ยอมตัวเป็นคนเถื่อนไป
หลับนอนไม่สุขทุกข์ใหญ่	อดอยากจากไกล	เขาไปพบเข้าจับตัว
จับได้จำคุกโกนหัว	ศาลลงโทษตัว	โซ่ตรวนลงทัณฑ์พันชนา
ถ้าทำฆาตกรรมต้องฆ่า	ให้สิ้นชีวา	คั่งฆ่าเขาตายตามกัน
เสียชื่อเสียสกุลเผ่าพันธุ์	เสียชาติอารยัน	เสียชาติที่เกิดทั้งที่
ทุกข์โทษที่กล่าวมานี้	เพราะเหตุไม่มี	เรือนใจจึงชุกชน

ให้เกิดทุกข์โทษเป็นผล
 เหมือนที่ได้กล่าวบรรยาย
 ไม่มีความร้อนนภัยทุกข์
 เรือนใจหลังที่ ๑ ต้อง
ห้อง ๑ เป็นฝ่ายเว้นกลี
 ไม่ล่วงประเวณีเอา
 ไม่คิดคึดมสุราบาน
ห้อง ๒ อยู่ตรงข้ามบ่ง
 ไม่เกลียดสัตว์ใดทั้งนั้น
 ตั้งใจว่าสิ่งไรจะ
 ให้ได้โดยไม่มีโทษ,
 คู่ครองสำรวมร่วมกมล
 ๔ สักจะให้ใจนิยม
 ๕ สติอย่าให้พลั้งผลอ
 มันได้เข้าอยู่อาศัย
 ไม่มีเวรภัยใหญ่น้อย
 พ้นจากถูกโทษอาชญา
 เพราะตนเป็นผลเมืองดี
 จะไปอยู่ไหนนภัยทุกข์
 ความประพฤติกายเรียบราบ
 เมื่อพ้นโทษอย่างหยาบไกล
 สมเด็จพระศาสดา
 อันศีลช่วยอุปถัมภ์

ถ้าว่าขวยชวน
 ข้างต้นโดยหมาย
 ไม่มีลูกละหุก
 แบ่งเป็น ๒ ห้อง
 เช่นฆราวา
 แต่ตามใจเมา
 ประมาทภูฐาน
 ๑ เมตตาตรง
 รักปลุกผูกพัน,
 ได้มากินนะ
 ๓ กามสันโดษ
 ไม่เที่ยวชุกชน
 ให้ชื่อตรงสม
 เรือนนี้ณะเธอ
 เป็นสุขสนุกใหญ่
 กับใครสักหน้อย
 โทษทัณฑ์นาๆ
 นั้นเพราะเรือนมี
 ประสบแต่สุข
 พุดจาสุภาพ
 ถ้าได้อย่างนี้ไซ้
 ตรีธรรมมีกถา
 อบรมแล้วนำ

ให้ใจมีเรือนอยู่สบาย
 ใจกายอยู่เย็นเป็นสุข
 เพราะใจมีเรือนอยู่ครอง
 ใจครองได้งายสบายดี
 ไม่มีคิดฉ้อของเขา
 ไม่เคยพูดเท็จต่อศาล
 ให้เสียสติไหลหลง
 จำนงผูกรักสมัคกัน
 ๒ สัมมาอาชีวะ
 หรือจะใช้เป็นประโยชน์
 ยินดีแก่คู่ของตน
 ศาลวนทำฐัฐชม.
 แก่การหัดใจให้เลอ
 มีเหมาะ ๒ ห้องสำหรับใจ
 มีกายวาจาเรียบร้อย
 ไม่ถ้อยทั้งกายวาจา
 ไม่กลายมาต้องกาย
 ให้ใจได้อยู่เป็นสุข
 พ้นจากทุกข์โทษอย่างหยาบ
 ศีลขนาบประจำดวงใจ
 นับว่าสุขนั้น ๑ นา.
 ไว้ว่าใจมั่นในธรรม
 ให้มีอานิสงส์ใหญ่

เมื่อใจอยู่ในเรือนใจ
ไม่เที่ยวทวนทुरาย
แต่ไม่พ้นโทษอย่างกลาง
กลางคราวกายไม่ทำอะไร
นั่งนิ่งนอนนิ่งเฉยๆ
คิดโลภหลงโกรธโทษมี
ใจเสรำหมองหน้าซีดเซียว
เหตุนั้นชั้นนี้ต่อไป

หลังที่ ๑ ได้
โทษอย่างหยาบคาย
ด้วยใจหม่นหมาง
ที่ผิดใดๆ
แต่เพราะใจเคย
ทุกข์โทษเช่นนี้
ละเหยห่อเหยว
ควรปลุกเรือนใจ

แบ่งไว้ ๒ ห้องอยู่สบาย
ก็ได้พ้นแล้วแผ้วทาง
เกิดทางมนเหมาะจะเพาะใจ
โอภฐูไม่กล่าวอะไรๆเลย
จึงคิดรักใคร่ยินดี
จะเพาะมีแก่ใจอย่างเดียว
ปิดกั้นความฟ่องของใจ
หลังที่ ๒ ให้ใจอยู่.

เรือนใจหลังที่ ๒ ครุ

หยุดใจไว้ในกรรมฐาน
ในทางโลกีย์วิสัย
คือว่าควมโมนที่
จนเกิดกำหนดปั่นป่วน
นึกเรื่องเคืองแค้นขึ้นมา
เพราะตรึกตามความเวียนวง
คือใจหยุดคิดได้ปล้น
ตั้งใจไว้ในอารมณ์
เรือนใจหลังที่ทุติยา
ห้องมี ๔๐ เหลือหลาย
ห้องที่ ๑ คือตั้งใจ
เหมือนแขกยามเฝ้าทวาร
เมื่อหายใจเข้าก็รู้
สติกำหนดให้ดี

บอกไว้ให้รู้
เปนกุศลสังขาร
ที่ใจเคยไป
กำหนดยินดี
ราคะรบกวน
ก็ยิ่งโกรธกล้า
จึงต้องโง่ง
ถึงอารมณ์อัน
ที่เป็นธรรมสม
กว้างใหญ่มหิพาร์
นำอยู่สุขสบาย
มีสติตรีน
กำหนดเวลา
ถ้ากำหนดดู
รู้ยาวสั้นทวี

ได้แก่สมาธิมาน
ห้ามการคิดครุ่นขุ่นไป
หลงใหลรักใคร่ยินดี.
ก็เพราะนึกเรื่องชั่วยวน
อีกใจโทโสโกรธา
อนึ่งดวงจิตต์คิดหลง
เรือนใจคือสมาธิมัน
ที่ไม่เป็นธรรมทำระทม
ควรแก่รำจับโทษา
กว่าหลังที่ ๑ มากมาย
ระจับกายเย็นเยือกหยุดย
หายใจกำหนดควาตา
อัสสาออกมารู้
เมื่อรู้อย่างนี้แล้วมี
เพิ่มขึ้นอีกคือหายใจ —

ออกยาวก็แจ้งเหตุทัย
 เมื่อเราหายใจออกสั้น
 เเท่านี้กำหนดราศี
 มาอยู่เสียที่วาทา
 ยามโกรธสติริชัว
 นึกเห็นหน้าคนโกรธนั้น
 อการกล่าวคำหยาบด่า
 มีสตินึกเลิกคิดปล้น
 ให้อยู่ที่ในกายา
 ใจก็หยุดโกรธทันใด
 กำหนดลมเป็นเบื้องหน้า
 ทั้งความหลงไหลไม่มี
 นิ वर्ณ ๕ ที่ท่านว่าไว้
 ที่เป็นข้าศึกของสมา —
 ความรักโกรธหลงไม่มี
 สมาธิรักโกรธโมหันธ์
 เหมือนมิดกับสว่างไสว
 ในมีสติอยู่ที่ลม
 ไม่มีรักหลงโกรธา
 สมาธิเกิดเพราะมีสติ
 ท่านเรียกว่าอานาปา
 ทรงทำเป็นกรรมฐาน
 เป็นพระสัพพัญญุตญาณ
 ลมนี้ก็มีด้วยกัน

หายใจเข้าไป
 รู้สึกเช่นกัน
 โกรธหลงไม่มี
 สติก็มา
 ไม่อยู่กับตัว
 ว่าเป็นอย่างนั้น
 ว่าอย่างนั้นนา
 ถึงคนโกรธกัน
 กำหนดวาทา
 เปลี่ยนเรื่องโกรธไป
 ใจหายโกรธา
 ดวงใจใสศรี
 ถ้าย่องลงไป
 ธิไม่มีนา
 มีนิ वर्ณ เหล่านี้
 จะมีพร้อมกัน
 พร้อมกันไม่ได้
 ตรวจดูให้สม
 ฟังรู้เถิดว่า
 กำหนดคตริกตริ
 นัสสติภาวนา
 เบื้องต้นในวาร
 อรหันธ์สัมมา
 ทุกคนเราท่าน

ยาวใจก็รู้สึกปล้น
 หายใจเข้าสั้นรู้ดี
 เพราะใจย้ายที่เก่ามา
 คอยกำกับอยู่กับตัว
 ไปอยู่ที่คนโกรธกัน
 เขาทำท่าทางกิริยา —
 ดวงจิตตั้งจึงโกรธคุณ
 เหนียวมั่นสติคืนมา
 นึกหาถึงลมหายใจ
 เป็นเรื่องดีได้ทุกครา
 เวลานั้นรักยินดี
 สมาธิผุดฟ่องใส
 เป็น ๗ รัก หลง โกรธา
 ถ้าวาสมาธิมี
 สมาธิก็ไม่มีปล้น
 ในคราวเดียนั้นไม่ได้
 เพราะฉะนั้นใจไปผสม—
 อารมณ์ในเมื่อเห็นว่า
 เวลานั้นเป็นสมาธิ
 ลมหายใจเข้าออกมา
 สมเด็จพระศาสดาจารย์
 ที่ท่านตรัสรู้ธรรมา
 สัมพุทธเจ้าจอมธรรม
 เมื่อรู้วิธีนี้แล้วเธอ

จะทำเมื่อไรได้เสมอ
ก็อยู่เย็นเป็นสุข
ให้จิตต์เหหันปั่นป่วน
ห้องที่ ๒ คงเหมาะเจาะ
ห้องที่ ๒ ตั้งใจมั่น
อนึ่งขนขึ้นตามกายา
หรือหนังสืออยู่ทั่วกาย
มองดูแลเห็นด้วยนัย
จะไปไหนก็ติดตน
ใจไม่เที่ยวจรรจา
เพราะเมื่อสติอยู่เกศา
ในขณะนั้นดวงใจ
ใจสงบเป็นสมาธิทรีย
เรียกว่ามูลกรรมฐาน
หรือเรียกตะจะปัญญาจะ
มีโกฎฐาสแห่งกายา
ใจอยู่ห้องที่ ๒ สม
สองห้องเท่านั้นก็พอ
สำหรับใจอยู่สงบสัน —
กัมมภูฐาน ๔๐ นะ
๑๐, พรหมวิหาร ๔,
๑, ๑ ธาตุวัตถา
มากนักเหลือจักวินิจฉัย
อยากรู้ให้จำหัวข้อ

เพราะว่าใจเลอ
โกรธหลงไม่มี
ไม่ร้อนรรวน
ก็ได้เป็นเพราะ
สติกำหนดพลัน
กำหนดคนะชา
๕ อย่างบรรยาย
ตาอันแจ่มใส
ไปทุกแห่งหน
อาจเลิกเพิกถอน
พินเล็บโลมา
หายโกรธหลงไป
มีสติเต็มที
ปราชญ์แสดงแจ้งฉาน
กัมมภูฐานะ
หนังสือ ๕
เป็นสุขารมณ
ถ้าไม่พอก็
ติสุขนิรันดร
กสินทสะ,
อรูปฌาน ๔,
นะรวมคณา
หน้าสมุคน้อยไป
ไว้ศึกษาต่อ

ใจเอ่อเข้าอยู่ห้องนี้
ราศีรักใคร่ไม่กวน
ถ้าห้องที่ ๑ ไม่เหมาะ
มันอยู่ในหลังเดียวกัน
ว่าผมนั่นนอกทั่วศิรา
ทันตาในปากมากมาย
ง่ายๆไม่เหลือวิสัย
มีอยู่ด้วยกันทุกคน
เมื่อรู้วิธีแน่นอน
ตัดรอนรักหลงโกรธา
และหนังสือหนึ่งอย่างใด
เมื่อใจหายกระสันยินดี
กำหนดอย่างนี้ทุกกาล
ว่ากรรมฐานเดิมนะ
เป็นส่วนจิตตภาวนา
ระลึกให้เป็นอารมณ์
ความรักโกรธหลงไม่เหลือ
มีอีก ๓๘ ห้องธรรม
คือธรรมเรียกว่าสมถะ
อสุภ ๑๐, อนุสสติ —
อาหารปฏิกูลสัตถุญา —
เป็น ๔๐ ห้องใหญ่ๆ
เขียนให้ครบถ้วนไม่พอ
ในกาลที่ใจเสื่อมใส

เมื่อใจอยู่ในเรือนใจ	หลังที่ ๒ ได้	แบ่งไว้ ๔๐ ห้องงาม
ห้องใดห้องหนึ่งก็ตาม	ตั้งได้ระบுகวาม	มาแล้วใจก็สบาย
ไม่เที่ยวชุลมุนวุ่นวาย	ว่างจากโทษร้าย	เพราะหายจากรักหลงโกรธ
มีนามปรากฏ “อุโฆษ”	แต่ล้วนเป็นโทษ	อย่างกลางดั่งที่พรรณนา
ต่อนั้นจักเกิดปัญญา	เป็นผลต่อมา	พระศาสดาทสพล
ตรัสสอนสืบต่ออนุสนธิ์	ว่าปัญญาคน	สมาธิอบรมแล้วกล้า
ย่อมมีผลานิสงส์สา	ดั่งแสดงข้างหน้า	จิตต์เป็นสมาธิพันไกล
จากโทษอย่างกลางสาใน	แต่ว่ายังไม่—	พันโทษที่อย่างละเอียดยิ่ง
เพราะไม่รู้เท่าตามจริง	คือไม่รู้สิ่ง	อันเป็นรากเง่าเค้ามูล
ของโทษอย่างกลางพอกพูน	อย่างหยาบอนุคุณ	รากยังไม่ขาดสูญไป
เพราะโทษ ๒ อย่างภายใน	ไม่หมดเชื้อไข	เมื่อใดของยั่วมีมา
ก็กลับบังเกิดขึ้นกล้า	ควรเจริญปัญญา	คือหาเรือนหลังที่ ๓

เรือนใจหลังที่ ๓

ยิ่งกว่าหลังที่ ๑
แบ่งเป็น ๒ ห้องใหญ่
หายร้อนทรมานทรมาย
เรือนใจหลังนี้คือ
ปัญญานั้นต้องอา—
บุครากของความโกรธ
คนกำลังวังประสงค์
ต้องหยุดสงบนิ่ง
ฉันใจ, ใจวังจัด
ต้องหยุดสงบอยู่

กว้างใหญ่งามและลึกซึ้ง
และที่ ๒ นั้นมากมาย
เพื่อให้ใจอยู่สบาย
หายขุ่นมัวหายทุกข์
ท่านเรียกชื่อว่าปัญญา
ศัยสมาธิเพ่งลง
และของโทษกับรักหลง
จะคูอะไรไม่ถนัด
เพ่งเล็งดิ่งยิ่งเห็นชัด
เห็นไม่ถนัดซึ่งความจริง
สามารถดูชัดทุกสิ่ง

ฉันใดฉันนั้นจริง
 สัมพุทธ์ตรัสว่าไว้
 คือหยุดใจจากอา —
 ตั้งอยู่ในธรรมงาม
 รู้ด้วยปัญญาซึ่ง
 ปัญญานั้นมี ๒
 (๒) รู้จริงตามลักษณะ
 แยกแบ่งเป็น ๒ ห้อง
 นั้นได้แก่ปัญญา
 ปัญญาห้องที่ ๒
ปัญญาในห้องต้น
 ปฏิบัติจะสรุปบาท
 ว่าเป็นผลอุบัติ
 คู่นี้ข้างเกิดทุกข์
 คีล,^๑ สมาธิ,^๒ ปัญญา^๓
 คู่นี้ข้างดับทุกข์
 วรรณนาห้องสี่ไป
 ที่รู้ตามลักษณะ
 มี ๓ คืออนิจจา
 ทุกข์ลักษณะคือ
 อนัตตลักษณะพึงยล

พระอรหันตะสัมมา
 ต้องมีใจสมาธินา
 รมณ์ในโลกไม่นึกถึง
 รู้ชัดตามความจริง, จึง
 อย่างนี้แหละเป็นกุศล
 (๑) รู้จริงตามเหตุผล
 เป็น ๒ อย่างข้างปัญญา
 ใหญ่ๆห้องปฐมา
 ที่รู้จริงตามเหตุผล
 รู้จริงตามลักษณะยล
 นั่นคือรู้อริยสัจ
 เนื่องไม่ขาดรู้ทุกข์ชัด
 แต่ความอยากเป็นเหตุมา
 อิกคู่ความดับทุกข์น่า
 เป็นเหตุให้ทุกข์ดับไป
 ได้เป็นสุขในส่วนใจ
 ห้องที่ ๒ คือปัญญา
 สภาวะแห่งธรรมดา
 ว่าไม่เที่ยงลักษณะต้น
 เสื่อมสิ้นไปไม่คงทน
 ได้แก่บังคับไม่ได้

-
๑. สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว จัดเป็น คีล.
 ๒. สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเป็น สมาธิ.
 ๓. สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो จัดเป็น ปัญญา.

ลักษณะทั้ง ๓ นี้
 แก่มนุษย์และของใช้
 บ้านเรือนของประจำ
 วิจารณ์ตามทำนอง
 สมานเกิดขึ้นใน
 ให้เกิดขึ้นในอา—
 คุมใจไว้อย่างดี
 ในขณะที่เมื่อนั้นไม่—
 เมื่อเป็นสมาน
 ด้วยปัญญาอันคม
 ตั้งอยู่ด้วยไฟลม
 ส่วนแข็งแรงแห่งกาย
 เช่นกระดูกและผมนขน
 ที่ไหลเอิบอาบนี้
 เช่นเหงื่อน้ำมูตรเหม็น
 ส่วนความอบอุ่นกล้า
 ส่วนที่พัดไปมา
 เช่นลมหายใจตัว
 ช่องว่างเช่นช่องท้อง
 หายใจออกมาปราด
 ธาตุไฟและธาตุลม
 หายใจให้นาสา
 หยาดน้ำติดที่แก้ว
 หลากๆหนก็จะเห็น

ปรากฏมีทั่วไป
 ทั่วสรรพสัตว์ทั้งสิ่งของ
 โลก, ทั้งธรรมชาติใจครอง
 ตามลักษณะทั้ง ๓ นา
 อารมณ์ใดทำปัญญา
 รมณ์นั้นแลอย่างผ่องใส
 กำหนดที่ลมหายใจ
 มีรักโกรธและหลงม
 ก็ตรองตรวิวิจารณ์ถม
 เห็นตามจริงว่าร่างกาย
 ดินน้ำพรมอากาศกระจาย
 นี้เป็นดินคือปลถพี
 นี้เป็นต้นกิดให้ดี
 อาไปน้ำตามธรรมชาติ
 น้ำลายเป็นตัวอย่างมา
 นั้นเป็นไฟเช่นไอตัว
 คือวาตามืออยู่ทั่ว
 ในช่องว่างเป็นอากาศ
 ลองคิดดูน้ำประหลาด
 ชาติดินน้ำเสื่อออกมา
 ก็เปลี่ยนไปตามเวลา
 ไกลกระจกก็จะเห็น
 ดูเห็นแววธาตุน้ำเย็น
 แห่งเป็นฝ้าหนาติดอยู่—

ที่กระจกคือธาตุดิน
 ลองเอามืออังดู
 ธาตุลมเสื่อมออกมา
 อากาศก็แซกซอก
 จึงเห็นซัควาลม
 ไม่เที่ยงอยู่คงที่
 เป็นธรรมดาทุกขณะ
 อันนั้นไม่มีใคร
 ให้เที่ยงหรือยืนยง
 ไม่สามารถบังคับ
 เมื่อกายมีความจริง
 ไม่สุขไม่ทุกข์น่า
 ความรู้สึกที่อาศัย
 ก็พลอยวิปริต
 ไม่มีเดชบังคับ
 เช่นกายภายนอกใน
 เมื่อเห็นจริงซัดใจ
 ความจริง ; คืออยากหา
 อ่อนหวานหรือขู่เข็ญ
 ตามที่ตัวชอบใจ
 ตามที่ตัวไม่ชอบ
 เมื่อไม่ฝืนธรรมดา
 ยอมให้ราบสนิท
 ที่ใจเคยอยากยิ่ง

ธาตุอัคคินไอลุ่นวู
 ก็ารู้สึกอุ่นดอก
 เมื่อเวลาหายใจออก
 ไปตามลมด้วยทุกที
 ผสมกับร่างกายนี้
 ทั้งเป็นทุกข์แปรปรวนไป
 ที่สุดจะต้องดับไป
 มีอำนาจมาบังคับ
 คือให้คงไม่แตกดับ
 ได้เลยเพียงแต่สักทำ
 อย่างนี้, สิ่งสุขทุกข์า
 ทั้งความจำและความคิด
 อยู่ภายในร่างกายจิตต์
 แปรปรวนดับไปฉับไว
 ให้เหมือนกับที่พอใจ
 อย่างเดียวกันฉับนั้นหนา
 อย่างนี้ได้อย่าฝืนฝ่า —
 ให้เที่ยงอยู่อย่าเสื่อมกษัย
 ขอให้เป็นอย่างนี้ไป
 ส่วนอย่างโน้นอย่าเป็นมา
 ผิดระบอบความเจตนา
 แล้วยอมไปตามความจริง
 พันทุกข์ที่ไม่ได้สิ่ง
 แล้วเดือคร้อนนอนรำคาญ

เหมือนคนปรารถนา
 ฝนไม่ให้ตกสร้าง
 ก็ไม่ต้องเดือดร้อน
 เป็นสุขเกษมสันต์
 ไม่รู้ร้อนรำคาญใจ
 ผมขนเล็บทันตา
 อนิจจ์, ทุกข์, อนัตต์
 อย่างที่พรรณนาคความ

แล้วบูชาหรือบนบาล
 พายุพาลอย่าพัดผัน
 เพราะอ่อนวอนไม่ได้นั่น
 ใจสมาเสมอมา
 แม้ในการพิจารณา
 ด้วยปัญญาไตรลักษณ์นาม
 ก็พึงหัดดำเนินตาม
 พิจารณาลมหายใจ.

ผู้ใดประพฤติธรรม
 พระธรรมคุ้มครองให้
 ให้พ้นภัยพิบัติ
 สุขสบายกายใจเย็น
 สมด้วยพระคาถา
 ตั้งไว้ในเบื้องต้น
 ขติ ฆมฺมจารี”
 ผู้ประพฤติธรรมประจักษ์
 พระธรรมนั้นคือศีล
 ผู้ประพฤติตามธรรมา
 ผู้นั้นให้พ้นทุกข์
 ศีลใครรักขามัน
 ให้มีวาจากาย
 กับใครไม่เลื่อหน้า

ให้เลิศล้ำไม่เหลวไหล
 แก่ผู้นั้นทันตาเห็น
 อุปัทพ์ทุกข์ที่ล้ำเค็ญ
 เกษมสถานดีสราญมน
 โบราณภาสิตนิพนธ์
 ว่า “ฆมฺโม หเว รกฺ—
 พระธรรม, จริง, คุ้มพิทักษ์
 ไว้ได้แน่แท้จริงนา.
 สมารกับปัญญา
 ธรรมคุ้มครองช่วยป้องกัน
 ประสบสุขทุกคืนวัน
 คนผู้นั้นศีลรักษา
 เรียบร้อยไม่มีเวรา
 ไม่มีผลออกกระทำผิด

พันโทษภัยทุกอย่าง
ไม่ถูกประหารชีวิต
ได้รับแต่ความสุข
ไม่ล่มจมป่นปี้

ใครเจริญสมาธิ
ผู้นั้นย่อมมีผา —
ใจเป็นสุขสบาย
สมาธิไม่ให้อใจ
ใจหายรักหลงโกรธ
ใครอบรมปัญญา
ปัญญาก็รักษา
ให้ฉลาดรู้เท่าทัน
เหมือนรู้เท่าคนโกง
ลวงหลอกเอาเงินตรา
และให้รู้เหตุผล
สาธุชนทั้งหลาย
ให้ใจอยู่เป็นสุข
ใจหายเดือดร้อนไป

ขอบพระคุณมหาบุรุษ
นาม(เจริญ) สมัญญา
โปรดตรวจเนื้อความให้
ขออัญชลี จิน —

คุณตรงก็ไม่คิด
เพราะตนเป็นเมืองดี
ไม่มีทุกข์มาอภัย
ในชาตินี้จนมรณา.
สมาธิก็รักษา
สูกายจิตต์เป็นนิใจไป
ไม่วุ่นวาย ณ ภายใน
เที่ยวชุกชนคืนรรณา
ได้ประโยชน์อ่อนเภา.
เป็นไปกล้าทุกคืนวัน
ผู้นั้นให้หายโมหันธ์
ความจริงตามธรรมคา
คนโกงนั้นก็ไมกล้า
หรือข้าวของตั้งปองหมาย
ไม่ให้ตนรุ่งมกาย.
จงอุส่าห์ปลุกเรื้อนใจ
นฤทุกข์ภายนอกใน
ทุกเดือนปีรัตตีทิวา.

สมเด็จพระพุทธโฆษา ๗
“ญาณวโร” วัดเทพศิรินทร
อุกถ้วนได้ทุกระบิล
ตนาขอบพระคุณครัน.

ผู้ประพันธ์นามสระ เ
สระ ี ุ ทับปล้น
นามสกุล พ สระ า
สระ ิ สกค ช
บ้านสังคินีดิศต์
จังหวัดชื้อเพราะงาม

ส พยัคฆเบนสิริน
ต่อมานั้นด้วยตัว ย, ง,
เรียงต่อมาอักษร น
ที่สถิตย์แถบอาราม
ตำบลติดทำยางนาม
นามขุมพรขจรเอย.

สุภมัตถุ

พุทธภาสิต

อกุโกเชน ชินเ โกรช
ชินเ กทรียั ทาเนน

อสาธุ สาธุนา ชินเ
สจเจนาลิกวาทินเ.

(ธ. พ. ๒๕/๔๕/๒๓).

ชนะคนโกรธ	ด้วย	ความไม่โกรธ
ชนะคนไม่ดี	ด้วย	ความดี
ชนะคนตระหนี่	ด้วย	การให้
ชนะคนพูดเหลวไหล	ด้วย	คำจริง.

(พุทธทาส แปล)

แถลงการณ์ของคณะกรรมการ

๑. หอสมุดธรรมทาน

แต่ก่อน หอสมุดคณะกรรมการได้ตั้งอยู่ที่โรงพิมพ์ธรรมทาน มาในต้น พ. ศ. ๒๔๘๓ นี้ คณะกรรมการได้จัดสร้างหอสมุด สำหรับรวบรวมหนังสือ ขึ้นที่วัดชยาราม หน้าที่ว่าการอำเภอไชยา เป็นเรือนไทย ๒ ชั้น ได้ใช้เงินดอกผลทุนต้นตระกูลพานิช ที่เหลือจ่ายใน พ. ศ. ๒๔๘๒ จำนวน ๖๒๘ บาท ๔๐ สตางค์ และเงินจากผู้อนุโมทนาในกิจการนี้อีก ๕๐ บาท รวม ๗๑๘ บาท ๔๐ สตางค์.

อนึ่งในการจัดสร้างหอสมุดธรรมทาน ในวัดชยารามนี้ มีผู้เอื้อเฟื้อเกื้อหนุนด้วยสิ่งของคือ : พระยาภะรตราชสุพิช ถนนนครไชยศรี กรุงเทพฯ ฯ ให้ตู้หนังสือ ๒ ตู้.

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ บ้านถนนสี่พระยา กรุงเทพฯ ฯ ให้โต๊ะเก้าอี้ ๑ ชุด.

นายมณี ศรีภัทร ร้านจำหน่ายและแก่นาฬิกา ถนนบำรุงเมือง กรุงเทพฯ ฯ ให้นาฬิกาแขวน ๑ เรือน.

๒. อนุโมทนาให้หนังสือแก่หอสมุดธรรมทาน

พระครูโชติปัญญาคุณากรณ์ นราธิวาส ให้อักษรณ์แห่งปัญญา ๑๐ เล่ม น. ท. พระพิมลเสณี มหามกุฏราชวิทยาลัย พระนคร ให้บันทึกโอวาทสมเด็จพระวันรัต (พุทธสิริทັบ) ๓ เล่ม, ร. ท. ประยูร บุณนาค

บ้านสุภาพ ธนบุรี ให้บันทึกโอวาทของสมเด็จพระวันรัต ๑ เล่ม, พระเชียง ปุญญโชโต วัดมูจลินท์ อำเภอหนองจิก ปัตตานี ให้อภิธรรมและสังคหะ ๑ เล่ม, นายจำรุญ เจริญกุล จำศาลจังหวัดนนทบุรี ให้ประทีปแห่งทวีป อาเซียเล่ม ๑ - ๒ ๒ เล่ม, นางภักดิ์ พิษุทธการ ถนนจักรพงษ์ พระนคร ให้ความลับของพระแก้วมรกต ๑ เล่ม. พระเทพเวที วัดมกุฏกษัตริย์ พระนคร เรื่องสอบนักธรรม ๒๔๘๒ ๑ เล่ม. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทรวงศ์ หนังสือธรรมต่างๆรวม ๑๔ เล่ม. นายกุศลคันชิง ให้อาหาร ธรรมชาติ ๒ เล่ม. นายมาณิต วัลลิโกดม กองโบราณคดีในพิพิธภัณฑสถาน ให้พระราชวิจารณ์จดหมายความทรงจำ ของกรมหลวงนรินทรเทวี ๑ เล่ม. พุทธประวัติสิบต ๑ เล่ม. จดหมายเหตุรายวันพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ๑ เล่ม. ปัญหาพระยามิลินท เล่มที่ ๑ ๑ เล่ม. เรื่อง ก่อนประวัติศาสตร์ ๑ เล่ม. การขุดแต่งวัดพระเมรุ จังหวัดนครปฐม ๓ เล่ม. คนตรีประวัติศาสตร์ ๓ เล่ม. พระมหาขิม รักศรีวงศ์ วัดปทุมคงคา ให้รายงานคณะปฏิสังขรณ์พระศาสนา ๑ เล่ม.

ท่านเจ้าของและผู้จัดการหนังสือพิมพ์ต่างๆ ได้เอื้อเฟื้อส่งหนังสือพิมพ์ มาให้แก่ห้องสมุดคณะธรรมทาน เป็นการร่วมทำบุญเป็นประจำ ดังต่อไปนี้

- หนังสือพิมพ์ ไทยใหม่ รายวัน สำนักงาน โรงพิมพ์ไทยใหม่ ตรอกกับต้นบุข
- ” ประชามิตร รายวัน ” โรงพิมพ์ประชามิตร ถนนวิสุทธิกษัตริย์
 - ” ยุทธโฆษ รายเดือน ” กระทรวงกลาโหม
 - ” นาวิกศาสตร์รายเดือน ” ราชนาวิกสภา จังหวัดธนบุรี
 - ” กติกร สองเดือนครั้ง ” กรมเกษตร ถนนหลานหลวง

หนังสือพิมพ์ สหกรณ์	สำนักงาน	กรมสหกรณ์	ทำเตียน
” ชลธรรมจักขุ รายเดือน	”	” หอสมุดมหามกุฏราชวิทยาลัย	
” แดงการณณ์ คณะสงฆ์	”	” กรมธรรมการ กระทรวงธรรมการ	
” กษาค รายเดือน	”	” ที่ว่าการสภาภาษาไทย.	
” วิทยาจารย์ รายเดือน	”	” สามัคยาจารย์ สมาคม	
” ข่าวแพทย์ รายเดือน	”	” แพทย์สมาคม ถนนบำรุงเมือง	
” สนวนกุหลาบวิทยาลัย	”	” โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย	
” อำนวยศิลปสาร	”	” โรงเรียนอำนวยการศิลป ปากคลองตลาด	
” เขาวสาร	”	” บ้านฝรั่ง สมุทรสงคราม	
” วิทยาศาสตร์	”	” กรมวิทยาศาสตร์	
หนังสือพระไตรปิฎกแปล	”	” โรงเรียนศิรินารี สะพานเหลือง	

คณะกรรมการขอขอบคุณ และอนุโมทนา

หอสมุดธรรมทาน

อำเภอไชยา สถานีไชยา

ยินดีรับหนังสือต่างๆ ท่านส่งหนังสือ
ให้หอสมุดธรรมทาน หนังสือของ
ท่านจะมีผู้รักษาไว้และมีผู้อ่านมากคน
เกิดประโยชน์สมค่า.

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์

โดย อ. ป.

เป็นหนังสือพุทธประวัติ ที่เป็นคำตรัสเล่าของพระองค์เอง รวบรวมจากพระบาลีไตรปิฎก ฉะเพาะตอนที่เป็นพุทธประวัติ ท่านได้อ่านหนังสือเล่มนี้แล้ว จะทราบว่าพุทธประวัติที่เป็นแก่นแท้ พระพุทธเจ้าทรงเล่าประวัติของพระองค์เองไว้ มีอย่างไรบ้าง.

ราคาเล่มละ ๑ บาท ค่าส่ง ๒๐ สตางค์

พิมพ์ด้วยกระดาษอย่างดี(๖๐ปอนด์) เป็นเนื้อหนังสือ ๓๓ ยก มีปทานุกรม คำสำคัญ พร้อมทั้งบรรพชรรรมท้ายเล่ม. มีภาพพระพุทธรูปเมืองสารนาถ ปางประกาศพระธัมมจักกั, สถานที่ประสูติที่สวนลุมพินี, วิหารพุทธคยา, พระพุทธรูปปางทศกิริยา.

หนังสือที่มีจำหน่ายที่คณะธรรมทาน

๑. หนังสือพิมพ์พุทธศาสนา ปีที่ ๔ - ๕ - ๖ - ๗ - ๘ ปีละ ๑ บาท (ทั้งค่าส่ง)
 ๒. พุทธประวัติจากพระโอษฐ์ โดย อ. ป. เล่มละ ๑ บาท (ค่าส่ง ๒๐ สต.)
 ๓. การปฏิบัติธรรม โดยพุทธทาสภิกขุ " ๒๕ สตางค์ (" ๖ สต.)
 ๔. พุทธศาสนาเบื้องต้น โดย นายธรรมทาส " ๑๐ สตางค์ (" ๔ สต.)
 ๕. พุทธศาสนา วิชาสำหรับชีวิตมนุษย์ (คำอธิบายอริยสัจสี่ สำหรับคนหนุ่ม) โดยนายธรรมทาส เล่มละ ๒๐ สตางค์ (ทั้งค่าส่ง)
- หนังสือเหล่านี้ ผู้บำรุงหนังสือพุทธศาสนาตั้งชื่อ ไม่ต้องเสียค่าส่งทางไปรษณีย์ ส่งเงินไปฉะเพาะค่าหนังสือเท่านั้น.